

Dorovský, Ivan

Makedonská problematika a česká společnost od 70. let 19. století do balkánských válek

In: Dorovský, Ivan. *České země a Balkán : kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků*. Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, c1973, pp. [125]-198

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121136>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

V.

MAKEDONSKÁ PROBLEMATIKA
A ČESKÁ SPOLEČNOST OD 70. LET 19. STOLETÍ
DO BALKÁNSKÝCH VÁLEK

Počátky „objevování“ Makedonie v Čechách. — Aktuálnost makedonské problematiky. — Náboženská propaganda v Makedonii. — Vztah evropských mocností k Makedonii. — Rakousko-Uhersko a Makedonie. — Tříbení názorů na Makedonii a makedonské Slovanů. — Vznik a činnost Vnitřní makedonské revoluční organizace a její ohlas. — Niederle a makedonská otázka. — Stanovisko české veřejnosti ke sporům o národnost makedonských Slovanů. — Politika sousedních zemí vůči Makedonii a česká veřejnost. — Vztah českého lidu k národně osvobozeneckému hnutí v Makedonii na počátku století. — Ohlas Ilindenského povstání v českých zemích. — Vztah české veřejnosti k němu. — K. Kramář, V. Klofáč a Balkán. — Vztah V. Klofáče k makedonskému osvobozeneckému hnutí. — Jeho hodnocení. — Makedonie a Rakousko-Uhersko. — Čeští a polští dobrovolníci v četach makedonských povstalců. — Jan Klimeš, Antonín Výmola, R. Prževalskij. — Jejich propagace makedonského hnutí v českém tisku. — Vztah českého lidu k navrhovaným reformám v Makedonii. — Rakousko-Uhersko, Rusko a Balkán. — Evropské a československé socialistické hnutí a makedonská problematika. — Ohlas makedonského hnutí v české literatuře. — Poilindenské období. — Zájem české veřejnosti o makedonskou problematiku v období od porážky Ilindenského povstání do začátku balkánských válek. — Uznání makedonských Slovanů jako samostatného národa. — Myšlenka balkánské konfederace a jihoslovenská sociální demokracie. — I. balkánská sociálně demokratická konference a makedonští socialisté. — Vztah české veřejnosti k balkánským válkám. — Ohlas balkánských válek v českých zemích. — Evropská a česká sociální demokracie a balkánské války. — Ohlas balkánských válek v české literatuře.

Makedonská historiografie intenzivně zpracovává jedno z klíčových období svých dějin — národně osvobozenecký zápas v období od 60. let 19. století do balkánských válek. Podařilo se jí zatím sebrat obdivuhodně mnoho materiálu, zvláště o ohlasu Ilindenského povstání v různých slovanských a neslovanských zemích.¹ V A b a d ž i e v o v ě bibliografickém přehledu z roku 1953 je kromě makedonské uvedena také bulharská, ruská, srbochorvatská, slovinská, francouzská, německá, italská a řecká literatura o Makedonii. Z české literatury je tu však uveden pouze jediný neúplný údaj.² Chybí tu přehled české literatury k makedonské otázce, časopisecké stati, články, projevy a vztah českých politických stran a jiné dokumenty, které se buď přímo nebo nepřímo dotýkají složité makedonské problematiky.

Úplnější přehled pramenů a literatury o vztahu Evropy k Ilindenskému povstání přinesl Christo Andonov-Poljanski, který se zaměřil

¹ Viz zejména: *Ilindenski zbornik 1903–1953*, Skopje 1953, *Kniga za Ilinden*, zbornik na trudovi, Skopje 1969, *Ilinden 1903*, Skopje 1970 aj.

² Gjorgi Abadžiev, *Bibliografija na knigi, statii i dokumenti za Ilindenskoto vostanie*, in: *Ilindenski zbornik 1903–1953*, Skopje 1953, str. 298–335.

převážně na diplomatické dokumenty evropských velmocí, tedy i dokumenty rakousko-uherské. Odbornou, publicistickou, cestopisnou ani uměleckou literaturu Poljanski nesleduje.³

V této kapitole bychom chtěli pojednat o vztahu české (slovenskou ponecháváme zvláště) veřejnosti k Makedonii v období od šedesátých let minulého století do roku 1913. Tato otázka nebyla dosud zpracována, ačkoliv podle našeho názoru představuje zajímavou kapitolu „objevování“ Makedonie v Čechách.

Zprávy o Makedonii nacházíme v českém denním a periodickém tisku už od počátku druhé poloviny 19. století. Jsou to však zprávy informativního charakteru, většinou stručné, bez hodnocení situace nebo národnostní diference.

V období rozvoje hnutí za národní obrodu v Čechách i u balkánských národů, s rozvojem slavistiky, jejíž vlastní jsou Čechy, zvyšuje se zájem české veřejnosti o jižní Slovany. Objektivně je třeba říci, že v té době neexistovalo v Čechách určitější chápání Makedonie jako etnického teritoria. Nejčastěji byla považována za součást Bulharska, Řecka nebo Srbska. Makedonské nářečí se považovalo za součást bulharského jazyka, nebo se o něm psalo jako o nářečí „bulharsko-makedonském“.

Je známo, že v souvislosti s bojem za samostatnou bulharskou církev v šedesátých letech minulého století vystoupila do popředí také otázka Makedonie. Je však méně známo, že úsilí o „separatistickou“ církev začíná právě v Makedonii a má přímé spojení s Prahou. Tak v roce 1852 přichází do Prahy Ochridsko-plovdivský metropolita Natanail a seznamuje se zde s Václavem Hankou. Vztah Natanaila Stojanoviče k Čechám není tak bezvýznamný. P. J. Šafařík usiloval o vyslání Konstantina Petkoviče do Makedonie, jak jsme se zmínili v jedné z předcházejících kapitol, s cílem shromažďovat materiály z oblasti národnosti, jazyka, starožitnosti apod. Natanail věnoval Šafaříkovi část své disertace o *Ochridském archiepiskopátu za starých časů*. Vydal rovněž v Praze čtyři knihy, z nichž spisek *Přátelský dopis Bulhara Řekovi* (1852) je věnován politickému boji v Bulharsku a hlavně v Makedonii proti helenizátorským snahám řeckých fanariotů.⁴ V téže době absolventi ruských vysokých škol K. Petkovič a Natanail Stojanovič (Kučeviški) zkoumali možnosti vydávání deníku a ročního kalendáře v Cařihradě pro potřeby obyvatelstva v Makedonii.⁵

Na stránky tehdejšího českého a německého tisku pronikaly, třebaže kusé, zprávy o situaci na Balkáně, kde zvláště hospodářství turecké říše se stávalo stále závislejší na západoevropských zemích. Turecko se stále více a více zadlužovalo a v roce 1975 došlo k finančnímu krachu tureckého státu. Turecká říše neustále zvyšovala daně a poplatky, což vedlo k nespokojenosti obyvatelstva. To vyvolalo povstání venkovského obyvatelstva Bosny a Hercegoviny v srpnu 1875, nový rozmach národně osvobozenec-kých snah porobených balkánských národů, intervenci mocností proti Turecku a válku mezi Srbskem, Černou Horou a Ruskem proti Turecku.

³ Christo Andonov-Poljanski, *Osvrt na izvorite i literaturata za odnosot na Evropa kon Ilindenskoto vostanie*, Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet na Univerzitetot vo Skopje, Skopje 1967, kn. 19, 203–243; týž, *Odglasot na Ilindenskoto vostanie vo Amerika i Evropa*, in: *Kniga za Ilinden*, Skopje 1969, 255–288.

⁴ Zdeněk Urban, *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*, Praha 1957, str. 25–26.

⁵ *Istorija na makedonskiot narod*, kn. 2, Skopje 1969, str. 70.

Turecké oddíly loupily a vraždily místní obyvatelstvo, zesílil turecký náboženský fanatismus, který vyvrcholil zavražděním francouzského a německého konsula v Soluni na jaře 1876, když intervenoval za osvobození unesené makedonské dívky ze vsi Bogdanci, kterou Turci nutili přijmout islámskou víru.⁶

V českém tisku té doby probleskovaly i zprávy o organizaci různých tajných komitétů a skupin, často s neurčitým programem, a také o loupežných bandách makedonsko-albánských.

Necelý rok po vybuchnutí bosensko-hercegovského povstání vstoupilo Srbsko a Černá Hora do války proti Turecku. Opětovně úsilí evropských mocností o urovnání sporu mezi bosensko-hercegovskými povstanci a Tureckem (akce konsulů, nota Andrásyho z ledna 1876 o provedení reformem, Balkánské memorandum z května 1876 aj.) nepřineslo žádný úspěch. Návrhy Anglie, Ruska, Rakouska-Uherska, Německa, Francie a Itálie z konce roku 1876 o zavedení administrativní autonomie v Bosně a Hercegovině, v Bulharsku a Makedonii Turecko nepřijalo. Rusko pak přerušilo diplomatické styky s Tureckem a vyhlásilo v dubnu 1877 válku.

Do ruské armády tehdy vstoupilo také mnoho dobrovolníků z Makedonie, kteří bojovali proti Turkům a kteří doufali, že Rusko osvobodí také Makedonii. Organizace makedonských dobrovolníků v ruské armádě byla svěřena bývalému ruskému konsulu v Bitole A. Chitrovovi a jeho agentovi Stojanu Vezenkovi z Kruševa. Některé oddíly vedli přímo lidé z Makedonie, jak tomu bylo v případě Georgiho Pulevského nebo Dědy Ilji Maleševského. Oddíly Ilji Maleševského a jiných bojovaly na západní části fronty, pronikly až ke Kjustendilu a Děda Iljo dokonce přešel do východní Makedonie a spojil se tu s místními makedonskými hajduckými četami.⁷

Už koncem roku 1875 podal znalec bulharských a balkánských poměrů Vasil D. Stojanov v českém tisku podobiznu tohoto známého maleševského hajduka.⁸ Nebylo to náhodné. Ilja byl pověstný na Balkáně, hlavně v Srbsku, Bulharsku a Makedonii. Dělal mnoho starostí nejen tureckým vezírům a pašům, ale také ruským a jiným diplomatům.⁹ „Marko pochází z jihovýchodního Bulharska čili z Makedonie“ – psal tenkrát Stojanov. Stojanov sledoval jeho hajduckou dráhu, vyzvedal Markovy hrdinské činy v boji proti Turkům, zmínil se o jeho účasti v bělehradské legii Rakovského roku 1862, kde se Ilja Marko stal prvním vojvodou, i o svém setkání s tímto významným makedonským hajdukem. Stojanov, jak známo, byl také členem Rakovského legie.

Díky Vasilu Stojanovovi byl Marko v Čechách chápán jako jeden z hlavních představitelů stále silícího odporu na Balkáně proti turecké říši. Signalizoval nejen v Makedonii a v Bulharsku, ale i u nás, že hajductví jako forma boje se na Balkáně stále více rozmáhá a nabývá organizovaných forem. Proto „lid bulharský v Makedonii toužebně vzpomíná na svého hrdinu“ – píše Stojanov – „a ke cti jeho písne pjeje a nové skládá“.

⁶ Tamtéž, str. 82.

⁷ Tamtéž, str. 87.

⁸ Vasil D. Stojanov, *Jiljo Marko*, Světozor, roč. IX, 1875, str. 603 (text), str. 605 (obrázek).

⁹ Viz *Iz archiva na Najden Ćerov*, tom I, Sofija 1911, str. 590, 633, 727–749, tom II, Sofija 1914, str. 332, 352, 355, 612, 674–675 a jinde.

Stojanov podal rovněž popis makedonského hajduckého kroje.¹⁰ Nebylo však v Čechách tenkrát známo, že Děda Iljo Marko se svou družinou odzbrojil turecké vojsko ve vsi Pijanec a vytvořil první administrativně-policejní orgány moci v čele se stařešinou, které fungovaly celé dva měsíce. Byly poraženy až teprve po uzavření Sanstefanského míru.¹¹

Sanstefanskou mírovou smlouvou, jak známo, byly zasaženy politické zájmy především Anglie a Rakousko-Uherska. Anglie byla proti šíření ruského vlivu na Balkáně. Rakousko-Uhersku se zase smlouvou uzavírala možnost hospodářské a politické expanze na Balkán a východu ke Středomoří. Rakousko-uherský ministr zahraničí Andrassy požadoval od Ignatjeva při jednání s ním, aby byla vytvořena autonomní makedonská oblast v rakousko-uherské zájmové sféře, na což Ignatjev nepřistoupil. Vytvoření Velkého Bulharska nevyhovovalo ani zájmům Německa a pochopitelně s tím nesouhlasilo ani Řecko a Srbsko. V srbských, řeckých a bulharských protestních akcích a peticích poprvé došlo k otevřenému střetnutí kolem teritoriálního rozdělení Makedonie. Tím se dostala makedonská otázka před evropskou diplomacii.¹²

Vyslanec tureckého parlamentu Dimitr Robev, který byl přijat v květnu 1878 předsedou srbské vlády Jovanem Ristićem, se vyjádřil, že nejlepší řešení je nezávislá Makedonie. Dokonce prý mu tehdejší ruský vyslanec v Cařihradě hrabě Ignatjev řekl, že „Makedonie nemůže připadnout žádnému ze tří hlavních národů na Balkánském poloostrově“.¹³ Předtím, než srbská vláda vyslala své představitele na jednání v Berlíně, její zástupce prý jednal ve Vídni a místo Sanstefanského Bulharska navrhoval Rakousko-Uhersku, aby z území Novopazarského sandžaku a Makedonie bylo vytvořeno zvláštní autonomní vazální knížectví, s čímž Rakousko-Uhersko nesouhlasilo.¹⁴

Makedonská problematika proniká na stránky českého tisku intenzivněji teprve po osvození Bulharska, po uzavření Sanstefanské smlouvy a po Berlínském kongresu. Referoval o tom nejen tzv. český ústřední tisk, nýbrž i listy různých spolků, organizací a stran, které vycházely i mimo Prahu. O „makedonské otázce“ psal např. *Moravan* (1879). *Posel od Čerchova* uveřejnil zprávy o „povstání“ v Makedonii (1881) a o těžkém postavení obyvatelstva, *Přítel lidu* (1888) si všiml bulharské propagandy v Makedonii. Politické přehledy o situaci v Makedonii přinášela *Naše doba*, *Dělník* a jiné listy. Články sympatizující s bojem Makedonců nacházíme v *Radikálních listech*, v *Ostravském deníku* a jinde.

I po Berlínském kongresu panoval v Makedonii značný neklid. Především to byl nesouhlas s rozhodnutím Berlínského kongresu, protože tím zůstávala Makedonie i nadále pod vládou turecké říše. Někteří Makedonci, např. metropolita Natanail, se rozhodli požádat Rusko a Rakousko-Uhersko, aby vzaly Makedonii do ochrany. Byli rovněž organizátory nebo jedněmi z iniciátorů tzv. Kresnenského povstání z října 1878, které sami v úředních dokumentech nazývají „makedonským povstáním“. Hlasy o prvních úspě-

¹⁰ „Kroj Markův je, jak viděti na našem vyobrazení, smíšený a sice: bulharsko-arnautský. Podobným způsobem šatí se všickni hrdinové v Makedonii i v Turecku evropském, obzvláště ale bulharští hajduci v Makedonii.“

¹¹ *Istorijska na makedonskiot narod*, kn. 2, Skopje 1969, 87–88.

¹² Tamtéž, str. 90.

¹³ Tamtéž, str. 91.

¹⁴ Tamtéž, str. 91.

ších povstalců se brzy dostaly za hranice Turecka, především do sousedního Srbska a také k rakouským Slovanům.¹⁵ Zatímco v severovýchodních oblastech Makedonie vybuchovaly povstalecké akce, znovu ožily akce lupičských čet. Proti nim se místní obyvatelstvo bránilo všemi dostupnými prostředky, dokonce žádalo turecké úřady o ochranu. Vedle lupičských band se v Makedonii formovala různá spiknutí proti turecké moci. O jednom z nich, které bylo odhaleno počátkem jara 1881, referoval jeden z nejstarších českých listů — olomoucký *Našinec*.¹⁶ Spiklenci byli odhaleni, zajati a postaveni v Bitole před soud za účasti zahraničních konsulů. Řada z nich byla odsouzena na doživotí a deportována do pevností v Malé Asii. Později si *Našinec* všimá tureckých zvěrstev v Makedonii se zjevnou sympatií pro místní makedonské obyvatelstvo, píše o lupičských bandách, o povstání v serské oblasti (1886) apod.

Ke konci roku 1886 činnost lupičských band dosáhla vrcholu. Jejich činnost spolu s daňovým systémem a zadlužováním se u lichvářů zhoršovala postavení venkovského obyvatelstva a nutila je hledat práci v sousedních i vzdálenějších zemích. Ročně odcházelo z Makedonie do ciziny 70—100 000 lidí, kteří se vraceli zpět až teprve po několika letech.¹⁷

Český tisk přinášel zprávy rovněž o činnosti řeckých a albánských (ar-nautských) hajduckých čet, které často organizovaly přepady zámožných obyvatel a ukládaly jim vysoké výkupné. Podle *Národních listů* např. v Bitole a okolí vládla dokonce úplná anarchie a „skutečnými pány se tam stali jistý Beljal Balauza a Koljo Giza. První z nich zaslal Kemalůvi pašovi výhružný list, v němž se podepsal jako „guvernér monastyrský (bitolský — id) a kníže hor“.¹⁸

Budiž nám zde dovoleno se stručně zmínit o činnosti náboženské a politické propagandy v Makedonii, hlavně v sousedních zemích. Nejstarší z nich byla *velkořecká propaganda*, která už od sedmdesátých let minulého století pomocí různých spolků (sylogosů) dokazovala, že Makedonie je „staré“, „odvěké“ řecké území, které musí být pojata do hranic řeckého státu. Největšího rozmachu dosáhla řecká propaganda v Bitolském vilajetu v období od rusko-turecké války do začátku 90. let. Zaměřovala se rovněž na získávání aromunského obyvatelstva pro své cíle, které však začala ztrácet po rozvoji činnosti rumunské propagandy v Makedonii v čele s učitelem Apostolem Margaritim.

Kořeny *velkosrbské propagandy* lze hledat už v Garašaninově Načertanii z roku 1844. Garašanin posílal za tím účelem do Makedonie své agenty (viz např. činnost Stefana Verkoviće). V druhé polovině šedesátých let mění srbská propaganda své metody a aktivizuje svou činnost hlavně v Starém Srbsku a v Makedonii. Už v roce 1877 žádal výbor pro emigranty z Makedonie, vedený archimandritou Sávou, od Berlínského kongresu připojení Starého Srbska a Makedonie k srbskému knížectví. V 80. letech pak srbská propaganda vydávala různé tiskoviny a v roce 1886 založila v Bělehradě spolek sv. Sávy, který otevřel dvě školy pro lidi z Makedonie. Velkosrbské buržoazii se podařilo uzavřít s Tureckem dohodu a otevřít srbské konsuláty v Soluni, Skopji a Bitole. Jinde se zmiňujeme podrobněji

¹⁵ Tamtéž, str. 97.

¹⁶ *Pronásledování Bulharů v Makedonii*, *Našinec*, roč. 13, 1881, čís. 69.

¹⁷ *Istorijski list*, kn. 2, str. 113.

¹⁸ *Národní listy*, roč. 27, 1887, čís. 218, str. 1.

o činnosti srbského vyslance v Cařihradě Stojana Novakoviće, který nechal tisknout koncem osmdesátých let slabikář, napsaný ze dvou třetin makedonsky a z jedné třetiny srbsky. Objektivně však tento fakt upevňoval proti vůli srbské buržoazie makedonskou kulturu a vědomí makedonství. Později, začátkem 90. let, získala srbská diplomacie pro své záměry i podporu ruských diplomatických kruhů.¹⁹

Bulharsko si činilo nároky na Makedonii ještě před získáním církevní samostatnosti. Po zřízení bulharského exarchátu a po osvobození Bulharska však soustředila a řídila své úsilí o získání Makedonie do svých rukou přímo bulharská vláda. Osvětová činnost exarchátu v Makedonii byla podřízena vládě a byla jí financována. Zřizování škol a jiných osvětových zařízení v Makedonii převzal exarchát do svých rukou a dosáhl v tomto směru nemalých úspěchů. O jeho činnosti nalézáme zprávy i v českém tisku a v odborné literatuře. *Přítel lidu* si už v roce 1888 všiml této *bulharské propagandy* v Makedonii.²⁰ Když Antonín Jiráček psal o bulharském školství v turecké říši, správně viděl politické příčiny podpory školství v Makedonii ze strany Bulharů. Povolení ke zřizování škol v Makedonii dával exarchát a také na ně přispíval z poloviny. Druhou polovinu platily obce.²¹ Bulharský exarchát tak chtěl z makedonské církve a učitelské inteligence udělat průkopníky k provedení plánů bulharské buržoazie, tj. pro připojení Makedonie k Bulharsku a tím tedy k uskutečnění ideálů Sanstefanského Bulharska.

Na druhé straně makedonští emigranti v Bulharsku vytvořili spolu s některými Albánci Tajnou makedonsko-albánskou ligu, která v druhé polovině 80. let vysílala své lidi do Makedonie a Albánie, kteří měli připravovat lid k povstání.²²

V řadách bulharské pokrokové inteligence, která útočila proti „mnišské demoralizaci“, se rodila také jiná řešení v rámci federace balkánských národů. Makedonii se přitom ponechávalo právo, aby si její obyvatelstvo dobrovolně vybralo svůj jazyk, náboženství a národnost. K vůdčím osobnostem této části inteligence patřili Dimitr Blagoev a Spiro Gulapčev (oba shodou okolností původem z Makedonie).

Začátkem 80. let zesílila také aktivita *katolické* a *protestantské propagandy* v Makedonii, podporované Rakousko-Uherskem. Vatikán vysílal do Makedonie své emisáře, vypracoval plán, podle něhož se měla např. nedělní evangelia přeložit do místního jazyka (avšak tištěná latinkou), měla se popularizovat cyrilometodějská tradice, usilovat o zřízení katolických bohosloveckých škol v Makedonii a dokonce se navrhovalo zřídit v Cařihradě fakultu pro všechny balkánské uniaty. Katolická propaganda dokázala získat jistý počet obyvatelstva na svou stranu.

Na počátku 90. let se katolická propaganda pokusila o obnovení autokefalnosti Ochridského arcibiskopátu v rámci římské církve. Tuto myšlenku prosazoval hlavně exarchální metropolita Teodosij ve Skopji, který prostřednictvím rakousko-uherského konsula vstoupil ve spojení s představitelem římské církve v Cařihradě. Teodosij však kladl své požadavky.

¹⁹ *Istorijsa* . . . , kn. 2, str. 121–125.

²⁰ *Přítel dělníků*, Moravská Ostrava, roč. 5, 1888, čís. 21, str. 5.

²¹ Antonín Jiráček, *Školství národů slovanských*, in: Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a přítomnosti. Praha 1912, str. 448.

²² *Istorijsa* . . . , kn. 2, str. 128.

K uskutečnění tohoto plánu nedošlo, neboť tomu zabránil bulharský exarchát.

Výsledkem podobné aktivity bylo národnostní a náboženské tříštění makedonského obyvatelstva na srbomany, grekomany, bulharofily, patriarchisty, exarchisty, protestanty, katolíky apod., kteří mezi sebou vedli někdy dosti ostré boje.²³ Turecko takového stavu využívalo a navádělo jedny proti druhým. Nebyly řídké případy, kdy žáci byli přetahováni z jedné školy do druhé, jako byl případ žáků soluňského gymnasia, kteří přešli do Bělehradu.²⁴ Nutno poznamenat, že v Makedonii rostla nespokojenost a odpor proti exarchátu. Už na počátku 70. let o tom podal svědectví bulharský básník *Petko R. Slavejkov*.²⁵ Některé obce hledaly řešení ve spolupráci s uniaty. Zároveň s tím makedonská inteligence v Sofii a Bělehradě usilovala o zřizování veřejných spolků a tajných kroužků s cílem organizovanějšího boje proti cizím propagandám. Jednou z takových organizací byl např. Mladý makedonský literární kroužek v Sofii, skládající se z makedonských studentů, který začal počátkem 90. let vydávat časopis *Loza*. „Lozaři“ zdůrazňovali potřebu organizovaných sil proti akcím zvenčí. Stambolovské Bulharsko však činnost tohoto a podobných jiných spolků paralyzovalo. Stejný osud stihl i podobné kroužky a spolky v Bělehradě.²⁶

Stále ještě není zatím prozkoumána a vysvětlena úloha tzv. Dočasně makedonské vlády z r. 1880, která zpočátku žádala provedení čl. 23 berlínské smlouvy a pak vyzývala lid k povstání pod heslem Makedonie Makedoncům. Iniciátoři manifestu, s nímž se obrátili k makedonskému obyvatelstvu, upozorňovali na to, že se má mít na pozoru hlavně proti Rakousko-Uhersku. Zdá se, že to byla akce některé ze zahraničních propagand, které se snažily zabránit rozšíření vlivu Rakousko-Uherska na Balkán.²⁷

Názory, vyjadřované na stránkách českého denního a periodického tisku v osmdesátých a devadesátých letech minulého století odpovídaly poznání makedonské a vůbec balkánské problematiky v té době a byly odrazem myšlení většiny české veřejnosti. Souviselo to i s celkovým zahraničním politickým úsilím evropských mocností a se vztahem Rakousko-Uherska k Balkánu.

Tak studie Konstantina Jirečka *U makedonských hranic* (1886)²⁸ byla výsledkem jeho cesty do „západního Bulharska“, kde zkoumal archeologické, geografické, etnografické a jiné materiály v Kjustendilském kraji. Pojednal v ní mimo jiné také o historii Kjustendilu a Makedonie a podal vyčerpávající přehled tureckého feudálního sípáhijsko-tímarského systému, který vládl na Balkáně až do reformy sultána Mahmuda II. v 19. století. Z Jirečkovy studie se mohl čtenář poučit o dějinách Kratova, Krivé Palanky a řady jiných makedonských měst a obcí. Autor popsal situaci v Makedonii po osvobození Bulharska a zdůraznil, že to tam „vře“ povstaleckými čtenami. Makedonie, makedonská otázka se záhy začínala stávat v Evropě jednou z nejdůležitějších otázek evropské diplomacie.

Pouhé dva roky po srbsko-bulharské válce, kdy v Bulharsku byla po-

²³ Tamtéž, str. 130.

²⁴ Tamtéž, str. 131.

²⁵ Tamtéž, str. 131; viz též Blaže Koneski, *Kon makedonskata prerodba*, Skopje 1959, str. 73n.

²⁶ *Istorija...*, kn. 2, str. 133–135.

²⁷ Tamtéž, str. 106–107.

²⁸ Konstantin Jireček, *U makedonských hranic*, Osvěta 1886.

tlačena proruská opozice a upevnil se vliv Německa a Rakousko-Uherska, vychází ve Slovanském sborníku obsáhlá studie Benjamina Popelky s charakteristickým titulem *Jest Macedonie srbská či bulharská?*²⁹ Poznamenejme, že česká slovanská myšlenka v druhé polovině 19. století byla velmi složitá a mnohdy rozporná, ale stále živá. Jelínkův Slovanský sborník byl pokusem o propagaci myšlenky slovanské kulturní vzájemnosti.³⁰

V době, kdy vychází Popelkova studie, bylo aktuální především připojení Východní Rumelie k Bulharsku a vztahy velmocí k východní otázce. Neméně aktuální však, zdá se, byla pro Rakousko-Uhersko i Německo otázka příštího osudu Makedonie, která berlínskou smlouvou zůstala pod sultánovou vládou. „Zatím však, co mocnosti evropské uvažují, jak by lze bylo nejspíše roztítí ten uzel gordický . . . přičiňují se národové balkánští sami o to, aby se stali samostatnými, nezávislými pány v zemích, ve kterých obývají a které jim před pěti věky Turci odňali . . . A takovou zemí jest především Makedonie, ta krásná země růží, ta úrodná část poloostrova Balkánského, z jejíhož hlavního města Soluně zasvitlo národům slovanským světlo vzdělanosti křesťanské a tedy evropské. Práv k této zemi se domáhají Řekové, ji sobě si Bulhaři a ji za dědictví po svých slavných Nemaničích prohlašují Srbové“ — píše Popelka.

Makedonská otázka se stala aktuální i pro českou veřejnost. V Čechách byla stále živá cyrilometodějská tradice, na niž se také Popelka odvolává. Kromě J. Grégra, který usiloval také o její využití pro slovanskou myšlenku,³¹ zvláště čas. *Velehrad* prosazoval rozvoj pravoslavného cyrilometodějství. O uplatnění cyrilometodějských myšlenek v lidových vrstvách usilovali katolíci. Výročí Metodějova úmrtí bylo jednou z vhodných příležitostí. Cyrilometodějství bylo ve vědomí národa velmi silné a našlo svůj odraz také v české literatuře.³² Jak jsme již poznamenali dříve, rakousko-uherská katolická propaganda v Makedonii je dovedla využít proti pravoslaví přetahováním makedonského slovanského obyvatelstva do řad uniátů.

Po jednoznačném odmítnutí požadavků Řeků se Popelka v uvedené studii soustředil na vyličení srbské a bulharské propagandy, podrobně pojednal o konkrétních akcích Srbů na počátku roku 1885, o různých shromážděních a rezolucích, v nichž byly vyjádřeny srbské požadavky. Analyzoval rovněž právo Bulharů na Makedonii. Na základě existující literatury té doby (hlavně „svědectví“ anglického plukovníka Leakea, Francouze Pouquevilla, K. Jirečka, Angličanek Mackenzieové a Irbyové, rakouského konsula Hahna aj.) dospěl Popelka k závěru, že „se stanoviska národopisného právo k ní (tj. k Makedonii — id) mají Bulhaři“. Popelkovy výklady o právu Bulharů na Makedonii se opírají rovněž o existující mapy Lejeanovy³³ a Kiepertovy³⁴ a o údaje z různých českých a německých encyklopedií. Sám Popelka však uznává bezděčně jeden velmi důležitý fakt,

²⁹ Benjamin Popelka, *Jest Macedonie srbská či bulharská?*, Slovanský sborník, roč. VI, 1887, str. 10–15, 82–87, 111–114, 158–163, 203–208.

³⁰ *Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*, Praha 1968, str. 277.

³¹ Josef Kolečka, *Slavjanskije programy i ideja slavjanskoj solidarnosti v XIX i XX vekach*, Praha 1964, str. 78.

³² *Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*, Praha 1968, str. 269; viz též Ivan Dorovski, *Kirilometodievskata tradicija vo češkata literatura*, Nova Makedonija, 2. února 1969, str. 10.

³³ G. Lejean, *Ethnographie de la Turquie de l'Europe*, 1861.

³⁴ H. Kiepert, *Ethnographische Übersicht des europäischen Orients*, Berlín 1876.

že Evropanů, kteří navštívili a prozkoumali Makedonii nebylo mnoho a že většina z nich neuměla jazyk, kterým se v Makedonii mluví, a proto neměla „možnost obcovati s lidem“. Popelkovy návrhy na řešení makedonské otázky jsou však dosti svérázné a fantastické. Prý při řešení makedonského problému „dojde ke sjednocení jako za časů Simeonových“. Pokládal však za nutné poznamenat aspoň pod čarou, odvolávaje se na Jana Wagnera, že „nářečí macedonské není čisté nářečí bulharské“.

Popelkova práce, třebaže řadí makedonské Slované národnostně k Bulharům, velmi přispěla k seznámení české veřejnosti se složitými poměry v Makedonii i kolem Makedonie a s dosavadní odbornou a cestopisnou literaturou o Makedonii. Byla výsledkem značného zájmu české veřejnosti o otázky vztahů balkánských slovanských a neslovanských národů.

O Makedonii se zajímal také nekritický rusofil a bulharofil J. J. Toužimský, o němž už byla řeč v kapitole o lidové slovesnosti. Ve svých cestopisných reportážích o Albánii a Albáncích v Osvětě (1880) píše také o Ochridském a Prespanském jezeře a o pohraničních makedonských městech. Toužimského „listy o věcech východních“, které vyšly o celých sedmáct let později rovněž v Osvětě (1897), se podrobně zabývají bojem tří sousedních států o nadvládu v Makedonii. „O zarputilém zápase o národnost a právo rodného jazyka v Makedonii má evropská veřejnost jen velmi nejasné ponětí“ — poznamenává Toužimský. Velmi obšírné Toužimského výklady „bojů o Makedonii“ vycházejí primárně z teze, že makedonští Slované jsou Bulhaři.³⁵ Toužimský byl několik let v Plovdivu a propagoval proto bulharské právo na Makedonii. Avšak bez ohledu na to, jeho práce byla cenným příspěvkem k poznání složité problematiky balkánské a zvláště makedonské, neboť, jak uzavírá Kaliostipis, „Makedonie byla klíčem k východní otázce“.³⁶ Toužimský se ve svých výkladech opíral hlavně o bulharské práce.³⁷ Otázku jazyka a národní individuality slovanského obyvatelstva v Makedonii pokládal Toužimský primárně za rozhodnutou a doporučuje o národním vědomí makedonských Slovanů dohodnout mezi Srbskem a Bulharskem. Je pro provedení reformy a pro samosprávné zřízení v Makedonii. To by podle něj uspokojilo skutečné činitele a zamezilo by propagandy. Podobné bulharofilské stanovisko zastával také František Toula.³⁸

Bohaté informace o jižní Makedonii poprvé přináší delší práce mnicha Sávy Chilendarce, uveřejňovaná v Osvětě.³⁹ Skutečné jméno Sávy Chilendarce je Slavibor Bräuer; byl to Čech z Kutné Hory, který se uchýlil do athonských klášterů.⁴⁰

³⁵ Josef J. Toužimský, *Boj o Makedonii*, Osvěta, roč. XXVII, 1897, str. 695–704.

³⁶ Ioannis Kaliostipis, *Makedonia*, Athény 1888. Kaliostipisův spisek prohlášoval Makedonii za „srdce hellénstva“ a byl také tajně rozšiřován.

³⁷ Např. S. S. Bobčev, *Pis'ma o Makedonii i makedonskom voprose*. Petrohrad 1889; A. Šopov, *Iz života i položenieto na Bálgarite v vilajetite*, Plovdiv 1894; D. Matov, *Makedonija spored najnovite knižovni vesti*, Sofie 1895; I. Ivanov, *Položenieto na Bálgarite v Makedonija*, Sofie 1895; *La Macédonie au point de vue ethnographique, historique et philologique*. Par Offeïcoff. Philippopoli 1887; St. Verkovič, *Topografičesko-etnografičeskij očerk Makedonii*, S.-Peterburg 1889 aj.

³⁸ František Toula, *Na Makedonských hranicích*, Osvěta 1886.

³⁹ Sáva Chilendarce. *Ze svaté Hory Athonské*, Osvěta, roč. 14, 1884, str. 415–426, 481–492, 593–602; též samostatně pod názvem *Knihá o svaté hoře Athonské*, Praha, Maticе česká, 1911.

⁴⁰ Slavibor Bräuer studoval hospodářskou školu v Libverdě, pak byl adjunktem v Ha-

O situaci v Makedonii v posledních dvou desetiletích minulého století přináší dosti často zprávy jak cizí, tak také český tisk. *Národní listy* psaly např. o bulharských misionářích v Makedonii, kteří „probouzejí horlivé Bulhary v Makedonii usedlé k živějšímu účastenství v národním životě“. ⁴¹ Šlo o bulharské učitele a duchovní bulharského exarchátu, které financoval východorumelský bulharský exarchát. Tito misionáři „vyvíjejí velikou činnost“ – poznamenávají *Národní listy*, – „aby ve všech městech makedonských zjednali bulharskému živlu převahu“. Horlivá činnost bulharských kněží v Makedonii nešla pochopitelně pozornosti Turků a Řeků, kteří v nich viděli „agenty bulharské propagandy v Makedonii“.

Česká veřejnost byla informována také o tom, že počátkem roku 1890 vznikla v pensionátě sv. Sávy v Bělehradě aféra. V pensionátě, jak známo, se připravovali lidé pro hlásání velkosrbské myšlenky v Makedonii. Byli tam chovanci z různých krajů Makedonie. Bulharské diplomatické jednání v Bělehradě však vešlo tenkrát ve spojení s některými svatosávskými žáky, podplatilo je a oni podepsali adresu, v níž se Makedonie prohlašovala za zemi bulharskou. Byli proto z ústavu vyloučeni. Je to historika dosti charakteristická pro tehdejší období, kdy jednotlivé propagandy přetahovaly lidi na svou stranu. ⁴²

Podobně jako J. Toužimský, také *Národní listy* považovaly tenkrát Makedonii jak za srbskou, tak i bulharskou a navrhovaly, aby Srbové i Bulhaři usilovali společně o osvobození Makedonie. „Makedonie tvoří přechod ze srbského národa do bulharského, a proto je směsí obou.“ ⁴³

Poněkud odlišnější, totiž bulharofilské stanovisko, zastávala *Národní politika* (*Česká politika*), která již na konci 80. let obšírně psala o šíření srbské propagandy v Makedonii a kategoricky prohlašovala, že Makedonie patří Bulharsku. ⁴⁴ O několik let později psala *Národní politika* o srbsko-bulharském sporu kolem Makedonie, a třebaže přijímala názory tehdejší slavistické vědy o bulharském jazyce v Makedonii, musela konstatovat, že Komarovova mapa slovanského světa, v níž označil slovanské obyvatelstvo Makedonie jinou barvou než v Bulharsku, porušila vžitě představy a názory o bulharskosti Makedonie a ukazovala, že bulharská národnost v Makedonii ještě dokázána nebyla. ⁴⁵

O otázkách vztahu evropských zemí k makedonskému revolučnímu hnutí a k událostem v Makedonii a na Balkáně vůbec, počínaje 90. lety až do balkánských válek, existuje dosti bohatá literatura. Zvláště Ilindenské povstání a období bezprostředně po něm našly svůj odraz nejen v dokumentech zesílené činnosti evropské diplomacie, nýbrž také v memoárové a cestopisné literatuře, v publicistice, v tisku i v historiografii. Nejružnější

liči. Později se dostal do Srbska, kde nejprve spravoval hospodářství v Kostolci, pak si koupil polnosti v Leskovci, kde hospodařil se svými chovanci, než se odstěhoval na Athos. R. 1887 navštívil Volyn, kde se měl stát biskupem pravoslavných Čechů. Tuto hodnost však nepřijal, neboť nechtěl opustit své chovance a Svatou horu. Sáva Chilendarec napsal o Svaté hoře podrobný spis, který vydala Srbská akademie v Bělehradě nákladem fondu Kolarce. Dále sestavil seznam všech knih, které se nacházejí v chilendarské knihovně na Svaté hoře. Napsal rovněž *Dějiny kláštera Chilendaru*, které Josef Zd. Raušar přeložil do srbštiny. Viz. J. Zd. Raušar, *Na půdě sopečné. Z potulek po Srbsku, Makedonii a Turecku*, Praha 1903, str. 107.

⁴¹ *Národní listy*, čís. 254, 16. září 1887.

⁴² *Národní listy*, čís. 52, příloha str. 3, 22. února 1890.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ *Národní politika*, roč. 6, čís. 285, 13. října 1888, str. 1–2.

⁴⁵ *Národní politika*, roč. 8, čís. 42, 12. února 1890, str. 4.

aspekty samotného povstání a makedonského revolučního hnutí, reformní politika Rakousko-Uherska, Ruska a ostatních velmocí a promakedonská aktivita evropského veřejného mínění se odrazily nejen v tisku sousedních balkánských zemí, nýbrž zaplňovaly stránky denních listů a časopisů Velké Británie, Francie, Ruska, skandinávských a jiných zemí.

Koncem 19. a začátkem 20. století vyšla celá řada srbských, bulharských a řeckých publikací, zabývajících se různými aspekty makedonské otázky.⁴⁶ „Nebylo v těchto letech jiné země v Evropě“ — psal tehdy *Slovanský přehled*, — „o níž by se relativně více psalo a více tisklo než o Makedonii“. Vyšla řada větších nebo menších prací vědeckého, populárního a hlavně propagandistického charakteru. Vyznat se v té spleti názorů, námitek, argumentů a protiargumentů a lžiargumentů nebylo nijak snadné ani tenkrát, ba ani dnes. Všechno to však svědčilo o aktuálnosti makedonské a v širších souvislostech balkánské problematiky v té době.

Vztah české veřejnosti k těmto otázkám, které se kupily kolem Makedonie, byl vyjádřen v řadě článků, přehledů, a také v oficiální politice rakouské vlády a představitelů různých politických stran. Lubor Niederle, autor recenze Nikolaidisovy a Kánčovy práce o Makedonii, poznamenává, že „téměř veškerá novodobá literatura, týkající se historie a etnografie Makedonie je literatura čistě tendenční, v ní leckdy pravda ustupuje daleko do pozadí“. Niederlovi přirozeně nemohly ujít vedle aspirací Srbů, Řeků, Bulharů, Rumunů i Albánců také snahy Rakouska, které ve své balkánské politice chtělo získat Makedonii, speciálně Soluň.

Niederlovy bystré postřehy, byť dosti často jednostranné, pomáhaly formovat český vztah k Makedonii. Tvrzení Řeka Nikolaidise, že Makedonie na jih od linie Ochrid—Prilep—Strumica—Nevrokop je řecká, protože je tam více řeckých škol, dovedl Niederle vyvrátit pěkným příkladem z českého prostředí, tj. že kdyby se Čechy a Morava počítaly podle škol, musely by být německé už v 70. letech. Protože i bulharská politika v Makedonii opírala své tvrzení o jí zřizované bulharské školy, mohlo by to dobře platit i pro ni. Neupřeme rovněž Niederlovi snahu na základě jistých vědeckých kritérií zjistit a určit národnost makedonských Slovanů. Přitom při analýze makedonské otázky vycházel Niederle z principů národních práv, které byly v té době také hlavním tématem tzv. české otázky.

Lubor Niederle systematicky sledoval odbornou a publicistickou literaturu o Makedonii a makedonské otázce a napsal zasvěcenou studii, která ve své době byla v Čechách pokládána za nejlepší a nejzasvěcenější přehled otázky, o níž pojednávala.⁴⁷ Není proto divu, že vyšla v dalších dvou vydáních krátce po sobě a také v bulharském překladu. Niederle rozebral na základě existující literatury⁴⁸ dvě základní otázky: politické a národnostní (etnologické — jak jej nazývá autor) problém Makedonie s pokusem o zhodnocení dosavadních pramenů. Jazykově řadil Niederle makedonské

⁴⁶ Např. V. Kánčov, *Makedonija, etnografija i statistika*, Sofie 1900; Kl. Nikolaidis, *Macedonien. Die geschichtliche Entwicklung der macedonischen Frage im Alterthum, im Mittelalter und in der neueren Zeit*, Berlin 1899; vyšla současně též francouzsky, *La Macédoine*, Berlin 1899 aj. Viz o nich *Slovanský přehled*, roč. IV, 1901, str. 119.

⁴⁷ Lubor Niederle, *Makedonská otázka*, Česká revue, 1901. Viz referát o ní in: *Slovanský přehled*, roč. III, 1901, str. 396.

⁴⁸ Literaturu k makedonské otázce do roku 1895 sebral D. Matov. O ni se Niederle opírá a na ni navazuje. Viz Bálgarski pregled 1897.

Slovany k Bulharům. Tím však, že lingvistika tenkrát rozhodla ve prospěch Bulharska, respektive bulharštiny, nepovažoval Niederle otázku národnosti makedonských Slovanů za vyřešenou. Správně bral v úvahu i ten fakt, že v Makedonii existuje řada dialektů, z nichž některé jsou bližší bulharštině, jiné srbštině.

Niederle jako jeden z prvních historiků a lingvistů odmítl primárnost jazyka pro určení národnosti. Nebo přesněji, nechápal jazyk jako jediný faktor k určení národnosti. A to dělal málokdo z jeho předchůdců. „Při otázce po národnosti nemůže rozhodovat i nepatrný rozdíl dialektický, jestliže mu jiní silnější faktorové odpirají. Pojem národnosti založen je dnes ovšem především na jazyku, ale vedle toho i na jiných faktorech, které zajisté mohou v určitém případě být platnější než nepatrná kritéria jazyková.“⁴⁹

K těmto jiným faktorům, které mohou být důležitější než jazyk, počítal Niederle kromě historie, politického a hospodářského společenství také snahy a vůle národního celku být tím, čím chce být. Tím, podle Niederleho, že makedonští Slované patří jazykově k bulharsko-makedonskému jižně-slovanskému celku ještě neznamená, že otázka národnosti je tím definitivně rozhodnuta. Maje na mysli blízkost jazykovou, zesílenou činnost srbské, bulharské a jiných propagand a také vratkost nebo ještě neurčitost pevného národního povědomí makedonských Slovanů, Niederle nedělá definitivní úsudky o bulharskosti či srbskosti makedonského slovanského obyvatelstva.

Niederle zkoumal otázku Makedonie mnohem komplexněji, než mnozí jeho předchůdci. Především nezapomínal, že vedle práva přirozeného jsou tu politicko-hospodářské zájmy Rakouska a také Srbska, které usilovalo o přístup k moři a razilo heslo „mi ne možemo bez mora“.

K plánům na konfederaci balkánských států, jak je propagoval např. P. Argyriadis (o něm dále) a někteří Srbové (např. V. Karić), v níž by Makedonie byla autonomním členem, se Niederle kupodivu nevyjadřuje, jen je jednoduše registruje. Nevěří ani na smírné řešení makedonské otázky dohodou o rozdělení mezi Srbskem a Bulharskem. To proto, že Bulhaři (ačkoliv podle Niederleho by to bylo v zájmu všech Slovanů) nepřistoupí na takové rozdělení sfér kvůli Soluni, a pak tu byli eminentní zájmy Rakouska, které by podobnou dohodou byly poškozeny.

Niederle prozíravě viděl, že ani autonomie Makedonie opravou berlínského míru nebyla by trvalým řešením tohoto problému. „Do proroctví o definitivním osudu Makedonie se pouštětí neodvažují“ — psal Niederle. V mírové urovnání sporu nevěřil, naopak předpokládal válku sousedících států a Turecka a snad i Rakouska o kořist Makedonie.

O Niederlovy názory se opírali také jiní badatelé, jako je tomu v případě J a n a K u č e r y.⁵⁰ Kučera vyvracel řecké pretence a tvrzení o řecky mluvícím obyvatelstvu v Makedonii a o řeckém charakteru Makedonie srovnáním s poměry česko-moravskými. „Podívejme se jen na Moravu, všimněme si nejnovějšího rozvoje a postupu Čechů na Moravě a srovnajme s poměry obyvatelstva slovanského a řeckého v Makedonii poměry naše! Mnohá města moravská měla (některá dosud mají) ráz německý (Kyjov,

⁴⁹ L. Niederle, cit. dílo, str. 32.

⁵⁰ Jan Kučera, *Národopis Balkánského poloostrova*, Výroční zpráva českého gymnasia v Kyjově na konci školního roku 1902–1903, Kyjov 1903/4, str. 3–26.

Vyškov, Brno, Olomouc atd.) – a přec kdo by chtěl tvrditi, že Morava je zemí německou?⁵¹

O několik let později, při recenzování Cvijićovy práce o etnografii makedonských Slovanů,⁵² své názory o bulharskosti makedonských Slovanů Niederle korigoval a zavrhl dovolávání se historických práv jak pro nároky srbské, tak i bulharské. Niederle vysoce hodnotil Cvijićovu práci pro její objektivnost a hlavně také proto, že nebyla jako mnohé jiné srbské práce šovinisticky pojata. Za vrchol šovinismu naopak Niederle právem pokládal Gopčevićovu práci o Makedonii a Starém Srbsku.⁵³

Niederle v podstatě přijal Cvijićovo stanovisko o tom, že „většinu makedonských Slovanů nelze řadit ani k Bulharům, ani k Srbům, mimo některé kraje pohraničné“, že makedonští Slované (nebo většina z nich) postrádá pevně rozvinutého národního povědomí. Zatímco ve své první práci o makedonské otázce Niederle tvrdil, že makedonské dialekty jsou bulharské nebo velmi blízké bulharštině, nyní na základě jazykových studií J a g i ć o v ý c h, O b l a k o v ý c h, B r o c h o v ý c h a jiných, o něž se opírá Cvijić, uznává přechodný charakter většiny makedonských nářečí a Cvijićovo stanovisko, že je nelze řadit zcela ani k bulharštině, ani k srbsštině.

Na počátku posledního desetiletí 19. století vzniká *Tajná makedonsko-odrinská revoluční organizace*. Je fakt, že po dlouhých diskusích její zakladatelé došli k závěru, že je třeba bojovat za autonomii Makedonie „s převahou bulharského živlu“. Podle slov jednoho z organizátorů Dame Grueva nemohli tenkrát přistoupit na stanovisko přímého připojení Makedonie k Bulharsku, protože se proti tomu stavěly mocnosti a sousední balkánské státy. Domnívali se zpočátku, že autonomní Makedonie by snadněji mohla být připojena k Bulharsku, nebo by se mohla stát „spojovacím článkem federace balkánských národů“.⁵⁴

Je známo, že zakladatelé makedonské revoluční organizace byli pod vlivem nejrůznějších ideových a revolučních proudů, zvláště silně na ně působili ruští narodníci a anarchisté. Byli nadšeni Mazzinim, myšlenkami Francouzské revoluce i činností Garibaldiho. Nezůstaly jí neznámé ani socialistické myšlenky, které zvláště působili na Dame Grueva.⁵⁵

V polovině devadesátých let se konala v Bulharsku různá shromáždění, na nichž se žádala autonomie pro Makedonii, tj. provedení čl. 23 berlínské smlouvy. Začalo se s verbováním četníků, které bylo svěřeno důstojníku bulharské armády Borisu Sarafovovi. V červnu 1895 zaslalo Bulharsko Turecku nótu, v níž žádalo provedení berlínské smlouvy. Čet-

⁵¹ Tamtéž, str. 24.

⁵² Viz referát L. Niederleho na práci Jovana Cvijiće, *Promatranja o etnografiji makedonskih Slovena*, Bělehrad 1906, ve Slovanském přehledu, 1906, str. 479.

⁵³ Spiridon Gopčević, *Macedonien und Altserbien*, Vídeň 1889; srbský překlad *Stara Srbija i Mačedonija*, Bělehrad 1890.

⁵⁴ *Istorija na makedonskiot narod*, kn. 2, Skopje 1969, str. 161.

⁵⁵ Tamtéž, str. 163.

nické akce, které se probíjely z Bulharska do Makedonie, byly dílem bulharského dvora a vlády. Zahájily tak ozbrojenou intervenci balkánských států v Makedonii. V Bulharsku byla k tomu využita makedonská emigrace. Výsledkem podobných akcí byl stále větší tlak na Turecko, aby provedlo berlínskou smlouvu a aby vyhlásilo reformy pro Makedonii. Tím se dosáhlo, že evropská veřejnost pochopila, že makedonská otázka je faktorem, s nímž se musí počítat. Vedlo to konečně k uznání Ferdinanda ze strany Ruska jako bulharského knížete.

Významnou úlohu v šíření většinou promakedonského hnutí v různých zemích Evropy sehrál bezesporu denní tisk a různé publikace. Zvláště v období příprav k Ilindenskému povstání, v jeho průběhu a bezprostředně po něm přinášel tisk povětšinou autentické pravdivé zprávy o Makedonii, o základních cílech revolučního hnutí; dotýkal se přitom také otázek z oblasti historie, zeměpisu, hospodářství, kultury atd.

V českých zemích i v Evropě vůbec zesílil zájem o události v Makedonii. Četné vlivné české i evropské listy proto měly své zvláštní politické a vojenské zpravodaje v Makedonii. V denním a periodickém tisku, jak uvidíme dále, se objevila celá řada nejrůzněji kombinovaných návrhů na řešení makedonské krize. Nejčastěji se prosazoval názor, aby byla Makedonii poskytnuta nezávislost, aby byly provedeny podstatné reformy nebo aby byl jmenován evropský guvernér pod kontrolou velmocí. Česká i evropská publicistika sehrála rovněž svou pozitivní úlohu také tím, že jejím prostřednictvím mohla veřejnost vyjádřit své sympatie s makedonským lidem a s jeho osvobozovacím úsilím. V některých evropských zemích byly vytvořeny zvláštní promakedonské výbory, v nichž rozvíjela svou činnost řada významných veřejných a kulturních činitelů (L. N. Tolstoj, M. Gorkij, Anatole France a řada dalších francouzských osobností, Henry Brailford a mnozí jiní).

Nesledujeme zde přirozeně (neboť je to mimo rámec našeho tématu) aktivitu makedonské emigrace v zahraničí, zvláště činnost různých makedonských studentských spolků a organizací v některých evropských zemích (Rusko, Švýcarsko) nebo v sousedních balkánských zemích.

Také český tisk zaznamenával změnu politiky Bulharska vůči Makedonii a podával přímo nebo nepřímo svědectví o narůstajícím národně osvobozeneckém hnutí makedonských Slovanů. Bulharská vláda totiž dobře viděla ochotu Ruska pomoci Makedonii formovat v nějaké podobě zvláštní slovanský státěček a tím uspokojit sílící makedonské národní povědomí. Proto byla bulharská vláda nucena upustit naoko od své bulharské ideje a přijmout myšlenku makedonskou. Tím chtěla využít makedonského hnutí, které už bylo natolik silné, že již nebylo možno proti němu vystupovat bulharskými hesly. Bulharská vláda a trůn se dokonce musely zřici úmyslu prohlásit Makedonii za Západní Bulharsko a zdánlivě přijmout název Makedonie, který do té doby označovaly za řecký. Tím je chtěly využít proti turecké říši jako heslo za „autonomní Makedonii“, které už vytyčila VMRO a ti její představitelé a intelektuálové, kteří sice byli odchováni v bulharském duchu, ale došli k přesvědčení, že svobodný a nezávislý život makedonského lidu je možný jen ve vlastním národním státě.⁵⁶ „My nechceme, by se Makedonie stala bulharskou, ale chceme, aby měla autonomii při svrchovanosti sultána, autonomii, která by byla zárukou, že

⁵⁶ Dragan Taškovski, *Ragjanjeto na makedonskata nacija*, Skopje 1966, str. 273.

obyvatelé Makedonie mohou žít jako lidé a že poměry v zemi vyvíjety se budou chodem přirozeným“ — psal Slovanský přehled začátkem století v dopise z Bulharska.⁵⁷ Vývoj názorů Bulharů a Makedonců na otázku dalšího uspořádání Makedonie prošel, jak vidno, různými stadii. Ještě koncem roku 1894 žádali např. Makedonci v Sofii provedení 23. článku berlínského smlouvy. Dovídáme se o tom z dopisu barona Calice hraběti Kalnokymu.⁵⁸

I sofijský dopisovatel Slovanského přehledu tedy kromě vyjádření soucitu bulharského lidu se strádáním „vlasti Cyrila a Metoděje“ musel vystoupit jako zastánce „nedělitelné a autonomní Makedonie, ve které by se mohli stejně vyvíjety všickni národové ji obývající, ve které všickni by byli rovnoprávními a rovnocennými; taková Makedonie by odstranila nejhlavnější příčinu sporů, stala by se vábným pojátkem všech a všem by zabezpečila budoucnost.“⁵⁹

Národně osvobozené hnutí v Makedonii na začátku století bylo hnutím makedonským, vzniklo v Makedonii a nemělo téměř nic společného s makedonskými komitety v knížectví bulharském. Tuto známou skutečnost potvrzovaly nejen zprávy z Bulharska a Makedonie a nejen od Bulharů, nýbrž také od cizích pozorovatelů. N. E. G l o k k e, který jinak považoval obyvatelstvo makedonských sandžaků za bulharské, poznamenal, že hnutí v Makedonii není v žádném případě výsledkem „několika agitátorů, jak nás chtějí přesvědčiti diplomati. Zde máme před sebou silnou a dobře organizovanou stranu místní inteligence, jež je v bezprostředním spojení s lidem, a ten v celém svém množství hluboko a ohnivě si přeje téhož, čeho vůdcové, i je hotov každé chvíle jíti s nimi v boji za osvobození a kulturní i hospodářský blahobyť.“⁶⁰

Niederlovo hledisko o politickém a národopisném aspektu makedonské otázky akceptuje do jisté míry také J o s e f K a r á s e k, třebaže nezaujímá jednoznačné stanovisko, pokud jde o národnost makedonských Slovanů.⁶¹ Vyvracel však všeobecně přijatý názor, že bulharsko-srbské nepřátelství vzniklo a trvá jen proto, že v Makedonii žijí „dvě národnosti, které podle příslušnosti své gravitují buď k Srbsku nebo k Bulharsku“. Karásek rovněž velmi dobře postřehl, že ani běžné mínění o tom, že „Makedonci jsou a cítí se ohromnou většinou Bulhary (národnostně a nábožensko-politicky) neodpovídá skutečnému stavu v Makedonii“. Tyto Karáskovy názory jsou významným krokem vpřed ve formování pravdivějšího a objektivnějšího pohledu české veřejnosti na národnost makedonských Slovanů. Autor stati odvážně ruší dosavadní vžitě představy v českých zemích i jinde o Makedonii. Pro určení národnosti považuje Karásek, jako většina jeho současníků, za nejdůležitější jazyk. Proto definitivní úsudek o národnosti a nářečí makedonských Slovanů bude možný podle Karáska teprve po důkladném studiu makedonských dialektů. Existující materiály, ať srbské nebo bulharské, Karásek správně klasifikoval jako silně tendenční, podléhající politickým úkolům.

⁵⁷ *Slovanský přehled*, 1901, str. 327n.

⁵⁸ T. T o m o s k i, *Dokumenty od vienskata archiva za Makedonija od 1879–1903*, Skopje 1955, str. 72–73.

⁵⁹ *Slovanský přehled*, 1901, str. 329.

⁶⁰ *Slovanský přehled*, 1902, str. 200–201.

⁶¹ J o s e f K a r á s e k, *Několik slov o Makedonii a makedonských Slovanech*, Slovanský přehled, 1903, str. 113n.

Faktem je, že na počátku století (a také později) neexistovalo mnoho vědeckých prací, které by osvětlovaly objektivně stav makedonských nářečí a skutečné národní povědomí makedonských Slovanů. Slovanská dialektologie byla v samých začátcích. V té době byly záslužné především na vědeckém principu založené studie V a t r o s l a v a O b l a k a⁶² o makedonských dialektech.

Pojem národnosti byl v té době velmi elastický, závislý na mnoha podmínkách. Nebyl vůbec přesně definován. Při jeho určení se vycházelo převážně z romanticky pojatého hlediska jazykového. Dnes však víme, že jazyk není prvním ani rozhodujícím kritériem při definování národnosti. V Makedonii byla situace taková, jak píše Karásek, že „prostý člověk ani dobře nevěděl, jakým jazykem mluvil“. Cítil se však především Slovanem, aby se odlišil od Řeků a aby vyjádřil svou příslušnost a sounáležitost k ostatním slovanským národům. A pak se cítil Makedoncem. „Až donedávna byly obrovské lány země jen makedonské; před dvaceti lety říkali o sobě na jarmarcích prodavači tureckého medu a sučuku, že jsou „Makedonci“ ... A široké vrstvy národa jsou dosud Makedonci...“ — píše Karásek. Hlásili-li se makedonští Slované jako Makedonci, nebyla to pouze příslušnost k zemi stejného jména. Bylo to vědomí formující se etnické příslušnosti a bylo to vyjádření vlastní národní odlišnosti jak od Řeků, tak i od Srbů a Bulharů. Karásek snesl dostatek dokladů o tom, jak teprve politická propaganda z nich dělala Srby nebo Bulhary. Nebyly vzácné případy, a to Karásek potvrzuje, kdy obyvatelstvo jedné a téže osady, v níž se mluvilo tímž dialektem, bylo politickou propagandou u m ě l e rozdělováno na Srby a Bulhary, ani případy, kdy mnozí Makedonci — jak dokládá N. E. Glokke⁶³ — měnili svou příslušnost „za výhodné místo, za peněžitou pomoc, a v nejlepším případě za to, že mohou studovat“. Karáskův dosti realistický pohled na složitou makedonskou problematiku byl shodný také s názory mnoha ruských autorů, např. Rostkovského nebo Durnova. Karásek se díval na Makedonii ze správného širšího hlediska jako na zemi, v níž jsou různé dialekty a nářeční přechody, jejichž hranice nebyly v té době ještě stanoveny. Makedonie ještě neměla svého Fr. Bartoše nebo O. Kolberga.

Makedonské Ilindenské povstání ze začátku srpna 1903 se setkalo u mezinárodní veřejnosti s vřelými sympatiemi. Nejinak tomu bylo také v českých zemích. Úloha tisku v šíření pravdy o událostech v Makedonii je nepopíratelná. Jak světový, tak i český tisk obšírně komentoval makedonské události. Ve většině případů vyjadřoval solidaritu s osvobozeneckým bojem makedonského lidu. Ilindenské povstání znamenalo začátek osvo-

⁶² *Macedonische Studien*, Vídeň 1896. Je známo, že z iniciativy tzv. balkánské komise ve Vídni a osobně V. Jagiče odjel začátkem 90. let 19. století jeho významný žák V. O b l a k do Makedonie a zkoumal makedonská nářečí okolí Soluně. Přesto, že Oblak byl rakouským občanem (rodem Slovinec), nebyl mu umožněn tureckými úřady přímý styk s místním slovanským obyvatelstvem a jeho činnost byla považována za podezřelou.

⁶³ *Slovanský přehled*, 1902, str. 200–201.

bozeneckých bojů porobených národů ve XX. století. Boje v Makedonii a v Bursku přerušily klid, který nastoupil po potlačení Pařížské komuny a ohlásily začátek četných národních a socialistických revolucí.

Rada anglických, francouzských, ruských, českých a jiných deníků, týdeníků a časopisů vyslala do Makedonie své zvláštní dopisovatele. Také sociálně demokratický tisk v Německu a Rakousko-Uhersku popularizoval makedonské události. Český tisk a česká demokraticky a pokrokově smýšlející veřejnost velmi energicky vyjádřila svou morální a materiální podporu makedonskému hnutí za svobodu. Slovanofilství, vyjadřované morální i materiální pomocí a sympatiemi české veřejnosti k jižním Slovanům se v posledních 100 letech nejvýrazněji projevilo celkem třikrát: 1. když v polovině roku 1875 vypuklo velké protiturecké povstání v Bosně a Hercegovině, které se na jaře dalšího roku rozšířilo i do Bulharska a pak události vyústily v rusko-tureckou válku a v osvobození Bulharska, 2. v době národně osvobozenického zápasu makedonského lidu na přelomu a na začátku našeho století a 3. v době balkánských válek.

Hajnova radikálně pokroková *Samostatnost* napsala v únoru 1903, že „povstání makedonské (myslí se tím dílí povstalecké akce v roce 1902 — id) bylo spravedlivé, nutné a plodonosné pro osud křesťanů v Makedonii“.⁶⁴ Česká veřejnost, jejíž názory listy většinou vyjadřovaly, chápala nutnost a nezbytnost povstání makedonského lidu, neboť viděla nevšímavost a lhostejnost Evropy i špatnou politiku Rakouska vůči vlastním Slovanům a vůči balkánským slovanským národům.⁶⁵ Některé listy kladly počátky makedonského hnutí do let šedesátých a přes všechny výhrady k teroristickým akcím povstaleckých čet nakonec musely konstatovat, že „v jádru svém . . . je zápas jejich (tj. Makedonců — id) obdobným emancipačním boji národa našeho. Makedonci mají pouze své přirozené právo, my máme kromě toho historické“.⁶⁶

V Čechách se dosti reálně chápala situace v Makedonii. „Chtějí-li Bulhaři bytí svobodnými, musí se bit“ — psal Našinec, který na rozdíl od jiných listů viděl skutečné rozložení sil v Makedonii na počátku století. „V řešení otázky makedonské nejsou však Bulhaři za jedno a politické snahy Bulharů a Makedonců, týkající se Makedonie, daly by se roztržiti do čtyř částí: První stojí na základě smlouvy štěpánské, druzí chtějí autonomii pro Makedonii s přivtělením k Bulharsku, třetí jsou pro čistou autonomii pro Makedonii, čtvrtí žádají, aby exarchát a biskupové v Makedonii nadále působili.“ List také konstatoval, že „všichni Makedonci jsou proti rozdělení Makedonie mezi Srby a Bulhary . . .“⁶⁷ V souladu s názory českého pokrokového hnutí na slovanství, které „charakterizovala snaha po emancipaci jednotlivých slovanských národů a po zabezpečení jejich národní existence“⁶⁸, žádal Našinec autonomii pro Makedonii. Kritizoval srbskou a bulharskou vládu a obviňoval je z toho, že nepochopily, co „vyjadřuje prospěch Slovanstva, totiž aby Makedonie byla prohlášena za autonomní.“⁶⁹ List vyzýval své čtenáře, aby zaslali na adresu redakce materiální příspěvek na pomoc makedonskému lidu.

⁶⁴ *Samostatnost*, čís. 15, str. 80, 18. února 1903.

⁶⁵ *Posel z Podhoří*, roč. 18, čís. 36, str. 1—2, 5. září 1903.

⁶⁶ *Radikální listy*, roč. 8, čís. 7, 23. února 1901, str. 3.

⁶⁷ *Našinec*, roč. 39, 1903, čís. 13, str. 1.

⁶⁸ *Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*, Praha 1968, str. 275.

⁶⁹ *Našinec*, čís. 104, 1903, str. 1.

O těžké situaci obyvatelstva v Makedonii přinášely zprávy také jiné české listy, které cháply nutnost politických změn, jež by měly v Makedonii nastat... „poměry v Makedonii, ... neudržitelny jsou“ a proto se „něco státi musí, aby život křesťanů, ať již té nebo oné národnosti ... snesitelným učinil“ — psala Moravská orlice.⁷⁰ S láskou, účastí a plnou podporou psala Moravská orlice o útrapách a boji makedonského lidu, v jehož dobytí svobody pevně věřila: „Ubohá země k smrti ušťvaného a utýraného lidu slovanského. Bídou, mukami, útrapami jde Makedonie vstříc svobodě. Dojde-li jí? Zcela určitě. Vždyť všechny zprávy odtud svědčí zoufalým skutkům hrdinů svobodně smrti zasvěcených, jejichž činy přikouzlí plnou volnost národa a zabezpečí mu budoucí rozkvět všech darů bohaté a vznětlivé jeho duše. Leč míra útrap, béd a hoře slovanského lidu makedonského dávno přetéká! ...“⁷¹

Sympatie k „slovanskému lidu makedonskému“ byly vyjadřovány nejen slovní podporou v tisku, ne toliko povzbuzujícími výzvami, nýbrž i konkrétní materiální pomocí. Přitom se jak české, tak i listy jiných slovanských národů odvolávaly na cyrilometodějskou tradici, která byla stále živá. Volalo se po rychlé a účinné pomoci, jinak že „bude vyhlazen z povrchu zemského — vyhyne ten národ apoštolů slovanských, sv. Cyrilla a Methoděje!“⁷²

O rakousko-uherské imperialistické politice vůči Makedonii najdeme mnoho zajímavých zpráv ve zvláště vydaných dokumentech a publikacích, v nichž se ukazuje „zainteresovanost“ rakousko-uherské diplomacie v makedonských záležitostech.⁷³ V pozadí tohoto zájmu stálo pochopitelně úsilí o dobytí pozic a proniknutí směrem na jih, k Soluni. Velkou úlohu v šíření tohoto rakousko-uherského vlivu sehráli jejich diplomatictí zástupci v Turecku, speciálně v Makedonii. Tak např. rakouským konsulem v Bitole byl P. Král, ve Skopji J. Pára. Zvláštní pozornost si zasloužil baron von Calice, který se velmi zajímal o makedonskou problematiku. Jeho zprávy rakousko-uherskému ministerstvu ve Vídni obsahují ne jeden údaj o makedonském revolučním hnutí, o průběhu reform, o práci rakousko-uherského civilního agenta v Makedonii, o činnosti rakousko-uherských důstojníků v Makedonii apod. Calice pravidelně informoval hraběte Gołuchowského o makedonském hnutí a vůbec o situaci v Makedonii, o čemž se dovídáme z jejich vzájemné korespondence zvláště v roce 1903.⁷⁴ O rozvoji hnutí v Makedonii dostával Calice zprávy také od rakouských zastupitelských pracovníků v Cařihradě. Baron Giesl jej např. v polovině roku 1903 informoval velmi obsírně o svém rozhovoru, který měl s členem ÚV VMRO T. Karajovovem. Karajovov mu vyložil situaci a stanovisko VMRO k reformám, k hnutí a k Rakousko-Uhersku. Podle Giesla prý mu Karajovov sdělil, že už v roce 1902 se jednalo ve vedení Vnitřní makedonské revoluční organizace o tom, že je

⁷⁰ *Moravská orlice*, roč. 41, čís. 61, 1903, str. 1–2.

⁷¹ Tamtéž, čís. 220, str. 1.

⁷² Moravská orlice otiskla celý text provolání Slovanského dobročinného spolku v Sofii, v němž se žádalo o pomoc pro makedonské uprchlíky v Bulharsku. Viz *Moravská orlice*, čís. 282, 1903, str. 1–2.

⁷³ Christo Andonov-Poljanski, *Osvrt na izvorite i na literaturata za odnosot na Evropa kon Ilindenskoto vostanie*, Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet vo Skopje, kn. 19, 1967, str. 209.

⁷⁴ T. Tomoski, *Dokumenti od vienskata archiva za Makedonija od 1879–1903*, Skopje 1955, str. 73, 78, 81 aj.

třeba se obrátit na císaře Františka Josefa I. o ochranu makedonských Slovanů a o jejich připojení k protektorátu Jeho veličenstva. Dokonce prý v tomto směru bylo přijato rozhodnutí, jehož hlavním organizátorem prý byl sám vůdce a teoretik povstání Goce Delčev.⁷⁵

Je známo, že mnoho Makedonců v Bulharsku patřilo k rusofilské straně nebo ji podporovalo a že byli proto pronásledováni ze strany bulharské vlády, která chtěla mít dobré vztahy s Tureckem. Zklamáním pro Karajovova a jeho skupinu proto bylo jmenování Firmiliana skopským biskupem.⁷⁶ V souvislosti s rusofilstvím v makedonském hnutí Karajovov v časopise Právo (spolu s N. Naumovem) vyzval makedonské obyvatelstvo, aby rozhodlo o svém osudu samo, aby nespolehalo ani na Bulharsko, ani na Srbsko nebo Černou Horu, tím méně na Rusko. „Nezbývá ti“ — píše ve své výzvě k lidu — „než si vybrat mezi intervencí západních států, které mají zájem o získání politické autonomie, a mezi dobrovolným podřízením se habsburské monarchii s právy rakousko-uherské monarchie.“⁷⁷

Politikové jednotlivých českých politických stran využívali události v Makedonii a vztahu Rakousko-Uherska k nim, aby zesílili své osobní a třídní pozice a pozice svých stran. K nejvýznamnějším z nich patřili Karel Kramář a zvláště Václav Klobuček.

Karel Kramář jako vedoucí postava českého buržoazního slovanství spojil své slovanství a rusofilství se svým silným nacionalismem. Volal po důkladném studiu všech slovanských národů, hlásal pěstování slovanské vzájemnosti na základě národní individuality jednotlivých slovanských národů, třebaže na druhé straně omlouval ruskou vinu ve sporu s Poláky. Jak Karel Kramář, jako člen mladočeské strany, tak i Václav Klobuček, vůdce národně sociální strany, patřili k neaktivnějším propagátorům ideje slovanské spolupráce v oblasti vnitřní i zahraniční politiky. Kramářova mladočeská strana, jako představitelka průmyslové a finanční buržoazie, sledovala své vlastní cíle pronikání do slovanských oblastí, usilovala o vývoz průmyslového a finančního kapitálu do těchto zemí. Viděla, že slovanský svět Balkánského poloostrova poskytuje neomezené možnosti. Využívala slovanské myšlenky pro svou expanzi a proti vývozu německého a rakouského kapitálu. Spolupráce buržoazie slovanských národů měla být postavena jako hráz proti říšsko-německé imperialistické expanzi. Tento programový rys české buržoazní politiky získal s značnou podporou české veřejnosti a pronikl též do denního a periodického tisku, např. na stránky Slovanického přehledu.

Také Klobučekovi národní socialisté budovali své programy a koncepce mimo jiné na myšlence slovanské spolupráce, která byla tak populární. Národně sociální strana prosazovala program radikálního nacionalismu a národního socialismu. Její členskou základnu tvořily různorodé vrstvy. Hlavní její oporou byli drobní podnikatelé, řemeslníci, obchodníci, dále

⁷⁵ Tamtéž, str. 125–131.

⁷⁶ O Firmilianově vztahu k Čechám viz J. Zdeněk Raušar, cit. dílo, str. 76.

⁷⁷ T. Tomoski, cit. dílo, str. 128.

inteligence i značná část dělnictva, které se sdružovalo převážně kolem národně sociálních odborových organizací.

Sám Klofáč se hlásil k dělnictvu a psal, že si vývoj národa představuje jen za účasti dělníků, kteří tvoří národ. „Bylo mi jasno,“ psal Klofáč — „že zejména průmyslové dělnictvo je nejlepším činitelem v demokratizaci naší společnosti a že národ náš bude tím více znamenati, čím více ve vzdělanosti a blahobytu poroste jeho každý příslušník.“⁷⁸ Klofáč sice sám přiznával, že nestojí na stanovisku třídním, nýbrž na jakémsi stanovisku hospodářské vzájemnosti, ale smysl pro socialismus a pro dělnickou otázku zanesl do řad českého studentstva zvláště po svém zájezdu do Krakova roku 1890 na „slovanský sjezd“, který zorganizovali polští a čeští studenti. Prohlašoval, že „pokrok skutečný je jen v tom kvasu a ruchu lidových mas, které se zvedají k útoku, aby myšlenkám svým razily cestu ku předu, . . .“ Často Klofáč prohlašoval, že je ve styku s dělnictvem už od narození, neboť sám pocházel z dělnické rodiny.

Václav Klofáč navštívil balkánské země poprvé na podzim roku 1902. Půl roku po své první cestě vydal se znovu do Sofie, Cařihradu, Soluně. Cílem jeho druhé cesty bylo především získat podrobné informace o revolučních bouřích v Makedonii, které probíhaly po celý rok 1902 a které dostaly intenzivní a masové formy zvláště na jaře a pak v létě roku 1903.

Klofáč byl prvním českým politikem, nikoliv však prvním Čechem vůbec, jak se to někdy tvrdívá, který se osobně seznámil s makedonským národně osvobozeneckým hnutím, a který na základě těchto svých znalostí se pokusil o formulaci prvního stanoviska k zahraniční politice habsburské monarchie. Jeho cesta do Makedonie koncem února 1903 mu pomohla sebrat jak v Makedonii, tak také v sousedních zemích materiál a důkazy o úmyslech rakousko-uherského imperialismu proniknout na Balkán. Ve svých publikovaných dojmech z cesty po Balkánu pak Klofáč snesl velmi důležité důkazy o makedonském osvobozeneckém hnutí a velmi ostře vystoupil proti politice Rakouska vůči slovanským národnostem v Rakousku. „Dokud Rakousko slovanské národnosti neuspokojilo doma, dokud doma nesjednalo pořádek, ani krok na slovanský Balkán!“ (podtrženo autorem citátu) — psal kategoricky Klofáč.⁷⁹ Nebyl však proti stykům Rakouska s Balkánem vůbec. Naopak, zdůrazňoval, že celá rakouská zahraniční politika a zvláště rakouský, především český průmysl by měl upřít svůj zrak právě k Balkánu, protože se domníval, že „ . . . silný slovanský jih někdy bude velikou naší oporou“.⁸⁰

Klofáč se dostal k makedonským hranicím a do rylských hor, kde byla střediska povstaleckého hnutí a makedonských uprchlíků. Mohl tak přímo na místě získat údaje o organizaci makedonského povstání. Měl důvěrné rozhovory nejen s vůdci makedonských komitétů v Sofii, nýbrž setkal se např. také s bratrem Borise Sarafova. Byl celý týden — jak sám píše — ve styku s makedonskými předáky, kteří jej „zasvětili do své akce, jistě vznešené a heroické“.⁸¹ Stal se tak očitým svědkem a nejlepším informá-

⁷⁸ V á c l a v K l o f á č, *Hrst vzpomínek*, in: Pamětní list k 15letému trvání strany národně sociální, Praha 1912, str. 22.

⁷⁹ V. K l o f á č, *Z cesty po Balkánu*, Česká demokracie, 23. března 1903.

⁸⁰ V. K l o f á č, *K nynější situaci na Balkáně. Na cestě do rylských hor*, Národní politika, čís. 84, 26. března 1903, str. 1–2.

⁸¹ V. K l o f á č, *Z cesty do Makedonie*, Národní politika, čís. 73, 15. března 1903, str. 1.

torem o poměrech v Makedonii na počátku století. „Teprve dnes máme o všem jasný obraz, docela jiný, než podává nám jej žurnalistika... Navštívili jsme i raněné z posledních srážek... Výteční lidé, junáci! Porady naše s tajným komitétem jsou ovšem plny půvabu a zajímavostí.“

Český tisk udělal jeho druhé cestě na Balkán velkou publicitu. Sám V. Klofáč posílal o své cestě zprávy nejen do deníku své strany, nýbrž i do jiných českých listů. Zvláště podrobně informovala o jeho balkánské cestě např. *Národní politika*,⁸² do níž posílal původní zprávy o svém pobytu v Bulharsku a v Makedonii. Vystupoval v nich proti růstu militarismu a zdůrazňoval několik základních skutečností tehdejších vztahů bulharsko-tureckých a bulharsko-makedonských. V Sofii byl Klofáč přijat představiteli všech bulharských politických stran a samotným ministerským předsedou dr. Danevem, kteří ho ujistili, že Bulharsko nechce válku s Tureckem a že ani Turecko, pokud Bulharsko nebude podporovat povstalce, nezahájí válku proti němu. Na základě rozhodnutí bulharské vlády o rozpuštění makedonských komitétů v Bulharsku došel Klofáč k závěru, že „celá makedonská otázka stala se tak pouhou vnitřní otázkou Turecka a nikde není příčiny k válce.“⁸³ Dokonce nabyl přesvědčení, že Bulharsko nemá nejmenšího vlivu na hnutí v Makedonii, což neodpovídalo skutečnosti. Klofáč psal, že „makedonská bulharská inteligence pracuje zcela samostatně a nenechává se ovládati nikým“,... „ba ani tzv. makedonskými komitétů v Sofii“. Toto jeho konstatování vyplývalo ovšem z toho, co mu tvrdili představitelé v Sofii.

Klofáč dovedl vidět, že za Tureckem stojí Německo. Proto ostře vystupoval proti německému Drang nach Osten. Začátkem března 1903 psal ze Sofie: „Čím dále tím více vidíme, jak složitý je makedonský problém. A stále více cítíme, že ve skutečnosti právě tak jako u nás i zde odehrává se jen jedna z velikých episod v plemenném boji mezi Slovanstvem a světem germánským.“⁸⁴

Klofáčovou zásluhou se čeští čtenáři měli možnost seznámit s rozhodnutím soluňského kongresu Vnitřní makedonské revoluční organizace o době zahájení povstání. Jak známo, soluňský kongres na počátku roku 1903 rozhodl vyčkat s povstáním do léta roku 1903. Představitelé VMRO očekávali provedení reforem, které však nebyly uskutečnány. To však byl také jeden z argumentů povstalců, kteří tím ukazovali Evropě neschopnost velmocí (hlavně Rakouska a Ruska) donutit Turecko k jakýmkoliv „opravám“.

Vůdce české strany národně sociální mohl proto dělat také jisté závěry jednak o hnutí samotném, jednak o účasti sousedících států na něm, zvláště o účasti Bulharska. Některé Klofáčovy postřehy a závěry mají platnost i dnes a potvrzují správnost téze makedonských historiků o makedonském charakteru národně osvobozenického hnutí v Makedonii. „... Co se děje v Makedonii, za to nemůže být činěno zodpovědným Bulharsko. Makedonské hnutí je hnutím samostatným, samostatně řízeným. Je to boj utiskovaného lidu proti utiskovatelům. A první jsou dost organizováni, aby na pomoc Bulharska se nespolehali. Je to úctyhodný boj za svobodu,

⁸² *Národní listy* ze dne 1. a 14. března 1903.

⁸³ V. Klofáč, *K nynější situaci na Balkáně. Na cestě do rylských hor*, *Národní politika*, čís. 84, 26. března 1903, str. 1–2.

⁸⁴ Tamtéž jako pozn. 81.

za volný rozvoj a je to i boj sociální. Trvá už léta a kdy skončí, nikdo dnes neví...“

Cestu do Makedonie pokládal Klofáč nejen za svou osobní povinnost vůdce strany, nýbrž i za povinnost celé strany vůči slovanským národům balkánským. Chtěl „osobně se přesvědčit o šlapané lidskosti v Makedonii, osobně a na místě zjistiti všecku tu bestiálnost páchanou na lidu slovanském a pak — jednat!“

V Makedonii byl Klofáč svědkem dojímavých scén stovek ubohých rodin uprchlíků, ztýraných žen a dětí, a proto pozvedal hlas a vyzýval Evropu, aby zasáhla. „Či máme tam, kde vraždí se tisíce, méně sociální a humanní povinnosti, než když jednalo se prof. Masarykovi o Hilsnera? On jel do Polné, my do Makedonie.“

Klofáč se za svého měsíčního pobytu na Balkáně při své druhé cestě zajímal o poměry sociální, kulturní, hospodářské, o vztah rolníků k čítlíkům, o složitý systém daňový apod. Proto mohl vidět a také viděl složitou makedonskou problematiku také v „osvětlení národně-sociálním“. „Je to boj za dvojí svobodu. Za svobodu národa a za svobodu v národě zbaveném cizího jařma. Hospodářský a sociální, opravdu už krajně nesnesitelný útlak vhná makedonský lid do revoluce. — Makedonie Makedoncům, to je heslo povstání. Heslo národní i sociální... Vánek národního probuzení vane zdravě celou zemí.“⁸⁵ Klofáč právem obvinil německý tisk, že velmi kuse píše o makedonských věcech, a proto je Evropa špatně informována.

Řekli jsme již výše, že boj Burů proti Angličanům a makedonské hnutí byly často srovnávány. Klofáč, který na místě poznal politické a národnostní poměry v Makedonii, získal také mnoho informací o organizaci povstaleckého hnutí a o balkánské politice rakousko-uherské monarchie. Ovšem situaci poněkud idealizoval. „Od dob italských karbonárů nebylo revoluční organizace tak výtečné, přímo geniálně ustavené. V Makedonii jsou dnes dvě vlády: jedna turecká, druhá revoluční. Druhá je jistě silnější... Junáci jsou ti lidé, bijící se za svobodu... Omládlí jsme v jejich kruhu na makedonské hranici, loučíce se zde i s českým dělníkem Klimesšem, nalézajícím se nyní v četě Karapejeva, kterýž kdys zajal Miss Stoneovou...“

Národně sociální poslanci vystupovali v říšské radě opozičně proti vládě. V době makedonských událostí se pokoušeli vyvolat opoziční náladu také proti zahraniční politice Rakousko-Uherska. Rozsáhlé informace Klofáč doplnil také údaji o činnosti Rakousko-Uherska na Balkáně, které získal v Bělehradě a v Sofii. V Bělehradě se sešel např. mimo jiné také s prof. Jovanem Cvijičem, který dobře znal nejen geografii a geologii Makedonie, nýbrž i národnostní složení obyvatelstva Makedonie, o níž vydal později několik prací.

Klofáč nejednou vystupoval proti pronikání německého kapitálu a šíření německého vlivu v balkánských slovanských zemích. Prosazoval jednotnou slovanskou politiku proti německému a jinému tažení... „My Češi máme zájem na tom,“ — tvrdil Klofáč — „aby na Balkáně byly silné slovanské státy, které by nestaly se kořistí „Drang nach Osten“... Solidarita slovanského lidu musí být už jednou prakticky prováděna a organizována“.⁸⁶ V úsilí makedonského obyvatelstva viděl

⁸⁵ V. Klofáč, *Z balkánské cesty*, Česká demokracie, 11. dubna 1903.

⁸⁶ Tamtéž.

Klofáč boj mezi světem slovanským a německým, který „našel v Turecku své levé křídlo“. Ostatně Klofáč sám přiznává, že jej na Balkán vedl především zájem o slovanskou otázku a „Drang nach Osten“.⁸⁷

Věděl dobře, že „český lid s nadšením sleduje heroický zápas makedonských junáků“. Proto neváhal je postavit proti českému člověku u piva jako vzor vlastenectví. Makedonské hnutí záměrně idealizoval. Hrál na citové struny českého člověka. „Nadšené jsme tiskli ruce makedonským ‚komitům‘ – rozepisuje se Klofáč velmi podrobně v *Ilustrovaném světě*, „hrdinům, apoštolům a mučedníkům Revoluce na nejdálnějším slovanském Jihu“... „Do jaké výšky rostou ti chabří junáci, kteří s takovou odvahou s nepřitelem nepoměrně silnějším bijí se v horách malešovských, kol Bitolje, u Prilepu, Sěru a Skoplje.“⁸⁸

Organizace makedonských komitů byla podle Klofáče velkolepá a uváděla v údiv celý svět. Makedonské události srovnával dokonce s dobou husitskou... „ti mladí, osmahlí mužové, klidní a sebevědomí, na smrt odhodlaní, připomínají nám dny lepší lidské minulosti, jež rodila veliké lidi a byla schopna velikých činů, dny přímo naše slavné husitské!“⁸⁹

Jak jsme již dříve poznamenali, Klofáč idealizoval masovost revolučního hnutí v Makedonii. Pro povzbuzení citu slovanské příbuznosti však to mělo v té době svůj význam. „Žádné kompromisy; svoboda nebo smrt – to je heslo, jež je všito do revolučních praporů i do čela čapek! A tak se také jedná dnes v Makedonii.“

Student, mladý rolník, dělník, učitel i obchodník s nadšením, s nadšením u nás téměř neznámým podávají si ruce a soustřeďují se v čtyry, pohrdajíce smrtí. Očekávají ji, ano jdou ji vyzývavě vstříc. Svoboda rodila se vždy v potocích lidské krve. Tak tomu bylo vždy a tak tomu vždy bude. Nuže, nechť zemrou, ale národ ať žije!“

„Revoluční organizace v Makedonii je mocnější a spořádanější než vláda turecká – psal Klofáč. Je to podle Klofáče organizace, která ví, „že národ zajišťuje svou existenci a budoucnost jen bojem a prací a nikoliv stálým ustupováním a zbabělým kompromisováním“.

Klofáč horlil pro slovanskou vzájemnost. Chápal ji především jako vzájemné poznání jednotlivých slovanských národů a zemí. Proto podával také popis krásné krajiny a vyzýval české turisty, aby navštěvovali a objevovali Balkán. „Pořád se mluví o slovanské vzájemnosti. Jak je možno se milovat, když se neznáme?“⁹⁰

Podle vlastních Klofáčových vzpomínek, jeho cestám po balkánských slovanských zemích, zvláště po Makedonii, činila turecká vláda potíže a zneumožňovala volnost pohybu, protože údajně ministr pro zahraniční záležitosti dr. Gołuchowski upozornil tureckou vládu, že Klofáč je nebezpečný člověk, který chce makedonským povstalcům propašovat zbraně. „Ale v horší situaci jsem byl v roce 1903. Byl jsem tehdy v jakémsi příjemném zajetí. Náš zahraniční ministr žádal tureckou vládu, aby mne nikam nepouštěla, že jsem strašně nebezpečný člověk, že dokonce vezu povstalcům macedonským od českého národa pušky a peníze.“⁹¹

Po svém návratu jak z první, tak i z druhé balkánské cesty, uspořádal

⁸⁷ *Ilustrovaný svět*, III, 1903, str. 664–666.

⁸⁸ Tamtéž, str. 665.

⁸⁹ Tamtéž, str. 615.

⁹⁰ Tamtéž, str. 732–734.

⁹¹ V. Klofáč, *Hrst vzpomínek...*, str. 21.

Klofáč řadu přednášek v mnoha českých a moravských městech, v nichž rozebral českou politiku a zvláště poměry na Balkáně, hlavně v Makedonii. Jeho přednášky i veřejné projevy o Makedonii se setkávaly u českého publika s velkým zájmem a byly hojně navštěvovány.⁹²

O poměrech v Makedonii a o makedonské otázce velmi obsírně pojednal Klofáč na schůzi poslanecké sněmovny 9. června 1903, kde „v zájmu lid-skosti, pravdy“ podal pilný návrh o rakouské politice na Balkáně. Žádal, aby vláda podala jasné informace o rakousko-uherské politice na Balkáně a aby vysvětlila, poč Rakousko neučinilo nic k uskutečnění 23. článku berlínské smlouvy, kterou samo podepsalo. Ve svém vystoupení Klofáč odhalil zásahy rakouské monarchie do vývoje makedonské otázky, protože „Rakousko má samo zásluku na Makedonii“. Začátkem následujícího roku 1904 dokonce *Česká demokracie* psala o obsazení Mitrovice a o zakročení Rakouska v Makedonii.⁹³ Také ve svých přednáškách a veřejných vystoupeních označoval Klofáč povstalecké akce v Makedonii za projev národně osvobozenického boje makedonských Slovanů.

Zásluhou dr. Josefa Scheinera a dr. Vratislava Černého byla těsně před vánocemi roku 1903 svolána na Žofině v Praze velká veřejná schůze, na níž měl mluvit „o povstání makedonském“ ředitel zemské banky *Fr. Procházka*.⁹⁴ Tohoto veřejného shromáždění se zúčastnili zástupci všech českých politických stran. Podle nezávislých *Bydžovských listů* tak Praha byla konečně svědkem velkého projevu sympatie k utiskovaným Makedoncům . . . Česká veřejnost neobyčejnou účastí dala na jevo svůj soucit s nešťastným národem bratrským, . . .“⁹⁵ Podle *Času* bylo na protestní schůzi nejvíce stoupenců strany národně sociální. Kromě Františka Procházky na shromáždění promluvil také *dr. Josef Herold*, *dr. B. Baxa*, student *Sedlák* „a zvláště významně poslanec Klofáč. Za jeho řeči dostoupilo nadšení vrcholu.“⁹⁶

Josef Scheiner v úvodním projevu zdůraznil aktuálnost makedonské otázky, ukázal na netečnost velmocí, popsal utrpení Makedonců a vyzval Čechy, aby v zájmu slovanství, lidskosti a práva všemožně podporovali Makedonce. *Dr. Herold* kritizoval rakouskou zahraniční politiku, zatímco student práv *Sedlák* vyvozoval, že český lid je povinen protestovat proti tureckému řádění v Makedonii. *Bydžovské listy* psaly o této schůzi jako o významné a včasné akci českého lidu na pomoc strádajícím Makedoncům, „neboť poměry v Makedonii jsou skutečně strašné“. Radí nevěřit Turkům a jimi vyhlášené amnestii, v níž slibovali mírné zacházení s účastníky povstání.

V přijaté rezoluci z tohoto shromáždění se vyjadřovala vřelá účast českého lidu s osudem slovanských bratrů v Makedonii, své sympatie s bojem za osvobození a žádalo se, aby pod záštitou mocností bylo ponecháno uspořádání poměrů v Makedonii balkánským národům. Zdůrazňovala se historická spjatost Čechů s „bratry na jihu“, z jejichž země „přišlo k nám

⁹² Dne 19. dubna 1903 přednášel V. Klofáč v Besedním domě v Brně o své balkánské cestě. Podle zpráv z tehdejšího tisku byl prý Besední dům do posledního místa zaplněn.

⁹³ *Česká demokracie*, čís. 9, 27. února 1904.

⁹⁴ Státní ústřední archiv (SÚA), PP 1900–1907, V 54/331/1903.

⁹⁵ *Bydžovské listy*, roč. 17, čís. 24, 26. prosince 1903, str. 2.

⁹⁶ Tamtéž.

první světlo víry a osvěty křesťanské“. Rezoluce rovněž vyzývala český lid k poskytnutí peněžní a materiální pomoci makedonskému lidu.⁹⁷

Také v roce 1904 pokračoval Klofáč ve svých přednáškách „O dojmech z cest po Balkáně“, v nichž mluvil velmi obsírně především o Makedonii. Takové přednášky konal např. v březnu (6. 3. 1904) na Kladně, o týden později Politický klub národní strany dělnické v Přešticích zorganizoval pro 250 lidí schůzi s Klofáčovou přednáškou o Balkáně, 15. dubna mluvil Klofáč na shromáždění v Mnichově Hradišti o Balkánu a Makedonii, 24. dubna se konal v Poděbradech „makedonský večer“, na němž nechybělo Klofáčovo vystoupení, týden na to (30. dubna 1904) Jednota Prokopa Holého v Havlíčkově Brodě si ho pozvala, aby vyprávěl o Balkánu apod. Tato velká Klofáčova aktivita nesporně svědčí o jeho hlubokém zájmu o otázky vztahů mezi balkánskými národy i o jeho vřelých sympatiích s bojem porobených makedonských Slovanů. V druhé polovině roku 1904, po návštěvě Dálného východu, pak Klofáč koná cyklus přednášek o Mandžusku a rusko-japonské válce.⁹⁸

Kromě strany národně sociální, v jejímž čele stál Václav Klofáč, také ostatní české politické strany zaujímaly své stanovisko a vyjadřovaly se k událostem na Balkáně. Tak v orgánu Národní strany svobodomyšlné *Česká revue* psal r. 1902 charvátský publicista a vůdce charvátské rolnické straně Stefan Radić o srbsko-bulharském sporu kolem jmenování Firmiliana skopským metropolitou.⁹⁹

Dr. B. Baxa se na základě existujících německých¹⁰⁰ a francouzských prací¹⁰¹ zamýšlel nad historií makedonských Slovanů a analyzoval aspirace sousedních států. Makedonskou otázku¹⁰² pak zařadil do širších souvislostí balkánských a evropských. Nejtěžší otázkou pro Baxu bylo rozhodnout,

⁹⁷ Text rezoluce zněl: „Zoufalý zápas, který vedou slovanští národové v Makedonii a Starém Srbsku o své bytí, o život svůj, jazyk i viru, nepřehledná řada útrap a béd zoufalství a trýzní, které ubohým obyvatelům zemi těchto jest snášeti, vyvolávají u nás Čechů nejvšelejší účast o osud bratří našich, tak těžce zkoušených. Vyslechnuvše zprávy, jež nám na dnešní schůzi byly podány, s hrůzou poznávájice, že všechna ta ukrutenství, jimž propadají Bulhari a Srbové v zemích, v nichž boj zuří, dějí se před tvářmi vzdělané Evropy, v osviceném dvacátém století, před tvářmi velmocí, které marně se snaží pfitř učinitl tímto děsum a zločinum, jichž zakročeni nezabraňuje požárům, pustošení majetku a vraždění slovanského lidu, vyslovujeme nejživější sympatie svým pokrevním bratrům Srbům a Bulharům v jich nerovném boji za statky nejdražší – za svobodu, národnost a viru, za statky, které přirozený zákon evangelia každému zaručuje a které neměly by se teprve vykupovati nevinnou krví a něžnými životy slabých žen a dětí. Vyslovujeme svou účast a přání zdaru dílu osvobozovacímu tím více, uvážíme-li, že již mírem sv. štěpánským i kongresem berlínským obyvatelstvu Makedonie od velmocí evropských přislíbeno a zaručeno bylo to, čeho po tolika letech, po tolika přestálých nových bédách a utrpeních nyní sami svými silami slabými, v moři krve, za cenu života svých žen i dětí musí sobě dobývati.

Zádáme, aby uspořádání poměrů v Makedonii ponecháno bylo balkánským národům samým bez cizího vměšování, za zástíty velmocí, které Makedonii svobodu přislíbily. My Čechové tím více citíme s bratry svými na jihu, ano ze země, jejích ústy svatých věrozvěstů Cyrila a Metoděje přišlo k nám první světlo víry a osvěty křesťanské.

Abychom i my pomocnou rukou ulehčili tu hroznou bídu zoufalých bratří, ubohých žen a nevinných dítek trpitelů, obracíme se k národu českému, vyzývajíce ho, aby dle sil a prostředků svých ubohým Bulharům a Srbům v Makedonii i Starém Srbsku k ulevení jejich bídy a hladu přispěl penězi i šatstvem. Necht dílu osvobození světí hvězda vítězství a naši pomoc a přispění provází láska bratrská!“ Viz *Moravská orlice*, čís. 294, 1903, str. 2.

⁹⁸ SÚA, FM, 8/1/88, 1904. PM, 8/1/88, 1904.

⁹⁹ Štěpán Radić, *Příčiny nejnovějšího konfliktu mezi Bulhary a Srby v Makedonii*, Česká revue, roč. V, 2. pololetí 1902, str. 673 n.

¹⁰⁰ Např. K. Gersin, *Macedonien und das türkische Problem*, Vídeň 1903; H. Grothe, *Politisches und Ethnographisches über Macedonien*, Mnichov 1903 aj.

¹⁰¹ Např. André Chéradame, *La Question d'Orient, La Macédoine*, Paříž 1903; J. Povolni, *Le Problème Macédonien et la solution*, Paříž 1903 aj.

¹⁰² B. Baxa, *Makedonská otázka*, Česká revue, roč. VI, 1903, str. 708–715.

zda je třeba makedonské Slovány počítat k Srbům nebo Bulharům, nebo k oběma. Na položenou otázku Baxa nedává odpověď, bere však v úvahu propagandu obou těchto států.

Nejvlivnější český deník *Národní listy* pozorně sledoval události na Balkáně. V roce 1903 tam dokonce měl i své dopisovatele. Ve zvláštních rubrikách (Balkánské události, Makedonie) přinášely *Národní listy* zprávy o povstaleckých čtách, uprchlících, vraždách, reformách atd. Soluňské politické atentáty z konce dubna a začátku května 1903 srovnávaly *Národní listy* s podobnými atentáty italských mazzinistů v 50. letech minulého století, které přispěly ke osvobození a sjednocení Itálie. Hodnotí je jako „nejryzejší projev vlasteneckého nadšení odhodlaných vlastenců a mstítelů nešťastného, na krev vydíraného a sveřepými násilnostmi tureckých úředníků, zaptijů a důstojníků zmořeného lidu slovanského v Makedonii . . . Potlačený ten lid zná svého osmanského zvilého utlačovatele zblízka a lépe než celá učená diplomacie evropská“.¹⁰³

Soluňské atentáty byly, jak známo, dílem makedonských anarchisticky orientovaných intelektuálů, kteří vytvořili teroristickou skupinu Gemidžii. Vyvolaly velký rozruch jak v samotné Makedonii, tak i v Evropě. A to bylo také jejich základním cílem. Zainteresovat evropskou veřejnost a vyvolat intervenci evropských mocností. Evropské diplomatické kruhy byly zpočátku těmito akcemi překvapeny; pumové atentáty však donutily veřejnost i diplomacii, aby se znovu zabývala otázkou Makedonie a aby navrhla řešení situace. V tisku se objevovaly zprávy o možném zakročení dokonce Rakousko-Uherska. V té souvislosti *Duch času* se tázal, z jakých důvodů by se Rakousko-Uhersko pouštělo do války. Jistě to nejsou prý důvody lásky ke křesťanství nebo dokonce k slovanským národům, nýbrž zřejmě dobovačné plány. „Vede se rakouským národům“ – ptal se *Duch času* – „tak dobře, že by už nemohly snést a chtěly ho kus popřátí jiným národům? Anebo se jedná jen o zotročení národů jiných, jako jsme my?“¹⁰⁴

Evropské mocnosti si ovšem byly velmi dobře vědomy, že jakýkoliv zásah na Balkáně – jak také poznamenala *Akademie*,¹⁰⁵ by mohl být příčinou války. Všem však v té době šlo o to, aby k žádnému konfliktu nedošlo, aby byl zachován status quo. Makedonská otázka nebyla pro evropské mocnosti jen otázkou humanity a kultury, nýbrž především otázkou politickou a hospodářskou.

Zástupci velmocí obdrželi *Deklaraci Vnitřní makedonské organizace*, v níž se evropská veřejnost upozorňovala na počátek povstání. Právilo se v ní, že „turecké pronásledování Makedonců ospravedlňuje společné povstání“ a žádalo se, aby Evropa zakročila. *Národní listy* viděly účinnost zákroku jen v tom případě, „kdyby byl jmenován generální guvernér křesťanský, který by byl ustanoven za souhlasu velmocí a neodvisle od Porty“.¹⁰⁶ Shodně psaly také *Lidové noviny*, které seznamovaly čtenáře s cílem makedonské revoluce. Viděly jej především v evropském zakročení a pak v poskytnutí politické autonomie. Očekávaly rovněž, že do makedonských záležitostí zasáhne Rusko.¹⁰⁷ Upozorňovaly českou veřejnost,

¹⁰³ *Národní listy*, čís. 48, 1903.

¹⁰⁴ *Bude vojna s Turkem*, *Duch času*, 14. května 1903.

¹⁰⁵ V e r u s, *Otázka východní*, *Akademie*, roč. VII, 1902/3, str. 107–118.

¹⁰⁶ *Národní listy*, 11. srpna 1903.

¹⁰⁷ *Lidové noviny*, 11. srpna 1903.

že... „povstalci jsou na život a na smrt odhodláni dosáhnout toho, aby se v Evropě po evropsku vládlo, což konečně také ostatní Evropa bude muset uznat.“¹⁰⁸ Situace na Balkáně se pokládala za nejkritičtější od dob rusko-turecké války. Lidové noviny shodně s některými ruskými časopisy žádaly rozhodnou intervenci proti Turecku a podřízení makedonského četnictva velení ruských a rakouských důstojníků.¹⁰⁹

Evropa ovšem nezakročila. Evropské velmoci se na balkánské události dívaly z hlediska svých úzce politických a hospodářských zájmů. Málo jim záleželo na tom, zda bude křesťanské obyvatelstvo Makedonie vyhubeno tureckými násilnostmi. To dobře postřehly Národní listy: „Přes všechnu nepřiznání okolností, přes všechnu opuštěnost od celého křesťanského světa 20. století, povstávají a bijí se nešťastní Slované makedonští s osmanskými tyrany... Život se pro ně stal již zcela nesnesitelným, takže v zoufalství svém jen po zbrani sahají a na vrahy se vrhají, tepouce je na potkání, jako činili ve století 15. proti smrtelné záplavě křížáckých hord ohrožení otcové naši husitští za heslem „Bijte, zabijte, nikoho neživte!“... Jakže zněla válečná píseň našich Táborův, s níž se vrhali v nejkritičtější, nerovný boj?... Touž písni zvučí dnes také odhodlaná duše toho chrabrého lidu slovanského v horách kolem jezera Ochridského v Makedonii...“¹¹⁰

Velmi zajímavá je v té souvislosti výzva účastníka povstání, volyňského „všeslovana“ nebo „slovanofila“ Romualda Grigorjeviče Prževalského, kterou zaslal ze Sofie českému lidu a jejíž plný text Národní listy otiskly.¹¹¹ Dobrovolník Prževalskij mluví ve své výzvě o slo-

¹⁰⁸ *Lidové noviny*, 14. srpna 1903.

¹⁰⁹ *Velmoci a Makedonie*, *Lidové noviny*, 22. srpna 1903; *Před zakročením na Balkáně*, *Národní listy*, 20. srpna 1903.

¹¹⁰ *Povstání Slovanů makedonských se vzdává v bouř*, *Národní listy*, čís. 224, 18. srpna 1903, str. 1.

¹¹¹ *Národní listy*, čís. 225, 1903, str. 4. Text zněl:

„Vyzvání k českému národu.

Drazí bratři! Vám je dobře známo, v jakém zoufalém stavu nachází se nyní slovanská Makedonie, domovina sv. Kyrilla a Metoděje, již je Čechie zavázána věčnými úvazky jejich velikého apoštolského činu. Přese všechno bezpříkladné hrdinství svých synův otcina slovanských prvosvětitelů hyne v nerovném boji s divokými barbary, kteří už celé kraje její vyrubali a všechen majetek obyvательства zničili. Zapotřebí brzké účinné pomoci. Nouze našich makedonských bratrů je tak náramná a prostředky jejich jsou tak nedostatečné, že i ten, kdo by dobrovolně chtěl vstoupit do řad povstalců, hotov obětovati s nimi svůj život, musel by se vypraviti na svůj vlastní náklad. Na desítky tisíc makedonských hlav je bez přístřeší a bez kouska chleba. Poslední jejich nadějí je velký slovanský svět a v něm i soucitný český národ.

Vlády civilizované Evropy za příčin „vysoké“ politiky neodhodlaly se dosud poskytnouti vydatnou pomoc nešťastné slovanské zemi. Zbývá jediná cesta: hledati pomoc ne u vlád, nýbrž u národů, a především u národů pokrevných, slovanských. Čechie vždycky slavná byla hlubokým slovanským citem. Něco hrdinných jejich synův bojuje také v řadách makedonských povstalců, snažejce s nimi všechny trampoty a muky života v poli. Bratři Čechové jsou tak citelní k hoří druhých Slovanů, že jim postačí pouze udati, kam posílati pomoc. Cítežte to na adresu: Bulgarie, Sofia. Blagotvoritelno družestvo za podpomaganie na nastradale od tureckija režim Makedonci.

Následuje důstojného příkladu šlechetných dobrovolníků Čechů a odcházejte k jedné z makedonských čet, mohu se bratrům Čechům pouze zmínit o potřebách nešťastné slovanské země.

V Sofii, 10. září 1903.

Romuald Prževalskij

R. Prževalskij psal do různých ruských novin a časopisů. Byl spolupracovníkem Vergunovova *Slavjanského věku*, který vycházel začátkem století ve Vídni. Ve svých statích hlásal myšlenku slovanské vzájemnosti. Zabýval se též polsko-ruskými vztahy. Významné jsou jeho Makedonské dopisy a řada jiných statí, v nichž ilustruje makedonské národně osvobozenécké hnutí. V jednom svém článku psal, že „Makedonci se začali výrazně oddalovat od Bulharska a dokonce touží po vytvoření vlastního spisovného jazyka.“ *Viz Slavjanskij věk*, 1903, str. 722–723. O R. Prževalském více viz. Ch. Andonov (Poljanskij), *Odnosot na Romuald Prževalski sprema makedonskoto nacionalno-osloboditelno dviženje*, *So-vremenost*, IV/4, 1954, str. 344–351.

vanské Makedonii, hraje na slovanské city a cyrilometodějskou tradici. Z výzvy se dovídáme, že v makedonských povstaleckých oddílech „něco hrdinných jejich synů bojuje“, tj. Čechů, jejichž příkladem slovanofil Przewalskij následoval a dal se rovněž k makedonským povstalcům. Zjistili jsme, že z Čechů to byli především Jan Klimeš a Antonín M. Výmola, kteří o svém působení v četách makedonských povstalců i o rozsahu a hrůzách makedonského hnutí podali v tisku mnoho svědectví.

Jan Klimeš, rodák z Uherského Hradiště, „s puškou v ruce se bil za lid makedonský“. Jeho účast v makedonském povstání hodnotil Václav Klofáč jako slovanskou vzájemnost osvědčenou skutky. Povoláním byl Klimeš umělecký řemeslník a byl zaměstnán jako dílovedoucí v jednom peštském závodě. Dne 20. října 1902 byl vyslán do Sofie jako zástupce firmy obchodující s nábytkem. Vábilo ho, jak sám píše, poznat ze zkušenosti „Makedonce, ony pověstné hrdiny, bojující za myšlenku svobody národní, o kterých jsem tak mnoho četl a jim se nesmírně obdivoval“. Klimeš opustil zaměstnání a usiloval o spojení s makedonskými emigranty v Sofii. Zpočátku se všude setkával s nedůvěrou a odmítáním. Podle vlastního svědectví se počátkem ledna 1903 seznámil náhodně s poslancem bulharského sněmu Antonem Stojanovem, který mu plamenně vyprávěl o „majce Makedonii“. Stojanov mu zprostředkoval spojení s četou Rista Černopejeva, od Turků nazývaného Karapejevem. Klimeš byl v té době jediným cizincem, který se dobrovolně přihlásil k povstalcům.

V článku *Organizace a život v četách makedonských povstalců* popsal Klimeš svůj pobyt a život v makedonských povstaleckých jednotkách.¹¹² Jeho autentické zážitky, zkušenosti a zprávy o přípravách k povstání, o organizaci, zbraních atd. jistě ještě více působily na vědomí českého čtenáře. Klimeš popsal dosti podrobně Ristu Černopejeva a jiné strategy makedonského hnutí. Není bez zajímavosti, že makedonští povstalci vedle makedonských bojových písní (Ne plači, majko, ne žali, što jas si odam v boj) zpívali podle Klimeše také píseň *Kāde rodāt mi (Kde domov můj)* s nápěvem české hymny.¹¹³ Věrohodná Klimešova svědectví přibližovala českému čtenáři složité cesty přechodu povstalců z Bulharska do Makedonie, srážky s tureckým vojskem, masakry páchané Turky na místním obyvatelstvu apod. Klimeš končí své vypravování: „Tisíce udatných lidí tu (v Makedonii –id) za svobodu národa, bohužel zpola již vyhubeného, za volnost v životě fyzickém i duševním, za práva lidská i za svou víru a neohroženě, není-li jiné pomoci, obnažují prsa, aby je nastavili nožům tyranů! Co hrdina srbský kdysi pěl, totéž pěje Makedoňan:

Da junački Turka dočekamo,
Radi svete vijere pravoslavne,
Rad slobode mile i predrage,
Da mi našu krvcu prolijemo,
Jer je bolje, braćo, poginuti,
No slobodu svoju izgubiti . . .“

¹¹² „Chápu se péra, abych stručně vylíčil dojmy ze života makedonských povstalců tak, jak jsem sám mezi nimi meškal a jich zápasů se zúčastnil. Chci vyprávět o událostech, jež mi utkvěly hluboko v mysli, o tom, co jsem sám prožil a co mi nemůže ani vymizeti z paměti“. *Ilustrovaný svět*, III, 1903, str. 1003.

¹¹³ Slovanské hymny. Melodie, původní texty, české překlady, Praha 1900.

Jan Klimeš psal o svých zkušenostech také v jiných českých významných listech. Je rovněž autorem anonymního fejetonu *Poprvé v ohni*, jež otiskly Národní listy, v němž podrobně popsal boje povstalecké čety s Turky, kde byl sám raněn a zasloužil si za svou statečnost rytířské povstalecké ostruhy.¹¹⁴

České časopisy přinášely rovněž obrázky, které měly doplňovat „krovníku hrůz a béd balkánských a makedonských“, která byla — jak psal *Ilustrovaný svět* — „na ten čas . . . nevyčerpatelná, jsouc psána neustále nevinnou krví slovanskou.“¹¹⁵ Nechyběly ani obrázky povstaleckých čet, předáků makedonského povstání (např. Borise Sarafova) a také makedonských uprchlíků, doprovázené textem o „bratřích našich Slovanech“ a „nešťastném národu Slovanů makedonských“.¹¹⁶

Antonín Miroslov Výmola, rodem z Moravy, prožil celé léto a podzim jako člen povstaleckých čet a po svém návratu uspořádal o makedonském povstání řadu přednášek. O své zážitky ze setkání s makedonskými uprchlíky a raněnými povstanci na Rylském monastýru se podělil také v tisku.¹¹⁷ Výmola psal: „Zvykl jsem a otvrdl jsem v bojích, ale při pohledu na blede, ustrašené a vpadlé lice těchto ubožáků bylo mi úzko a těžko na duši. Chmurné a divné myšlenky rodily se v mozku volající na Slovanstvo: „Hle, tvoji bratři, vlastní krevní bratři, kteří dosud trpí pod jhem divokých hord asijských a ty se jich nezastaneš, ty jim nepomůžeš. Slovanstvo, kde jsi, kde jsou tvé bratrské city, kde je tvá vděčnost k národu, k zemi, která dala ti sv. apoštoly Kyrilla a Methodia a která poslala ti lásku Kristovu.“¹¹⁸ Výmola se rovněž osobně setkal s některými významnými povstaleckými osobnostmi, napsal o nich v tisku a zdůraznil, že „i Makedonie má své junáky . . .“¹¹⁹

Prímých českých účastníků v makedonských povstaleckých četách nebylo mnoho. Přesto však jejich propagace makedonských událostí, jejich očitě svědectví o utrpení lidu a o jeho velké touze po svobodě i odhodlání bojovat proti mnohem silnějšímu nepříteli, mělo velký význam. Jeden z účastníků uveřejnil své vzpomínky a dojmy z boje s povstaleckou četou anonymně v *Besedách lidu*.¹²⁰ Zachytil tu nejen život a způsoby vesničanů, organizaci povstalecké čety, nýbrž vyprávěl českým čtenářům také o masovém nadšení obyvatelstva pro povstání. Vyprávění o tureckých násilnostech, drancování a olupování prostého lidu i o zvěrstvech, páchaných na nevinném obyvatelstvu („Na jednom místě jsem našel smazané stopy krve po tureckém násilí, kde Turci hlavu dítěte rozbili o zeď“ —) nemohlo

¹¹⁴ „... Četa pod komandem poručíka Manova zůstavena k zástítě sela. K ní dobrovolně jsem se připojil. Téhož dne ve zprávě do hlavního stanu sděloval poručík Manov: V boji při sele Pirinu sluší se zvláště vytknouti chrabrost, jakou se vyznamenal statečný ustaša . . . (ctěné jméno) . . . po národnosti Čech, jenž dobrovolně přišel v boj a do posledního okamžiku, ač raněn, vytrval. Týž před dvěma měsíci přešel s četou hranici makedonskou . . .“

„Tak jsem přišel k svým rytířským ostruhám povstaleckým“. Viz *Národní listy*, čís. 329, 1903, str. 1.

¹¹⁵ *Ilustrovaný svět*, roč. IV, čís. 1, 30. října 1903.

¹¹⁶ Tamtéž, čís. 9, 1903, str. 194, 195, 198, 211.

¹¹⁷ Antonín Mir. Výmola, *Makedonští „běžanci“*, *Ilustrovaný svět*, roč. IV, čís. 7, 1904, str. 158–159.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 159.

¹¹⁹ *Karapan-čauš. Obrázek makedonského povstalice od Ant. Výmoly*, *Samostatnost*, roč. 7, čís. 103–104, 18.–19. prosince 1903.

¹²⁰ *Crty z Makedonie. V selo Belica*, *Besedy lidu*, roč. 12, 1904, str. 51–54.

nevzbudit nenávisť k Turkům a lásku k trpčícímu slovanskému lidu na balkánském jihu.

Hružné „obrázky“ z událostí v Makedonii přinesl rovněž František V. Král, který podle vlastních slov se spolu ještě s jedním Čechem, Antonínem Bednářem, zúčastnil v Manovově četě přepadení tureckého bega v Melniku. Manovova a podobné čety byly vysílány už od konce 90. let do Makedonie a byly většinou dílem oficiálních bulharských míst. Po přepadech na makedonských hranicích nebo v Makedonii se vracely zpět do Sofie. Po návratu z jedné takové akce Fr. V. Král konstatoval: „Neodnesl jsem si dojem jiného, leda že jsem ztratil naději v pokojné rozřešení makedonské otázky.“¹²¹

Zprávy o tureckých zvěrstvech v Makedonii, které přinášel český tisk, nemohly neotrást svědomím českého člověka a jeho slovanským citěním. V polovině října 1903 psaly např. Národní listy o střelbě tureckých vojáků do nevinných dětí ve vsi Armenci. Podobné zločiny vyvolávaly hněv i samotných tureckých vojáků.¹²²

Dlouholetý přítel všech utlačovaných národů balkánských, zvláště Černohorců a Makedonců, Josef Holeček, vyzýval, aby dobrovolné peněžní příspěvky z Čech, pokud se posbírají, neposílaly se do pokladny komitétu v Sofii, nýbrž aby se za ně hned na místě koupily zbraně.¹²³

Slovanský dobročinný spolek v Sofii zaslal v polovině října 1903 „bratřům od Vltavy“ obšírnou výzvu, v níž psal o „nešťastné otčině sv. věrozvěstů Cyrila a Metoděje“, která je „obrácena v ponuru poušť širého hřbitova“, popisoval hrůzy, které páchají turečtí bašibuzuci na nevinném obyvatelstvu, „hledal soucit u všech slovanských duší“ a dovolával se také soucitu Čechů. „K Vám, bratři od Vltavy, se obracíme v zármutku, v bídě naší. K Vám, prvním prorokům slovanské lásky, k Vám, prvním apoštolům slovanské víry se utíkáme se svou bolestí“. Výzva se obracela o materiální pomoc pro makedonské uprchlíky. Po dopisu R. Prževalského to byla další výzva k českému lidu o pomoc pro Makedonce. Podobné akce

¹²¹ Ilustrovaný svět, roč. III, 1903, str. 718.

¹²² Uvádím podstatné části zprávy, kterou přinesly *Národní listy*, čís. 273, 1903, str. 5: „Turecká zvěrstva v Makedonii. Snad jediný podobný případ udál se v těchto dnech ve vsi Armenci v bitolském okrese. Turečtí vojáci, poražení před dvěma hodinami od povstalců a ve vzteku ustupující, vervali se do vsi Armenci a obrátili doslova vše v popel. Zpití krví a rozdráždění do krajnosti, bavili se vojáci tím, že věšeli děťátka-kojence. Zřídili narychlo šibenici a pověsili do řady dítky ve stáří 1½ do 7 let... Pacholata se ještě třásla, když vojáci odstoupili na 20 kroků a začali se cvičit ve střelbě do nich. Nedaleko od místa této hrůzné zábavy stáli svázáni otcové a matky těchto dítek.“ Dále zpráva uvádí, jak turecký voják Zejfula-bej se na to nemohl dívat, utekl do lesa a „se srdcervoucím křikem se vrhl k nešťastným dětem a začal šavlí přefezávat provazy. Pomoc však byla marná. Děti byly postříleny a už mrtvy. Zejfula-bej se v šílenství vrhl na turecké vojáky a několik usmrtil. Byl zajat a odvezen do Soluna. Ovšem on, dříve než tohle vše udělal, napsal mladé ženě dopis o zvěrstvech. Dopis zní: „Milá přítelkyně, žijeme jako na krvavé svatbě: ohněm, mečem a mučením obracíme křesťany na islám. Nikdy jsem nemyslel, že je tak lehké fezát lidi. Představ si, když se odřízne hlava, ještě dlouho sebou cuká a ústa cosi mumlají. Jistě bych já, kdyby mně usekli hlavu, opakoval tvoje jméno... Dosud jsem považoval makedonské povstalce za lupiče, zatím však oni jsou čestnější a poctivější než naši vojáci a důstojníci... Jak pokleslo naše Turecko, jaká prokletí padají na naše hlavy! Uvaž jen, títo Makedonci bojují za svou čest a své jmění. Ó, jak strašné věci se zde páší... Plovu tu v krvi. Kdyby nebylo tebe a mé lásky k tobě, přešel bych okamžitě k Makedoncům...“

¹²³ *Národní listy*, čís. 276, 1903, str. 5.

nemohly samozřejmě nezapůsobit na lid v českých zemích. O materiální pomoci, která byla lidu Makedonie poskytnuta, nemáme bohužel přesné údaje.¹²⁴

Významní bulharští historikové, literáti, jazykovědci vystupovali v zahraničním tisku na obranu „Bulharů v Makedonii“. Jedním z nich byl také Lubomír Miletič, který v srpnu 1903 uveřejnil v pražském listu *Politik* obsírnou stať, v níž vysvětloval příčiny a cíle Ilindenského povstání. Pochopitelně ze stanoviska zájmu Bulharska. Proto je zajímavé, že vídeňský tisk (např. *Zeit*, *Neue Freie Presse*), ani české noviny nepovažovaly za nutné o tomto Miletičově výkladu se zmínit. Miletič hned po vypuknutí povstání odjel do Prahy (24. srpna 1903), aby zde působil na české veřejné mínění ve prospěch „bulharských povstalců“ v Makedonii. V Praze vystoupil Miletič na zvláštním zasedání Národní rady, kde podrobně vysvětlil stav makedonské otázky a žádal, aby čeští představitelé ve vídeňském parlamentu a v delegacích položili otázku ve prospěch

¹²⁴ Celý text výzvy zněl:

„Bratři!

Nešťastná otčina sv. věrozvěstů Cyrilla a Metoděje obrácena je v ponuru poušť širokého hřbitova. K nebesům zdvihají se sloupy požárů. Na povrch země přeneseny jsou hrůzy pekla. Tisícové zohavených a zneuctěných trupů tlejí v popelíštích vypálených osad. Smečky vyhladovělých psů ohlodávají hnáty páchnoucích mrtvol. Hordy bašibozuků a askeru krouží po březích Vardaru a Strumy. Jich jatagany otupěly již vraždou. Zabíjejí starce, ženy i děti. Neušetřují ani plodů v životech matek. Pískot nevinných robátek, nabodnutých na ostří ocele, přehlušen je řevem lidských tygrů. Tisícové křesťanských panen vypouštějí své duše v náručích lidských dravců. Šťastny jsou ony, jež smrt vyprostila z muky života, ze spárů lidských šelem. Tisícové dívek plačících nad smrtí otců a bratří zavlečeny do harému chlápěného Musulmana, zoufají nad svým zneuctěním.

V nejkrásnější zemi Evropy hýří zběsilost v nejšilenějších orgiích prostopášnosti, vlnosti, ukrutnosti a vraždy! Ubožáci, kteří vše ztratili: otce, matky, bratry, sestry, děti; nešťastníci, zbaveni přístřeší i chleba, zbaveni každé naděje, zbaveni téměř v slitování Boha, bosí, rozedraní, polonazí, dohnání téměř na samý pokraj zoufalosti i šilenství a pronásledování krvelačnosti vraha, v tlupách tisíců toulají se po nehostinných horách a spěchají do země naší, aby aspoň své životy uhájití mohli. Staráme se o jejich nasycení — jich bídy, jich neštěstí a trápení zbavit je nemůžeme. Jen chlebem vyrvatí je můžeme smrti, jež nenasytně řádí v řadách vyzáblých, lidskému obrazu nepodobných tvorů.

Palčivá bolest rozdírá naše srdce.

Pocíťujice svoji malomoc, ohlušení již výkřiky úpěnlivých nářků, my ubožákům vyštvaným z jich popelišť, ožebračeným lupem i vraždou, mimo soucit jiného nic poskytnouti nemůžeme. Všechny své prostředky ve spolku již jsme vyčerpali.

Bratři!

Hledáme soucit u všech slovanských duší. I Vašeho soucitu se dovoláváme. K Vám, bratři od Vltavy se obracíme v zármutku, v bídě naší. K Vám, prvním prorokům slovanské lásky, k Vám, prvním apoštolům slovanské víry se utíkáme se svou bolestí. U Vás hledáme soucit pro ubohé zplozence bídy. Za chleba pro ně Vás prosíme. Prosíme za bol k nasycení, k ošacení polonahých lidí, k umírnění svízeli blížící se zimy. Za každý dárek poskytnutý k ulevění bídy nešťastných „běžanců“ ničím jiným se odvděčiti nemůžeme, než prosbou za požehnání boží všemu národu českému.

Všem Vám bratrsky ruce tisknem!

S. Kostov, S. S. Bobčev,

místopředseda předseda

J. Naumov, A. Dukov,

pokladník jednatel

Plukovník Dimitrijevič, S. Laščev, D. Jablonski, J. Ivanov, Vladislav Šak, výboři.

V Sofii dne 27/IX.—10/X. 1903.

Viz *Národní listy*, čís. 279, 13. října 1903, str. 2.

„makedonských Bulharů“, což čeští poslanci Národní rady podle Miletiče slíbili. Miletič rovněž žádal, aby byla zorganizována sbírka ve prospěch makedonského obyvatelstva. Po neúspěšném konci Ilindenského povstání cestoval Miletič v září 1903 spolu s prof. Ivanem Georgovem po evropských hlavních městech (Petěrburg, Londýn, Paříž, Řím) a přimlouval se za makedonské obyvatelstvo.¹²⁵

O reformách v Makedonii bylo napsáno mnoho historických studií, monografií a článků, v nichž se analyzuje tento důležitý problém jako součást východní otázky.¹²⁶

Rakousko-Uhersko a Rusko projevovaly zvláště zájem o situaci na Balkáně. Svůj vztah k Balkánu sankcionovaly už v dohodě z roku 1897. Podle ní se mimo jiné zdůrazňovalo zachování sultánovy suverenity o statu quo na Východě. Body této dohody se zdůrazňují také v reformním programu z 8. února 1903, který přijali ve Vidni ministři zahraničních záležitostí Rakousko-Uherska a Ruska Lamsdorf a dr. Gołuchowski s cílem uklidnit „neklidné makedonské provincie“. Tento reformní program nebyl však proveden. Ani makedonský lid nepřijal reformy příznivé a nazval je „reformami polních hlídačů“.¹²⁷

Vládnoucí kruhy balkánských států a velmoci byly překvapeny masovým povstáním porobeného lidu v Makedonii, které potvrdilo úplné fiasko „únorových reforem“. Zároveň zaktivizovalo evropskou diplomacii aspoň v tom smyslu, že zaslala sultánovi nótu, v níž radila, jaká opatření udělat k potlačení „makedonské revoluce“ (Macedonische Revolution) – jak psal německý císař v dopise prostřednictvím svého cařihradského vyslance.¹²⁸ Ovšem všechny podobné demarše neměly velkého efektu u Porty a nezměnily vztah velmocí k událostem v Makedonii. Ruský ministr zahraničí dr. Lamsdorf doporučoval Portě uskutečnit nejprísnější opatření proti povstalcům. Ruská vláda odsuzovala akce slovanských národností, vedoucí k násilné změně existující situace na Balkánském poloostrově. Rusko bylo příliš zaměstnáno svými dálnévýchodními otázkami, a proto bylo proti jakékoliv komplikaci situace na Balkáně. Rakousko-Uhersko považovalo změnu situace na Balkáně za nezralou a nerado ji zasahovalo do konfliktu, tím spíše, že potřebovalo klid ke zvládnutí své vnitřní situace, kde se rozmáhaly třídní a národnostní rozpory.¹²⁹ Hrabě Gołuchowski byl proti autonomii Makedonie... „daß er auf Autonomie für Mazedonien nicht eingehen werde“. O tomto svém balkánském programu informoval dokonce německého císaře za jeho návštěvy ve Vidni. Místo autonomie

¹²⁵ L. Miletič, *Prof. V. Jagič za Makedonija*, Makedonski pregled, II, 3, 1926, str. 1–26.

¹²⁶ Ch. G. Andonov-Poljanski, *Situacijata vo Makedonija po Ilindenskoto vostanie i Mircštegskite reformi*, Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet vo Skopje, kn. 8, 1955, str. 5–48, bibliografie str. 49–55.

¹²⁷ Reformy obsahovaly ve 4. bodě klauzuli, podle níž měli být na místo muslimských polních hlídačů jmenováni a vybíráni křesťanští polní hlídači.

¹²⁸ Ch. G. Andonov-Poljanski, *Situacijata...*, str. 21.

¹²⁹ Tamtéž, str. 22.

navrhoval dalekosáhlé finanční a administrativní reformy ve smyslu rakousko-ruských návrhů a zdůrazňoval, že je třeba co nejdříve udržet status quo a východní otázku řešit po etapách („... etappenweise“). Reformním akcím přikládal Petrohrad a Vídeň velkou důležitost, o čemž svědčilo i jednání ruského cara Nikolaje II. ve Vídni koncem září 1903, jehož výsledkem bylo přijetí známých mürzstegských reforem začátkem října 1903. „Mürzstegská dohoda mezi Ruskem a Rakouskem měla nejen zabránit eventuální válce mezi Tureckem a Bulharskem“ – poznamenává J. Šusta, – „ale také odsunout snahy anglické politiky, která navrhovala vyřešení makedonské otázky vytvořením makedonského autonomního státečku.“¹³⁰ Na společnou nótu ruského a rakouského ministra zahraničí, v níž oznamovali turecké vládě výsledky jednání, však turecká vláda neodpověděla a odmítla přijmout navržený reformní program. Text mürzstegského reformního programu byl turecké vládě předán společnou rusko-rakouskou nótou 22. října 1903.¹³¹ Podstata spočívala v tom, že podle něho měla být zavedena kontrola civilních agentů na území Makedonie a provedena reorganizace turecké žandarmerie za pomoci zahraničních důstojníků. Za základ byly vzaty směrnice k reorganizaci žandarmerie, kterých bylo použito na Krétě.

Mürzstegská schůzka byla evropským tiskem komentována různě. Německý tisk neviděl velkého rozdílu mezi reformním programem přijatým v Mürzstegu a „únorovým programem“, zatímco některé anglické listy nevěřily v žádný výrazný úspěch. Rovněž český tisk zaujal stanovisko k mürzstegskému programu. *Národní listy* jej např. považovaly za nedostatečný, protože Makedonci „netouží po opravách ve správě turecké, ale po osvobození od Turecka“. Proto správně poznamenaly, že slovo „reformy“ představuje v Makedonii ironii.¹³²

Také ostatní české listy se stavěly k navrhovaným reformám dosti skepticky. Ruská vláda – podle *Času* – v prohlášení z konce února 1903 zdůrazňovala nutnost zlepšení pozice křesťanů v Makedonii a považovala reformy za dostatečné.¹³³ Rusko dokonce zastrášovalo povstalce, že neuposlechnou-li a vyvolají-li povstání, nepřijde jim na pomoc.

Itálie sice schvalovala postup Ruska a Rakousko-Uherska, soudila však, že reformní návrhy nejsou s to zajistit klid a pořádek v Makedonii. Rovněž Anglie považovala rakousko-ruskou nótu za nedostatečnou, neboť se v ní požadovalo mnohem méně, než ve 23. článku berlínské smlouvy, kterým se v Makedonii dávalo právo na politickou samosprávu pod dozorem velmocí. Obavy však zde byly zřejmě z toho, že kdyby se poskytla Makedonii samospráva podle vzoru Východní Rumelie, mohlo by dojít k jejímu eventuálnímu připojení k Bulharsku. *Petrohradské novosti*, které kritizovaly postup velmocí v otázce makedonské, dokonce přišly s návrhem na rozdělení Makedonie na národnostní okrsky (srbský, řecký, bulharský, rumunský).

Lidové noviny přinesly všech devět bodů úmluvy hraběte Gołuchowského a Lamsdorfa v Mürzstegu.¹³⁴ Český tisk zdůrazňoval, že sice Turecko reformní návrhy nakonec přijalo, ale že stejně se neprovádějí, protože se

¹³⁰ Josef Šusta, *Světová politika 1871–1914*, sv. V, Praha 1924–1931, str. 144.

¹³¹ Ch. G. Andonov - Poljanskij, *Situacijata ...*, str. 25.

¹³² *Národní listy*, čís. 48, 18. února 1903, str. 1.

¹³³ *Čas*, čís. 57, 1903, str. 2.

¹³⁴ *Lidové noviny*, čís. 246, 1903, str. 2.

Turecko obává, že dříve nebo později by podobné ústupky mohly vést k autonomii Makedonie. Porta spoléhala na podporu německé diplomacie, a proto reformy sabotovala.¹³⁵ Národní listy nevěřily v provedení i tak polovičitých reforem.¹³⁶ „Kde jaký nepřítel Slovanstva, tehda s netajenou škodolibostí očekával,“ – psaly Národní listy – „že tím jest (tj. reformami – id) nebezpečí makedonské zažehnáno. Než přepočítali se šeredně politikové cařihradští se všemi svými šlechtnými přáteli! Dnes trnou před novým důkazem neohroženosti a vytrvalé patriotické odhodlanosti povstalcův makedonských...“¹³⁷

Povstalecká organizace – jak psal tehdy Čas – ztratila veškerou důvěru v diplomatickou taktiku evropských mocností a zvolila proto cestu účinnější a přímější, totiž dát Evropě příležitost, aby se mohla zděsit tureckými násilnostmi. „Povstalci nežádají nic revolučního“ – pokračoval Čas. „Všechno, co chtějí, jest, aby muž, postavený v čelo Makedonie, nebyl odpověden Cařihradu, nýbrž Evropě. Není spravedlivější a nutnější nápravy, než je tato.“¹³⁸

Také redakce Času viděla průtahy velmocí i Turecka v provedení reforem v Makedonii a odvážila se v souvislosti se schůzkou ruského cara s rakouským císařem ve Vídni na počátku podzimu roku 1903 položit otázku, kdo a jakými prostředky zaručí, aby Turecko provedlo reformy v plném rozsahu. Jak známo, vlády jmenovaných císařů dostaly tenkrát od všech velmocí plnou moc v otázce Makedonie. V souvislosti s touto diplomatickou aktivitou Čas psal: „Vůči horoucím, prudce bouchajícím životu, vůči národnostnímu záští a hrdinné lásce ke svému národu, vůči vábivému snu o neodvislosti, o svržení tureckého jha a národním obrození všechno dopisování diplomacie jeví se býti pouhou kancelářskou makulaturou.“¹³⁹ Čas mluví o makedonských povstalcích, o Bulharech, Makedoncích a Srbech. List přímo vyhrožoval: „Nebudou-li do jara reformy (jako že nebudou), vyvolají povstání nové, hroznější a krvavější. Na jaře pak neomezilo by se povstání na Bulhary a Makedonce, ale přistoupili by k němu hromadně i Srbové...“¹⁴⁰

Když český tisk posuzoval vztah jednotlivých států k Makedonii, sledoval především jejich politiku anexe nebo připojení celé nebo části Makedonie. Čas např. informoval o názorech bulharského tisku, podle něhož prý Rakousko-Uhersko podporovalo Vnitřní makedonskou revoluční organizaci nejen finančně, nýbrž i zbraněmi.¹⁴¹ Těžko to však odpovídalo skutečnosti. Bulharská vláda na začátku roku 1903 prohlašovala, že se Bulharsko snaží, aby řešení makedonské otázky vzaly do rukou evropské mocnosti. V jednom interview bulharského ministerského předsedy dr. Daneva z poloviny května 1903, o němž dosti podrobně informoval Čas, jsou vyjádřeny záměry Bulharska vůči Makedonii: „Přiznávám bez obalu,“ – řekl podle Času Danev – „že máme aspirace na Makedonii, nicméně však respektujeme suverenitu Turecka. Chceme, aby na Balkáně nastaly lepší poměry, kterými by se zaručil snesitelnější život našim soukmenov-

¹³⁵ L. Šušta, cit. dílo, str. 144.

¹³⁶ *Národní listy*, čís. 329, 1903, str. 1.

¹³⁷ *Národní listy*, čís. 216, 1903, str. 1.

¹³⁸ *Cas*, čís. 235, 29. srpna 1903, str. 1.

¹³⁹ *Cas*, čís. 272, 6. října 1903, str. 2.

¹⁴⁰ *Situace na Balkáně*, Čas, čís. 310, 1903, str. 1.

¹⁴¹ *Na Balkáně*, Čas, čís. 125, 1903, str. 2.

cům. Dovoláváme se reformem, zejména berlínské smlouvy... Makedonská otázka je věcí velmocí. Náš malý národ sám není s to ji řešiti."¹⁴² Také jiné listy často analyzovaly situaci v Makedonii, Bulharsku i Srbsku a kritizovaly vlády sousedních zemí, že nepochopily, že v zájmu Slovanstva je třeba poskytnout Makedonii autonomii. Třebaže se tu akcentuje Slovanstvo, toto hledisko bylo blízké stanovisku socialistického tisku, např. slovinského, který viděl v autonomii Makedonie jediné řešení makedonských poměrů.¹⁴³

Výsledky mürzstegského reformního programu byly nedostatečné. Některé velmoci však pokračovaly ve své reformní politice vůči Makedonii. Období od Ilindenského povstání do mladoturecké revoluce bylo charakterizováno prohlubováním protikladů mezi imperialistickými státy. Na jedné straně tu stáli spojenci (Anglie, Francie, Rusko), na druhé straně Trojspolek (Německo, Rakousko-Uhersko a Itálie). Německo stále upevňovalo svůj vliv v Turecku.

Proto ani rakousko-ruské akce v podobě reformní nóty sultánovi, ani revize berlínské smlouvy, kterou žádaly některé ruské a české listy (např. *Novosti*, k nimž se připojily i *Národní listy*) nemohly být východiskem k řešení makedonské otázky.

Kromě komentovaných i nekomentovaných zpráv o průběhu povstaleckých akcí český tisk často přinášel i obsírné stati o zeměpisné poloze a národnostním složení v Makedonii. K takovým patřil i větší článek v *Merhautově Moravské orlici*.¹⁴⁴

Dosti analytický a reálný pohled na makedonskou problematiku vrhala stať Karla Mela v *Rozhledech* z roku 1903.¹⁴⁵ Mela rozebral síly, zainteresované na Makedonii a pak se podrobně pustil do výkladu požadavků, které si kladou sami Makedonci: „Konečně přicházejí ještě čtvrtí s radou, většinou rození Macedonci, kteří hlásají zásadu: Macedonie pro Macedoňany či jinými slovy chtějí autonomii Macedonie.“

Hlavním nositelem myšlenky autonomie a nedělitelnosti Makedonie však nebyl, jak se domníval Mela, jen Simeon Radev a jeho orgán *L'Effort* vydávaný v Ženevě, nýbrž že to byl požadavek celého jednoho křídla VMRO.¹⁴⁶ Podle Radeva Makedonii je třeba považovat za geografický, politický a etnografický celek (aspoň pokud je obydlena Slovaný).

¹⁴² *Na Balkáně. Dva interview*, Čas, čís. 133, 15. května 1903, str. 2.

¹⁴³ Ch. G. Andonov-Poljanski, *Situacijata...*, str. 15.

¹⁴⁴ Český čtenář v něm mohl najít nejen výklad o historii pádu Makedonie pod tureckou nadvládou a o poměrech, jaké tam vládly na počátku století, nýbrž také velmi podrobné údaje o národnostech, které v Makedonii žijí, neboť list pokládal „spor o národnosti a vyznání“ v Makedonii za jeden z nejobtížnějších úkolů. V článku jsou údaje o Turcích, Albáncích, makedonských Řecích, Kucovláších, Srbech, a samozřejmě nejvíce místa je věnováno „makedonským Bulharům“. Autor K. Villani, podle něhož je celý výklad podán, straní slovanskému žvilvu v Makedonii, vyzvedá kladné vlastnosti a věří v jejich boj za osvobození. Třebaže o slovanském obyvatelstvu v Makedonii mluví jako o bulharském, autor poznamenává, že „Makedonští Bulhaři nejsou totožní s Bulhary z knížectví, ani z vilajetu odrinského či adrianopolského; jejich nářečí jest poněkud rozdílné, avšak význačné vlastnosti bulharské se v něm vyskytují... Viz *Makedonie, Moravská orlice*, roč. 41, čís. 299, 1903, str. 1–2.

¹⁴⁵ Karel Mela, *Makedonská otázka*, *Rozhledy*, roč. 13, sv. 1, 1903, str. 160–161 a 216–219.

¹⁴⁶ Pod Radevovou redakcí vycházel v Paříži rovněž *Le Mouvement macédonien*. Úkolem obou časopisů bylo seznámit evropskou veřejnost s cílem a úkoly národně osvobodeneckého hnutí.

Radev prý dokonce psal o jihoslovanském federativním státu s jedním společným spisovným jazykem. Radevovy federalistické myšlenky Mela akceptuje, neboť se domnívá, že by v nově utvořené federaci jihoslovanských států byla Makedonie rovnoprávným členem (se střediskem dokonce v Soluni nebo v Bitole) a tím by se odstranila řevnivost mezi srbskou a bulharskou vládou. Melovi nemohla ujít ani silná aktivita evropské, zvláště ruské diplomacie a s tím spojená i dosti čilá ruská činnost slavjanofilsky zaměřených časopisů, které si podrobně všímaly makedonské problematiky. O Dimitru Rizovovi makedonská historická věda zatím mnoho nepřinesla. Rizov zaujímal důležitou funkci jako bulharský obchodní agent ve Skopji a byl odvolán až po jmenování Firmiliana skopským metropolitou. Rizov pléduje pro loajální autonomii Makedonie a je zastáncem hesla „Makedonie Makedoncům“ na základě statu quo a dorozumění rakousko-ruského z roku 1897. Je to zajímavá Rizovova pozice ve spleti různých variant autonomie, jež se objevovaly u Makedonců. Rizov zásadně odmítal autonomii na základě sanstefanského míru, v níž viděl přechod (most) ke spojení s Bulharskem. Pro Rizova byla podle Mely autonomie cílem, nikoliv prostředkem. Byl pro vytvoření samostatného makedonského státního útvaru v rámci federace států na Balkánském poloostrově.

Zajímavé jsou Rizovovy názory na cesty k dosažení autonomie Makedonie, které Mela ve své stati rozebírá. Podle Rizova je možná autonomie Makedonie jen na základě dohody mezi Srbskem, Bulharskem a Černou Horou a ve spojení a pod patronací Ruska. Rizov prý dokonce navrhoval, aby Soluň byla prohlášena za společný přístav pro Srbsko a Bulharsko, a tím aby se do jisté míry uspokojily požadavky Srbů.

Zatímco mnozí pochybovali o ochotě Ruska a jiných velmocí zachovat celistvou, nerozdělenou Makedonii, Rizov věřil, že Rusko nechce rozdělení Makedonie a podporučoval bulharské vládě, aby souhlasila s autonomií Makedonie a s požadavkem zachování celistvosti a nerozdílnosti Makedonie.

Karel Mela je rovněž proti rozdělení Makedonie mezi Srby a Bulhary, „neboť jsou všichni Makedonci proti tomu a myslí, že něco podobného není možno bez evropské války“. Hlavní překážku viděl Mela v tom, že ani Rusko, ani Rakousko podobnou alternativu nepřipustí. Podle autora stati dokonce v případě, kdyby přece jen mělo dojít k rozdělení Makedonie, by Makedonci rádi přistoupili na okupaci Rakousko-Uherskem. Zde Mela jasně stojí na straně rakouských aspirací. Pokud jde o označení národnosti, Mela mluví o snahách „Bulharů a Macedonců“ a rozděluje tyto snahy podobně jako J. Karásek na čtyři základní části, které jsme již uvedli. Melova analýza rozložení sil v Makedonii odpovídala objektivní skutečnosti a vnášela jasno do složitých poměrů bulharsko-makedonských.

Zajímavé byly také názory jiných stran a spolků vyjadřované prostřednictvím svých časopisů. Tak časopis rajhradských benediktinů Hlídka se díval na makedonskou politiku pochopitelně z hlediska účasti církvi, které byly hlavními nositelkami národnosti v turecké říši. Už počátkem století Hlídka informovala českou náboženskou obec o uniatství v Kukuši a okolních obcích a charakterizovala obyvatelstvo Makedonie jako pro Turky „nejobávanější macedonskou národnost...“¹⁴⁷

V souvislosti s ruskou národopisnou expedicí do Makedonie (Miljukov,

¹⁴⁷ Hlídka, roč. 17, Brno 1900, str. 398.

Lavrov, Kondakov),¹⁴⁸ Čech H. Š k o r p i l, tehdy profesor v Sofii, napsal rakouské vládě a žádal, aby nenechávala Makedonii jen vlivu ruských vědeckých výprav a aby k paralyzaci ruského vlivu vypravila do Makedonie také vědeckou společnost. Neuváděli bychom zde tento fakt, kdyby časopis Hlídk a v této souvislosti nestál zcela na straně rozšíření rakouského vlivu na Balkáně a kdyby dokonce nepropagoval sjednocení rakouských a balkánských Slovanů v jedinou říši slovanskou. Hlídk a jasně viděla v Š k o r p i l o v ě vybídk e politické pozadí. „Konečně nebude asi Slovana rakouského“ – psala Hlídk a – „který by si nepřál co nejbližšího spojení se Slovany balkánskými a snad pokud by to šlo s dobrou vůlí Slovanů balkánských samých i připojení jejich k Rakousku a utvoření tak mohutné říše slovanské.“¹⁴⁹ Listu nešla ani ta skutečnost, že v pozadí stavby dráhy ze Sarajeva do Plevlje, eventuálně do Mitrovice, stojí vojenské zájmy Rakouska, které se tak chce prodat až k Soluni.

Také týdeník „Slovanské strany na Moravě“ V e l e h r a d psal koncem století o poměrech na slovanském jihu a charakterizoval je jako „daleko horší, nežli u nás na Moravě nebo v Turecku.“ Velehrad, jak známo, propagoval koncem století zavedení jednotného slovanského jazyka, učení se ruštině, návrat k cyrilici apod. Na velehradském klášteře, jak jsme se už jednou zmínili, byla pěstována cyrilometodějská myšlenka. Hlásala se církevní unie a později začal v Praze (roku 1906) vycházet také časopis *Slavorum litterae theologiae*.¹⁵⁰

Kromě patetické, obecné a téměř nic neříkající *Hymny osvobození Slovanů balkánských*¹⁵¹ přinesl Velehrad také několik zpráv o „domovině slovanských apoštolů“, potomcích „rodáků Cyrilla a Methoděje“ a také přehled národností v Makedonii, náboženskou příslušnost obyvatelstva a jiné geografické a laografické údaje.¹⁵²

Události v Makedonii poutaly pozornost také socialistického hnutí Evropy. Koncem minulého a začátkem 20. století se začala velmi aktivně zajímat o východní otázku, na prvním místě o otázku tureckou, makedonskou a arménskou také sociální demokracie balkánských zemí. Přitom socialistické hnutí v Bulharsku a Srbsku bylo počátkem století velmi slabé. Tak jako v mnoha jiných sociálně demokratických stranách, tak také v Bulharsku a Srbsku došlo v období přechodu kapitalismu ke stadia volné soutěže do stadia imperialistického na přelomu století k diferenciaci základních stanovisek: revolučně marxistického a reformně revizionistického.

¹⁴⁸ N. P. K o n d a k o v, který byl s vědeckou expedicí v Makedonii a napsal o své archeologické cestě knihu, poznamenává o lidu Makedonie, že „toto plémě se vyznačuje pozoruhodným archaismem národní povahy. V síle tohoto archaismu jazyk tohoto plémene a také jazyk makedonských Slovanů, stejně jako v IX. století měl povahu svérázněho plémene, má ji také dnes a sjednocuje toto plémě a činí z něho určitou národnost“. Viz N. P. K o n d a k o v, *Makedonija – archeologičeskoje putešestvije*, Petrohrad 1909, str. 35.

¹⁴⁹ Hlídk a, roč. 17, Brno 1900, str. 480.

¹⁵⁰ J. Š u s t a, cit. dílo, sv. V, str. 175.

¹⁵¹ Velehrad, roč. 9, čís. 43, Brno 1897, str. 1.

¹⁵² Něco o Makedonii, Velehrad, roč. 11, 1899, čís. 6.

Postupně docházelo k formování dvou organizačně oddělených hnutí, která vyjadřovala dvě různě pojímaná teoretická stanoviska k parlamentnímu buržoazně demokratickému zřízení ve svých zemích.

Představitelem revizionistických názorů v bulharské sociální demokracii byl Janko Sakázov, který byl pro široké pojetí marxismu a socialismu. Od roku 1903, po vyloučení Sakázova a Dabeva z ústředního výboru, existovaly v Bulharsku dvě oddělené strany — „těšňáci“ a „širocí“ socialisté.

Balkánská levice, především srbská a bulharská, razila heslo práva národů na sebeurčení, které spojovala s vytvořením balkánské federativní demokratické republiky, v jejímž rámci žádala i uznání makedonského národa jako rovnoprávného člena. Balkánští leví, jak uvidíme dále, později na rozdíl od německých a polských sociálních demokratů, správně chápali názory Lenina a bolševiků na národnostní otázku, kteří přiznávali právo každého národa na samostatnou národní a státní existenci.

V bulharské dělnické sociálně demokratické straně probíhal dosti ostrý vnitrostranický boj o charakter strany, který vedl Dimitr Blagoev proti oportunisticky orientovanému Janko Sakázovovi a jeho stoupencům. Právě v období rozmachu národně osvobozeneckého hnutí v Makedonii probíhal ostrý boj za „očistu strany“. V otázce Makedonie bulharské socialistické hnutí zaujímalo vždy stanovisko přímého nebo nepřímého povstání. V Bulharsku existovala sociálně demokratická strana dříve než v Srbsku. Také srbské socialistické hnutí se jasně vyjádřilo pro odstranění feudalismu v Turecku ve prospěch boje makedonského lidu za získání autonomie.¹⁵³ Jak bulharští, tak i srbští socialisté byli toho názoru, že je nutné energicky zasáhnout k osvobození netureckých provincií z turecké nadvlády.

Několik dnů po vypuknutí Ilindenského povstání se konalo např. velké socialistické shromáždění v Bělehradě, které kromě jiného vyzvalo k podpoře makedonského hnutí jak peněžními prostředky, tak i přímou účastí na povstání.¹⁵⁴ Totožné nebo téměř stejné názory v otázce makedonského hnutí sblížovalo socialisty Bulharska a Srbska. Rok po vyloučení tzv. širokých socialistů z bulharské sociální demokracie v roce 1903 se však konala shromáždění socialistických studentů Srbska a Bulharska na dvou místech. Zvláště „těšňáci“, problagoevsky orientovaní studenti a zvláště „širocí“, jankosakázovští zastánci. Rovněž v Srbsku v té době existovaly dvě socialistické tendence. „Těšňáci“ socialističtí studenti se tenkrát postavili na pozici třídního boje a prosazovali nutnost organizace dělnické třídy v Makedonii ne toliko k vydobytí politických svobod, nýbrž také k vytvoření existujícího společenského pořádku v systému socialistický, což byl požadavek v té době nereálný.

Myšlenka balkánské federace nebo konfederace nebyla na počátku století nová. V různých podobách existovala a vynořovala se už od konce 60. let minulého století (Karavelov, Botev aj.). Jejimi zastánci byli mimo jiné také Sv. Marković a Vasa Pelagić. Dimitr Blagoev už v roce 1885 hlásal myšlenku balkánské federace. V jednom svém článku

¹⁵³ Milrad Popović, *Die Sozialdemokratie in den Balkanländern und die Türkei*, Die Neue Zeit, roč. 22, sv. 1903–1904, díl 2, čís. 11, str. 153n.

¹⁵⁴ Dančo Zografski, *Jugoslovenskíe socijalisti za makedonskoto prašanje*, Skopje 1962.

pod názvem *Balkánská federace a Makedonie*¹⁵⁵ po rozboru politiky evropských mocností a balkánské buržoazie uzavírá, že makedonská otázka může být vyřešena jedině vytvořením balkánské federace.¹⁵⁶ Později se zasazoval za její uskutečnění Pavlos Argyriadis, původem z Makedonie.

O Argyriadisovi se do poslední doby v Makedonii nevědělo vůbec nic nebo téměř nic, ačkoliv o jeho činnosti psal Milrad Popović už v roce 1903 v německém časopise *Die Neue Zeit*. Pavlos Argyriadis (1849 až 1901) se zabýval socialismem a socialistickým hnutím. Vedle prací o těchto otázkách napsal studii *Makedonie* (1896), v níž viděl nejideálnější řešení makedonského problému v balkánské konfederaci.¹⁵⁷ K propagaci myšlenek konfederace byla v Paříži roku 1894 založena *Liga pro balkánskou konfederaci*, jejímž předsedou se stal právě P. Argyriadis. Koncem téhož roku se konala v Paříži konference Ligy. Argyriadis zde ve svém vystoupení mluvil mimo jiné také o vytvoření makedonské revoluční organizace a uvítal její úsilí o autonomní Makedonii pod federativní správou.¹⁵⁸ Myšlenka balkánské konfederace získávala postupně své přívržence,

¹⁵⁵ *Makedonskij Glas*, roč. 1, čís. 16 a 22, 1885.

¹⁵⁶ Dimităr Blagoev, *Sáčinenija*, tom I, Sofie 1957, str. 8.

¹⁵⁷ Pavlos (Paul) Argyriadés byl původem z Makedonie. Byl zastáncem idejí Louise Augusta Blanquiho. Od roku 1885 začal vydávat časopis *La Question Sociale*. *Revue des Idées Socialistes et du Mouvement Révolutionnaire des deux Mondes*. Od roku 1891 začal vydávat *Almanach de la Question Sociale*, do něhož přispívali A. Bebel, Emil Zola aj. Hned v následujícím roce (1892) v něm otiskl B. Engels úvod k Marxovu dílu *Námezdní práce a kapitál*. P. Argyriadés udržoval s Engelsem písemný styk. Viz o tom K. Marks, B. Engels, *Sočinenija*, tom 38, Moskva 1965, str. 341. Engels často se odvolával na kritické články, otištěné v *Almanachu*. Viz tamtéž, str. 172, 281, 289 a tom 39, Moskva 1966, str. 51, 124.

V roce 1885 začal znovu intenzivně propagovat balkánskou konfederaci v článku „Makedonie“. Viz P. Argyriadés, *Macédoine*, *La Question Sociale*, 10. III.–10. IV. 1885, str. 88.

¹⁵⁸ Konferenci o federalismu na Balkáně a v Malé Asii zahájil významný portugalský socialista, ředitel čas. *Secolo* v Lisabonu Magalhaes Lima, autor knihy *Fédération ibérique*. Dále se konferencí zúčastnil Em. Arnaud, president Ligy za mír a svobodu francouzský básník M. de Hérédia, předseda zahraničního novinářského odborového svazu v Paříži Louis Macon, Řek D. Papazoglou, který se později účastnil akcí Makedonsko-albánské ligy v letech 1901–1903 (byl původem z Makedonie), ministři a předsedové některých odborových ústředí.

Hlavní referát o balkánské konfederaci přednesl P. Argyriadés. Údaje z jeho referátu uvádí též L. S. Stavrianos, *Balkan Federation. A History of the Movement toward Balkan Unity in Modern Times*, Smith College Studie in History (North. Mass), sv. 27/1–4, 1944, str. 150–151. V konfederaci viděl Argyriadés nejlogičtější, nejpolitičtější a nejpřijatelnější řešení východní otázky. Realizace balkánské konfederace by zachovala nezávislost a autonomii balkánských národů a odstranila by zároveň všechno nepřátelství a šovinismus. Realizaci balkánské konfederace stály podle Argyriadése v cestě dvě překážky: turecká říše a makedonská otázka. Visionářsky předvídal pád tureckého impéria. V konstelaci různých národů a národností, obývajících Makedonii, však viděl jednu z hlavních překážek k realizaci balkánské konfederace. Uvítal založení VMRO, která ve svém programu žádala autonomii Makedonie a to „na federativním principu, čímž učinila přítrž aspiracím balkánských států“. Argyriadés ve svém referátě zdůraznil podstatu principů autonomie každého státu nebo oblasti. Podle něho by autonomie měla být úplná, tzn. že by každý měl vnitřní samosprávu, zatímco obecné zájmy konfederativních států by byly řešeny systémem delegátů.

Po něm na konferenci vystoupili francouzští socialisté J. Allemane, E. Vaillant aj. Po konferenci Argyriadés usiloval o propagaci myšlenky balkánské konfederace. K tomuto účelu napsal studii *Makedonie*, kterou uveřejnil ve svém *Almanachu*. Viz P. Argyriadés, *La Macédoine*, *Almanach de la Question Sociale*. Ilustré, Paříž 1896, 240–244. Po zeměpisném popisu Makedonie, kterou srovnává se Švý-

takže začátkem 20. století měla podporu socialistického hnutí balkánských zemí.¹⁵⁹

Někteří teoretikové socialistického hnutí (M. Popović) však nevěřili, že nastala doba pro získání autonomie Makedonie. Postoj socialistů různých zemí k Makedonii byl rozdílný. Zatímco francouzští a italští socialisté byli pro energický zákrok evropských mocností ve prospěch obyvatelstva, utlačovaného tureckým feudalismem, němečtí socialisté nezaujali žádné stanovisko a rakouští socialisté podle Popoviće odsoudili revoluční hnutí v turecké říši.

K východní otázce zaujala postoj také česká socialistická revue *Akademie*.¹⁶⁰ V rozsáhlém přehledu analyzovala vývoj krize otomanského impéria a vystopovala společné rysy arménské a makedonské otázky. Podle Veruse je makedonské povstání důsledek polovičatosti svatoštěpánského míru. Návrhy ruského ministra zahraničí Lamsdorfa a hraběte Gołuchowského Turecku, aby provedlo reformy v podobě vlastní vlády s křesťanským guvernérem, který by byl pod dohledem velmocí, považuje Akademie za „nový kus papíru“, který těžko prospěje Makedoncům, ... „pokud se nezakročí zbrojnou mocí a poměry na Balkáně skutkem se neupraví...“

Jednostranný Popovićův výklad příčin makedonského povstání a odmítavého stanoviska rakouských socialistů k němu se setkal s ostrým odmítnutím Československé sociálně demokratické strany. Tím spíše, že toto stanovisko kritizoval i čelný představitel bulharské sociální demokracie „širokých“ Janko Sakázov.¹⁶¹ Popović hodnotil stanovisko rakouských soudruhů jako realističtější, než zastávali socialisté Bulharska nebo Srbska, protože prý nepokoje v turecké říši podporují militarismus a absolutismus v balkánských zemích. Jelikož socialisté byli proti militarismu, logicky vyplývalo, že jsou i proti jakémukoliv ozbrojenému hnutí nebo ozbrojenému zásahu. Janko Sakázov zase z Popovićova výkladu vyvozoval, že tím Popović dal směrnicu rakouské sociální demokracii a dokonce ovlivnil

carskem a Tyrolskem, hodně místa věnuje Argyriadés národnostnímu složení obyvatelstva Makedonie. Domnívá se, že „vyřešení makedonské otázky prostřednictvím nezávislosti, autonomie a federativního režimu je nejspravedlivější“.

Konferenci pozdravila dopisy nebo telegramy řada významných osobností: ruský sociolog a jeden z ideologů narodnictví Petr Lavrov, ředitel čas. *L'Armenie* Minas Tchéráz, člen dánského parlamentu F. Bayer a řada dalších. Materiály z konference vyšly spolu se studií Makedonie v samostatné knize: P. Argyriadés, P. Lagarde, *Solution de la question d'Orient. La Confédération balkanique*, Paříž 1896. Rok předtím uveřejnil Argyriadésův spolupracovník P. Lagarde studii o federalismu a východní otázce, kterou přednesl na konferenci. Viz P. L., *Le Fédéralisme et la Question d'Orient*, *La Revue Socialiste*, sv. 22, srpen 1895, 202–213.

Argyriadésova akce měla ohlas také u makedonských revolucionářů. Materiály z konference vydali pod názvem *Razřešeniето na iztočnija vāpros. Balkanskata konfederacija. Makedonija*, Gabrovo 1902.

P. Lagarde navrhoval, aby konfederace Balkánu a Malé Asie zahrnovala: 1. Řecko s ostrovem Kréta, 2. Bulharsko, 3. Rumunsko, 4. Srbsko, 5. Bosnu a Hercegovinu, 6. Černou Horu, 7. Makedonii a Albánii, 8. Trákii, 9. Arménii, 10. Pobřeží Malé Asie.

¹⁵⁹ Ch. Andonov-Poljanski, *P. Argirijades za balkanskata konfederacija i rešavanjeto na makedonskoto prašanje*, Godišen zbornik na fil. fakultet, Skopje 1968, str. 197–209, str. 214–236 přílohy, 237–238 resumé, na konci pak faksimile textů P. Argyriadése a P. Lagarda.

¹⁶⁰ *Akademie*, roč. 7, 1902/3, str. 107–118.

¹⁶¹ *Die Neue Zeit*, 22. prosince 1902.

i usnesení mezinárodního socialistického sekretariátu v Bruselu. Jak známo, na poradách v Bruselu bylo přijata rezoluce, která se vyslovovala pro nezávislost balkánských národností.

Právem si Akademie stěžovala, že socialistické ústředí v Bruselu špatně informovalo sociálně demokratické strany jednotlivých zemí o svých stanoviscích a rozhodnutích. Zatímco na stranách Die Neue Zeit se vedla diskuse o postoji rakouské sociální demokracie k makedonskému hnutí, Československá sociální demokracie nevěděla o žádném oficiálním stanovisku rakouských socialistů v otázce Makedonie. „Je-li pravdou, že zástupci rakouské sociální demokracie vyslovili se někde v tom smyslu, jak píše Sakázov (tedy odmítají makedonské hnutí a že v makedonských revolučních vidí bandity a nádeníky cizích mocí — id), pak nelze s tím souhlasit. Sociální demokracie je povinna státi na straně všech utiskovaných národností bez rozdílu, a zejména vystupujeme-li na schůzích a časopisech s takovým důrazem proti tyranii ruské, nesmíme přimhuřovati oči nad tyranii tureckou, která je ještě brutálnější“.¹⁶² Vedení rakouské sociální demokracie bylo podle J. Kolečky¹⁶³ pro status quo na Balkáně. Přitom však Akademie viděla kritický stav národnostní otázky v jihovýchodní Evropě, kde národy usilovaly o samostatnost a vytvoření větších státních celků na federativním principu.¹⁶⁴

Česká sociální demokracie nevěřila v úspěch povstaleckých akcí makedonských čet, dokud nezakročí evropské mocnosti. Socialistický tisk předpovídal, že pokud evropské státy nebudou v jejich prospěch intervenovat, je makedonské hnutí odsouzeno k „udušení ve vlastní krvi“. Viděl neochotu hlavně Anglie a Ruska k rozvinutí „východní otázky“, které nemohly věnovat plnou pozornost, neboť byly angažovány v zámořských krajích.

Je rovněž známo, že socialisté většiny zemí byli proti militarismu a navrhovali mezinárodnímu sekretariátu v Bruselu, aby se i další mezinárodní sjezdy zabývaly otázkou militarismu v Evropě. Ve vyostření východní otázky viděl sociálně demokratický tisk nebezpečí války. „Evropa stojí před nebezpečím ohně na Balkáně“ — psala tenkrát *Rovnost*. „Věci ty jsou i pro nás důležité“ — pokračoval list — „poněvadž v případě krvavého řešení byla by to krev našeho dělnictva, která by na bojištích tekla.“¹⁶⁵

Mezinárodní socialistický sekretariát v souvislosti s událostmi v Makedonii zaslal všem socialistickým stranám v Evropě oběžník s otázkou, zda má intervenovat ve prospěch Makedonců. Na tuto otázku však většina stran odpověděla záporně. Odůvodňovaly to tím, že situace není dost jasná a hlavně tím, že prý „Rusko, hrající zde hlavního ochránce, jest nám socialistům velice málo sympatickým činitelem, kde se jedná o zjednání svobody některému národu. Protestovati proti absolutismu tureckému a vyháněti ho absolutismem ruským, jest skutečně vyháněti čerta — ďáblem.“¹⁶⁶

Sociálně demokratická *Rovnost* sice informovala o akcích např. bulhar-

¹⁶² *Akademie*, roč. 7, 1902/3, str. 351.

¹⁶³ Josef Kolečka, *Národnostní programy pro střední a jihovýchodní Evropu*. Brno 1972.

¹⁶⁴ *Theorie národnostního násilí*, Akademie, červenec 1904, str. 307–311.

¹⁶⁵ *Balkánská otázka*, *Rovnost*, čís. 41, 1903.

¹⁶⁶ Tamtéž.

ského sociálně demokratického dělnictva proti turecké tyranii v Makedonii, ale nezaujímal k tomu vlastní stanovisko. K žádosti bulharské sociální demokracie, vyjádřené v rezoluci, aby sociální demokracie celé Evropy protestovala proti tureckému barbarství v Makedonii, nezaujala Rovnost žádné vlastní stanovisko.¹⁶⁷ Konstatovala pouze, že „krev na Balkáně tekla letos úplně nadarmo“ vinou evropských mocností, které si nepřejí, „aby Turecko něco dělalo ve prospěch ujařmeného obyvatelstva, poněvadž to není v jejich prospěch“.¹⁶⁸

Obavy z možného válečného konfliktu vedly k tomu, — píše Josef Kolečka — že mezinárodní socialistické hnutí (až např. na francouzské a italské socialisty, kteří zaujali protiturecký postoj) často odsuzovalo akce makedonských povstaleckých čet. Vedení rakouské sociální demokracie (např. V. Adler nebo F. Austerlitz), jak píše Kolečka, bylo pro zachování existujícího statu quo na Balkáně. Otto Bauer na druhé straně psal později o povstání v Makedonii jako o revoluci proti tureckému panství a odsuzoval především Rusko a Rakousko, že brání rozpadu Turecka.¹⁶⁹

Literatura knižní i časopisecká o makedonské otázce se stále množila. V Masarykově měsíčníku *Naše doba* se o ní pokusil pojednat Josef Karásek.¹⁷⁰ Pokládá za nesprávné mluvit o makedonské otázce a domnívá se, že tu jde o celý komplex spletitých problémů „s lokálními potížemi, jejichž řešení se setkává s obtížemi mezinárodními i jinými“. O Makedonii mluví Karásek jako o zkažených plicích, o miliónech bacilů, o Wetterwinklu a v podstatě přijímá Chéradameovy tři základní aspekty makedonské otázky: aspekt lokální, balkánský a evropský.¹⁷¹

Rozdělení na vilajety a sandžaky přebírá Karásek od Korabljova, ve statistice dává nejvíce za pravdu V. Kānčovovi, třebaže prohlašuje, a také tak většinou činí, „že se snažíme být nestrannými, ... a že ... nás nezastraší ani, bude-li článek tento se strany bulharské a srbské umlčen; tím by byl podán důkaz, že jsme se k pravdě nejvíce přiblížili.“

Ve stěhování Makedonců do sousedních i vzdálenějších zemí, kam je vyháněla chudoba, vidí Karásek oslabení slovanské pozice v Makedonii, na druhé straně však musí konstatovat, že po návratu přinášejí tito lidé nové myšlenky. Oficiální statistiky tenkrát uváděly, že ročně emigruje z Makedonie do sousedních zemí a do Rumunska více než 110 tisíc makedonských sedláků. V zemích, kam přicházejí, psal Ž. Balugdžić, účastní se tito lidé práce v různých výborech, které pracují na přípravách povstání v jejich zemi, tj. Makedonii. Jsou nadšení pro povstání nejen proto, že osvobodí Makedonii, nýbrž také proto, že jim povstání, jak se domnívali, může vrátit jejich bývalé postavení. Nenazývají se ani Srby, ani Bulhary, cítí se sedláky, kteří jsou oloupení a na otázku po národnosti odpovídají, že jsou křesťany, tj. Turkem ze svého statku vyhnaná rája.¹⁷²

¹⁶⁷ *Turecké ukrutnosti v Makedonii a sociální demokracie*, Rovnost, čís. 126, 21. října 1903, str. 2.

¹⁶⁸ *Macedonie*, Rovnost, čís. 126, 1903.

¹⁶⁹ J. Kolečka, cit. práce, str. 377.

¹⁷⁰ Josef Karásek, *K otázce a literatuře Macedonské, Starosrbské a Albánské*, *Naše doba*, roč. 10, 1903, str. 561–568, 666–673, 751–755, 829–836, 899–903.

¹⁷¹ André Chéradame, *La Question macédonienne*, *La Revue hebdomaire*, čís. 12 a 13, str. 259.

¹⁷² Zivojn Balugdžjtsch, *Die ekonomischen Ursachen der Gährung in Makedonien*, *Die Neue Zeit*, roč. 19, 1900/1901, str. 292n. Též samostatně Stuttgart 1901. Balugdžić Zivojin, novinář a diplomat (1868–1943). Právnická studia do-

Za velmi cennou by bylo možno považovat Karáskovu charakteristiku časopisů, které se speciálně zabývaly makedonskou problematikou, neboť tato oblast není dosud bohužel makedonskou historiografií téměř vůbec zpracována.¹⁷³ Karásek byl první, kdo v české odborné publicistice pojednal nebo se aspoň zmínil o existenci socialistického tisku v Makedonii. Makedonská socialistická skupina Vasil Glavinova začala v polovině roku 1895 vydávat časopis *Revoluce* (Revoljucija), který vycházel jako orgán „makedonských revolucionářů“. Cíle časopisu Karásek stručně charakterizoval v několika heslech: revoluce, svoboda, makedonská republika, balkánská federace. Po krátkém vycházení *Revoluce* Glavinovova socialistická skupina začala v r. 1898 vydávat list *Politická svoboda* (Karáskem mylně uváděna jako *Politická borba*). Zároveň začala vydávat populární brožury s cílem přiblížit makedonskému pracujícímu člověku socialistické myšlenky.¹⁷⁴

Karásek pokládal návrh na balkánskou konfederaci za velmi pozoruhodný a přijímal Rizovo stanovisko a názory některých Srbů, aby se Solun stala společným přístavem. Autor však upustil od vlastních závěrů k celé problematice vztahů srbsko-bulharských. „A proto maje na zřeteli a pro poučení zkušenosti jiných vzdávám se úsudku o Makedonii a Starém Srbsku, připomínaje pouze, že v Makedonii pracuji pro sebe i jiné propagandy, jako francouzská, anglická, ba znalec poměrů tamějších mne ujišťoval, že v Soluni existuje – 17 propagand.“ Karáskův závěr zde uvádím proto, aby se vidělo, jak složitá byla makedonská problematika, jak mnoho zájmů se střetávalo na území Makedonie, jak nesnadné bylo proniknout do složitostí těchto otázek a orientovat se v nich.

Události v balkánských slovanských zemích, zvláště v Makedonii, n sledovaly pouze časopisy jednotlivých českých politických stran, nýbrž

končil v Ženevě, dlouho žil v emigraci jako odpůrce Obrenovićů. Do Srbska se vrátil v roce 1903. Byl nějaký čas sekretářem krále Petra a vedoucí tiskového odboru; musel však toto místo opustit na žádost vlády radikálů. Od roku 1906 byl v diplomatických službách: jako konsul ve Skopji, vyslanec v Aténách, Římě a Berlíně. V mládí byl socialistou a také později, když se stal člověkem dynastie Karadjordjevićů, usiloval a udržoval styky se socialistickými a buržoazně demokratickými kruhy v Srbsku i v zahraničí. Jako novinář dlouho spolupracoval s deníky a časopisy: *Delo*, *Politika*, *Srpski književni glasnik*.

¹⁷³ Tak např. podle Karáska časopis *Glas Makedonski* propagoval heslo „makedonského Bulharska“ a byl hlavním orgánem makedonské emigrace; *Borba* spoléhala hlavně a především na pomoc ruského cara, časopisy *Buntovník*, *Glas* a orgán makedonských teroristů *Otámštenie* vycházely bez označení odpovědného redaktora a rozšiřovaly se ilegálně. Od roku 1902 začalo vycházet v Kjustendilu *Svjato delo*, které charakterizovalo uvedené časopisy jako orgány „exaltujících hlav“. Dnes už však víme, že *Buntovník* začal vycházet koncem roku 1898 a že jej vydával Gjorče Petrov. Vyšlo celkem asi 11 čísel. Časopis byl určen výlučně pro potřeby revolučního hnutí. Viz *Istorija na makedonskiot narod*, kn. 2, str. 190. Časopis *Otámštenie* byl spojen se skupinou *Makedonští revoluční teroristé*, k níž ideově lze zařadit také *Makedonský tajný revoluční komitét*, který se objevil v makedonském hnutí začátkem roku 1898.

¹⁷⁴ Do ilindenského povstání vyšly v této knižnici tři brožury: *Povik kon makedonskiot raboten narod*, Sofie 1898; *Rabotničeski rečnik*, Sofie 1902; *Makedonija i kade e nadežta*, Sofie 1902. Po jednoročním zastavení listu *Politická svoboda* doplnily uvedené brožury do určité míry mezeru ve vydávání makedonského socialistického tisku. Viz *Istorija na makedonskiot narod*, 2, str. 199–200. List *Maleševski Balkan* vystupoval podle Karáska ostře proti bulharské politice v Makedonii a vytykal makedonské emigraci v Bulharsku, že zapomíná na své krajany.

také např. různé časopisy spolkové, obrázkové a jiné. Dokonce vyšlo několik samostatných publikací. Svědčí to nesporně o masovém zájmu české veřejnosti o balkánské události a také o sympatiích, které tím projevoval český lid porobenému lidu Makedonie. „Povstání v Makedonii ubývá – tak hlásají Turci, ... Ale nikoli – tak úplný konec ještě tomu být nemůže – tak všechna spravedlnost, lidská i božská dosud na světě nezhylnula! Povstání konce není a nebude bohda dříve, dokud se nesplní sen ubohého národa, sen o svobodě, anebo aspoň o snesitelném životě, nezávislém na libovůli barbarských Asiatů, sen, viděný horečnými očima nad tolikerou lidskou krví prolitou! Ano, myšlenka povstání zabírá čím dále tím více myslí a srdcí slovanských; pomalu celé jižní Slovanstvo chápe, že zde není jiné možnosti, nežli bojovat na život a na smrt a padnouti, ale pádem svým zlomití zároveň navždy moc a sílu prokletého toho pronároda osmanského!“ S takovou láskou, s takovým soucitem se slovanským národem makedonským a s takovou nenávistí k jeho tureckým utlačovatelům psaly *Besedy lidu*, které přinesly v roce 1903 na první straně fotografii kruševské povstalecké čety a perokresbu Kláštera sv. Bogorodica na břehu Ochridského jezera od malíře Františka Zvěřiny.¹⁷⁵ List je plně na straně „partyzánské války, guerilly makedonského lidu a ukazuje na podobné případy Černohorců, kteří se taktó ubránili Turkům, nebo Španělů proti Napoleonovi či Burů proti Angličanům.“¹⁷⁶

¹⁷⁵ Malíř F. B. Zvěřina, rodák z Hrotovic na Moravě, byl členem české národní pouti, kterou vedl roku 1867 František Palacký do Moskvy a Petrohradu. Zvěřina byl po II. světové válce nazýván pionýrem slovanské vzájemnosti. Koncem 50. let minulého století mu totiž vytkají, že z jeho obrazů „dýchá příliš – panslavismus“. Za svého učitelského působení v Mariboru se Zvěřina vydává na cestu po jadranském pobřeží, po Dalmácii, Charvátsku a do Turecka. Když pak v letech 1871–1876 byl profesorem kreslení na I. české reálce v Brně, podnikl velkou cestu do Makedonie, Albánie a Trákie, odkud si přinesl celou řadu velmi zajímavých kreseb a obrazů. Vášnivě kreslil svéráznou krajinu, divoké skály i osamělé mlýny, kláštery, prosté pastevce, chátrající chatrče – prostý život v zapadlých a do té doby neobjevených koutech Balkánu, plných romantiky a krásy. Cesty po těchto balkánských zemích byly v té době velmi obtížné a nebezpečné. Zvěřinovy housle a velká znalost národních písní se mu staly spolehlivým průvodcem po těchto končinách. Pronikl do Makedonie a Albánie, které před ním i dlouho po něm zůstaly nejen pro Čechy, nýbrž i pro Evropu nepoznané. Ve své vlastní autobiografii o tom píše: „Nanejvýš obtížné a také nebezpečné cesty po Makedonii konal jsem jako národní rhapsod, guslar. Do klášterů přicházel jsem často ve společnosti pouťníků, hodně zlotřilých a nanejvýš podezřelých individuí“. Tento novodobý Orfeus, toužící po dálkách, osvojil si místní nářečí, aby mohl lépe vniknout do duše prostého člověka, aby mohl podat o něm svědectví českým a evropským milovníkům umění. Díky archimandritovi Nikiforu Dušičovi navštívil Zvěřina malebné a proslulé makedonské kláštery. Z této jeho cesty jsou pravděpodobně jeho kresby a obrazy Klášter sv. Lazara u Štipu, Klášter sv. Eufrosina nedaleko Kosturského jezera, Klášter sv. Lavry, Klášter sv. Iliji, Na Orchidě, proslulý akvarel Sveta Bogorodica, které patří k nejvýznamnějším jeho pracím.

Zvěřinovy kresby a obrazy pomáhaly českému čtenáři lépe poznat Makedonii v době, kdy se o ní na začátku století v českém i evropském tisku hodně psalo. Srov. *Ochridské jezero*, Zlatá Praha 1900, str. 452 (později Kalendář republiky, 1921): *Monastyr sv. Ilija*, Zlatá Praha, roč. 20, 1903, str. 401; *Klášter sv. Eufrosina v Makedonii*, Zlatá Praha 1903; str. 212; táž kresba v *Ilustrierte Zeitung*, čís. 3109, 21. 1. 1903, 157; *Beznošý guslar Mato Zerkovac v odboji proti Turkům*, Zlatá Praha, roč. 20, 1903, str. 553; *Nádvoří kláštera sv. Lazara v Makedonii*, *Ilustrierte Zeitung*, čís. 1, 1903, str. 156; *Monastyr sv. Lavra*, *Ilustrierte Zeitung*, sv. 120, 1903, str. 457; *Klášter sv. Jiří v Makedonii*, *Ilustr. Zeitung*, 1903/1, Bd 120; později táž kresba v *Zlaté Praze*, čís. 52, 1905, str. 40 a 48 aj.

¹⁷⁶ *Besedy lidu*, roč. 11, čís. 24, 1903, str. 277, 284, 286.

Útlá knížka Václava Čechova¹⁷⁷ (zřejmě pseudonym) s atraktivním názvem *Macedonie a válka slovansko-turecká* nepřinášela sice nic nového, ale vycházela z potřeb doby a chtěla zdůraznit bratrské styky Čechů s jižními Slovy.¹⁷⁸ Také Čechov požaduje konečné vyřešení makedonské otázky: „Míra hořkosti utlačovaných národů křesťanských pod panstvím tureckým je dovršena! Hodina vysvobození nadchází! Otázka makedonská musí být v nejkratším čase vyřešena!“

„Aby laskavý čtenář dobře porozuměl otázce makedonské,“ pojednal Čechov zvláště nejdříve o dějinách, obyvatelstvu a zvláštnostech jednotlivých balkánských zemí. V rámci turecké říše pak podal výklad o Albánii, Thrákii a Makedonii, kde vývoj poměrů sleduje od svatoštěpánského míru po současnost. Spory sousedních zemí a Turecka o Makedonii staví hlavně na principu náboženském, tj. jako boj mezi zastánci patriarchátu a exarchátu. Čechovův spisek splnil především účel informativní. Byl to jeden z pohledů tehdejší české veřejnosti na balkánské události.

Také cestopis Josefa Zdeňka Raušara má sice přiléhavý název *Na půdě sopečné*, ale pro poznání skutečných poměrů v Makedonii přináší velmi málo.¹⁷⁹ Jeho cestopisné popisy Makedonie mají charakter apolitického pozorovatele.

Ilindenské povstání našlo zcela přirozeně svůj odraz také v umělecké tvorbě řady evropských literárních osobností. Tak např. vedle prací Viktora Margueritta a zvláště pak Pierra D'Espagnata, M. Gorkého, P. Javorova a řady dalších, nacházíme také zatím jeden český umělecký ohlas na události v Makedonii. Jaroslav M. Petrbok, významný český paleontolog,¹⁸⁰ vyzval ve své básni českou veřejnost na pomoc makedonským bratrům. Je to zatím jediný nalezený básnický výtvor v české literatuře té doby, v němž se jeho autor obrací s „prosbou za Makedonce“. Pro jedinečnost skladby, budiž nám dovoleno ji zde uvést celou.

PROSBA ZA MAKEDONCE

Země naše drahá, ku které tak lnem',
sténá pode vraha ocelovým jhem!

Vás, bratři, jimž vlast je dána u Vltavy,
Vás, bratři, jež jedna krev nás pojí,
k Vám, z ryků bojů a ohňů ze záplavy
rcem: „Vy pomozte nám v boji!“

¹⁷⁷ Václav Čechov, *Macedonie a válka slovansko-turecká* (S mapkou poloostrova Balkánského). Třebíč 1903.

¹⁷⁸ Záměr své práce vysvětlil Čechov hned v úvodu: „A poněvadž jedná se tu o Bulhary a Srby, s nimiž nás Čechy víže bratrské pouto, a poněvadž s napětím u nás sleduje se průběh hnutí v Macedonii, odhodlal jsem se ku sepsání této brožurky.“ (str. 3).

¹⁷⁹ Josef Zd. Raušar, *Na půdě sopečné. Z potulek po Srbsku, Makedonii a Turecku*, Maticе lidu roč. 38, čís. 5, Praha 1903.

¹⁸⁰ Petrbok Jaroslav (1881–1961), český učitel, paleontolog a stratigraf, znalec středoevropských, balkánských a asijských čtvrtohor. Na svých četných cestách po Balkáně, Malé Asii, Sýrii a Palestině nashromáždil bohaté sbírky, uložené dnes v Národním muzeu v Praze. Napsal více než 250 vědeckých prací a také populární knihu o pračlověku.

Země naše drahá, ku které tak lnem',
sténá pode vraha ocelovým jhem!

„Nám v boji pomozte, ne silou chrabré paže,
jíž druhý věk svou bráníte již otčinu,
však jedna krev nás, krev naší matky váže:
pomoci bratru proti zlosynu!“

Země naše drahá, ku které tak lnem',
sténá pode vraha ocelovým jhem!

„Ne, krev Vaši nechcem, Vám jí samým třeba,
jen z nouze své, k Vám, bratři voláme:
dejte nám bídným aspoň svého chleba,
když, bratři, jej už sami nemáme!“

Země naše drahá, ku které tak lnem',
sténá pode vraha ocelovým jhem!

„Bůh, v Jehož vůli dali jsme svůj Osud,
ten jistě na nás zapomněl — tu k Vám voláme:
Vy, jenž vzory lidskosti Světu jste byli dosud,
Vás, bratři, jen o chleba žádáme.“

Země naše drahá, ku které tak lnem',
sténá pode vraha ocelovým jhem!

Kam pohlédneš ve vlast naši, všude krev a dým,
nemůžem už trošek hrudy ani nazvat svým!
Až Vy, jednou, v boji litém budete bránit otčinu,
vzpomeňte na nás, a my přijdem' ji vyrvati zlosynu!

Země naše drahá, ku které tak lnem',
sténá pode vraha ocelovým jhem!

Proto Vám, Vy od Vltavy, jímž přál Osud více štěstí,
rcem: Pomozte nám — ne svou krví — ale chlebem,
bychom dál ten svatý boj náš mohli vésti!
Je lepší smrt, než otrok se skloněným čelem!!

Země naše drahá, ku které tak lnem',
sténá pode vraha ocelovým jhem!

POSLÁNÍ:

A Vám, bratři moji, jimž jsem tuto píseň zpíval,
a jemuž oko soucitu slza kalila, pravím:
„Dejme jim, ač sami máme málo —
však dejme přec, a budem tím,

čím jen Slovan kdysi býval!“¹⁸¹

¹⁸¹ Jaroslav M. Petrbock, *Prosba za Makedonce*. Báseň věnovaná autorem v jejich prospěch. V Praze 1903. Viz též sb. *Za Makedoncite, poetski odglasi za makedonskata ilindenska borba*, redakcija, komentari i pogovor Christo Andonov-Poljanski, prepevi Gane Todorovski, Skopje 1969, str. 113–117.

Jistě to nebyl jediný podobný ohlas na události v Makedonii. Další výzkum by měl přinést bohatší materiály.

K literárním výtvorům, které vznikly bezprostředně jako ohlasy na národně osvobozenecký boj lidu Makedonie, lze řadit také Faitovy fejetony, o nichž pojednáváme jinde, vyprávění Františka V. Krále o akcích povstaleckých čet, Výmolovy obrázky z bojů a uprchlických táborů, Klimešovo svědectví o organizaci povstaleckých oddílů apod. Třebaže to byla vyprávění „dle skutečných událostí“, jejich autoři se je snažili literárně zpracovat a dotvářet.

Sborník dokumentů, který vydal v Paříži v roce 1903 zatím neznámý autor pod pseudonymem Un-Non-Diplomate,¹⁸² obsahoval řadu pramenových materiálů o činnosti a cílech Vnitřní makedonské revoluční organizace. Sborník tak seznamoval Evropu s revolučním úsilím ujařmených Makedonců o dobytí svobody. Nemalý význam měl rovněž *Memoár Vnitřní makedonské revoluční organizace*.¹⁸³ Cílem pamětního spisu bylo „... dát úplný obraz o dnešní chaotické a bezvýsledné situaci v Makedonii... kde Turecko, bez evropského ozbrojeného zásahu, ani v nejmenším nezmění existující situaci záležitostí...“, jak praví se v úvodu uvedené publikace. Pamětní spis dával průřez dějin makedonského osvobozeneckého hnutí a značnou část věnoval Ilindenskému povstání a jeho bezprostředním následkům. Je v něm zdůrazněn vztah Evropy k povstání zvláště s přijetím reformního programu v Mürzstegu.¹⁸⁴ Spis vyšel téhož roku také francouzsky.¹⁸⁵ Tak měla evropská veřejnost i evropská diplomacie možnost seznámit se s revolučním hnutím a požadavky Makedonců. Proto se pamětní spis setkal s velkým ohlaselem v evropském tisku. Ani v české publicistice nezůstal bez povšimnutí. Už v září 1903 obšírně referovala Moravská orlice o Deklaraci VMRO z 10. srpna 1903, zaslané velmocem. List uváděl z ní také údaje o škodách, které Turci způsobili makedonskému obyvatelstvu na životech a majetku.¹⁸⁶ Tato výzva VMRO k Evropě však zůstala pouhým slovem na papíře.¹⁸⁷ Vojtěch Prach, jeden z hlavních informátorů čtenářů Slovanského přehledu o makedonských událostech, věnoval jí dostatek pozornosti a místa a důkladně s jejím obsahem seznámil českou veřejnost.¹⁸⁸ Prach shledal knihu za „nesmírně zajímavou“ a zároveň „smutnou“. Jistě ne neprávem, neboť bilance desetileté činnosti Vnitřní

¹⁸² Un-Non-Diplomate, *La Question des Réformes dans la Turquie d'Europe. Exposé Documentaire*, Paříž-Lipsko 1903.

¹⁸³ *Makedonija i Odrinsko (1893-1903)*. Memoar na Vätreshnata Organizacija. Sofie 1904.

¹⁸⁴ Chr. Andonov-Poljanski, *Osvrt na izvorite i na literaturata za odnosot na Evropa kon Ilindenskoto vostanie*, Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet vo Skopje, kn. 19, 1967, str. 217 n.

¹⁸⁵ *La Macédoine et le Vilayet d'Adrianople (1893-1903)*. Avec deux cartes. Mémoire de l'Organisation Intérieure. 1904.

¹⁸⁶ Moravská orlice, čís. 214, 19. září 1903, str. 2.

¹⁸⁷ Chr. Andonov-Poljanski, *Situacijata*... str. 9-10.

¹⁸⁸ Vojtěch Prach, *Pamětní spis o Makedonii*, Slovanský přehled, roč. 7, 1905, str. 153-159.

makedonské revoluční organizace byla současně bilancí diplomatické pasivity evropských mocností a byla „zároveň krvavou obžalobou na všechny, kdož vinni jsou hrůzami, které snášeti musí křesťanské obyvatelstvo nešťastných krajů balkánských pod režimem tureckým“. Záslouhou Prachovou bylo, že seznamoval českou veřejnost s vývojem makedonské otázky od berlínského kongresu až po Ilindenské povstání. „Zbrojný protest“ — psal Prach — „má se nésti za cílem úplného vymanění ze jha tureckého neboli zřízení autonomie politické.“ Prach zcela jasně straní revolučnímu hnutí, obšírně píše o postupném revolucionování makedonských mas. „Poměry v Makedonii nelze soudit jen ze stanoviska českého“ — poznamenal Prach. Publikace důrazně žádala odstranění národnostní propagandy z činnosti makedonské organizace, neboť v ní viděla rozbroj mezi obyvatelstvem a tak nepřímou pomoc turecké moci.

Velmi podrobný Prachův výklad, čerpaný hlavně z uvedeného pamětního spisu (ale nejen z něho), mohl jen zesilovat české sympatie ke svému slovanskému bratru. „Křesťané v Makedonii jsou pravou „rájí“, otroky bez slova stížnosti. Ohromná většina půdy (skoro $\frac{3}{4}$) jest v rukou tureckých bejů, kteří bez práce berou z ní „ispolicu“ (nájemné), rozdělující je v dílčích obyvatelstvu křesťanskému, které musí odváděti 18—25 0/0 úrody.“¹⁸⁹ V. Prach zdůraznil jeden důležitý fakt, který je v memoáru obsažen, totiž že větší či menší povstalecké akce v letech 1898 až 1903 byly většinou akcemi makedonských Slovanů nebo prostě Makedonců, že to nebyly potyčky organizované zvenčí, nýbrž že nespokojené obyvatelstvo Makedonie, které v zoufalém zápase s tureckou mocí hledalo východisko z těžké hospodářské, politické a národnostní situace . . . „ . . . to byli rodáci macedonští, ne dobrodruzi, ani žoldněři, nýbrž příslušníci širokých lidových mas, vzbouřených hrůzovládou tureckou“.¹⁹⁰ Závěr pamětního spisu, který přijímá také Prach, vinil Evropu z pasivity v otázce makedonských událostí: „Evropa . . . nic neučinila, aby přesvědčila obyvatelstvo křesťanské, že může v plné bezpečnosti složit starost o svoji budoucnost a o svůj osud v ruce diplomacie; nepodala doposud nižádného důkazu o své upřímné vůli podniknouti něco vážného ve prospěch makedonských křesťanů.“¹⁹¹

Prach rovněž psal ve *Slovanském přehledu* velmi obsáhle a zajímavě o finančních reformách v Makedonii¹⁹² a přinášel také kulturní zprávy. Jeho zásluhou se mohli čtenáři dovědět o „makedonském orgánu Vardar“, který vydával a redigoval v Oděse K. P. Misirkov.¹⁹³

Čeští historikové na druhé straně nedovedli vidět do všech důsledků složitou problematiku vývoje makedonského osvobozenického zápasu. Tak např. Jaroslav Bidlo později psal o makedonských událostech v letech 1902—1903 jako o „spiknutí a vzpourách tamějších Bulharů“.¹⁹⁴ Bidlo sice dovedl správně charakterizovat církevní poměry v Makedonii, boj sousedních států o nadvládu v Makedonii, třebaže jinak v „etnograficky pestré Makedonii“ nedovedl rozlišit podstatné od nepodstatného. „Při přechodném

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 156.

¹⁹⁰ Tamtéž, str. 157.

¹⁹¹ Tamtéž, str. 159.

¹⁹² V. Prach, *O finančních reformách v Makedonii*, *Slovanský přehled*, 1905, str. 428—429.

¹⁹³ Tamtéž, str. 479.

¹⁹⁴ Jaroslav Bidlo, *Historický vývoj Slovanstva*, in: *Slovanstvo*, Praha 1912, str. 108.

rázu dialektů makedonských jest církevní příslušnost velmi důležitým činitelem při stanovení národnosti obyvatelstva. Církev a duchovenstvo pomocí školy, která jest úplně v jejich moci, může velmi účinně působiti na definitivním diferencování národnosti srbské a bulharské v územích etnograficky sporných“.¹⁹⁵ Bidlo vycházel z primární teze, že většina obyvatelstva v Makedonii jsou Bulhaři, a proto nedovedl přesně rozlišit skutečné pomezí bulharsko-srbské od srbsko-makedonského a bulharsko-makedonského. Jeho kolega K. Kadlec viděl řešení otázky ve shodě s tehdejšími názory části bulharské veřejnosti, která prosazovala řešení v dohodě s Tureckem. Podle Kadlece se dokonce tato myšlenka ujímala i v samotné Makedonii.¹⁹⁶ Ani Bidlo, ani Kadlec nepronikli do národnostních a ideových sporů uvnitř makedonského hnutí a neviděli skutečný vztah oficiálního Bulharska k Makedonii.

Ruská revoluce z roku 1905 měla bezesporu vliv také na politický vývoj v Turecku a zapůsobila také na revoluční síly v Makedonii. Jistě není třeba zvláště zdůrazňovat, že osvobozené myšlenky makedonského revolučního hnutí se staly především v evropském Turecku vážným vnitřně politickým faktorem. Ve skutečnosti samotná myšlenka mladoturecké revoluce se zrodila na makedonské půdě. Jedním ze středisek mladoturků se stala Soluň.

Novou fází ve vývoji makedonské otázky znamená dohoda z roku 1908 mezi Anglií a Ruskem o dalších reformách. Dohoda se však nemohla uskutečnit, protože vypukla mladoturecká revoluce. O ní obšírně informoval český tisk. Nedlouho po revoluci usilovali mladoturci o dosažení smíru s Vnitřní makedonskou revoluční organizací, zvláště se skupinou Jane Sandanského.¹⁹⁷ Požadavky Sandanského, o nichž bohužel nenacházíme zprávy ani v nejnovějších makedonských historických pracích,¹⁹⁸ byly dosti shodné s prvotními cíli mladoturků. Sandanski, podle zpráv v Rovnosti, vyjednával s mladotureckým výborem a doufal v dosažení příznivých výsledků. Žádal především, aby přestala činnost různých propagand v Makedonii, vyřešení školských a náboženských otázek, liberální opravy turecké konstituce z roku 1876 a podobně.¹⁹⁹ Dokonce i vůdcové pravého křídla VMRO, kteří měli své sídlo v Sofii, usilovali o jednání s mladoturky ve svůj prospěch.²⁰⁰ Sandanski kladl největší důraz na provedení liberálních změn v ústavě, na zaručení lidských práv, žádal záruky parlamentu za provedení všeobecné branné povinnosti aj.²⁰¹

Po provedené kontrarevoluci sultánské reakce z dubna 1909 vznikla v turecké říši dvě antagonistická politická střediska – Cařihrad a Soluň. Turecko se opět octlo v hluboké vnitřní krizi. Ovšem ani ústava, ani

¹⁹⁵ Tamtéž, str. 387.

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 343.

¹⁹⁷ Rovnost, čís. 200, 3. srpna 1908, str. 2.

¹⁹⁸ Istorija na makedonskiot narod, 2, str. 299n.

¹⁹⁹ Rovnost, čís. 201, 4. srpna 1908, str. 2.

²⁰⁰ Rovnost, čís. 202, 5. srpna 1908, str. 2.

²⁰¹ Rovnost, čís. 209, 12. srpna 1908, str. 3.

program mladoturků neusilovaly o vyřešení a také nevyřešily národnostní otázku v Turecku. Také proto nazval V. I. Lenin mladotureckou revoluci polovičním vítězstvím absolutismu.

O zájmu české veřejnosti o Makedonii svědčí kromě odborné a politické literatury také literatura cestopisná a politické články, informace a úvahy. Přitom, jak jsme již uvedli dříve, kdo chtěl podat současný obraz Makedonie, vracel se vždy do minulosti, do historie a tam hledal důkazy pro tvrzení tehdejší srbské, bulharské nebo řecké tendenční literatury o charakteru Makedonie. Přehledem historie, zeměpisné polohy, etnografie i sociálních poměrů se autoři pokoušeli podat ucelený obraz o Makedonii a teprve na tomto základě posuzovali současné poměry. Nejinak učinil také František Příbil.²⁰²

Podrobným popisem tureckých krutostí chtěl Příbil záměrně vzbudit odpor k cizímu tělesu v Evropě a především na Balkáně – k Turkům a ospravedlnit hajducké či kleftské hnutí, nebo později národně osvobozenecký boj balkánských národů „i povstání Makedonců“. Jako mnoho jiných autorů před ním, také Příbil správně spojoval a dával do souvislosti otázku arménskou s hnutím v Makedonii. Podle Příbila „jde v Makedonii o mravně politickou revoluci...“ Východisko ze situace, v jaké se Makedonie nacházela, viděl Příbil v srbsko-bulharské dohodě o poskytnutí autonomie Makedonii.

Ačkoliv Příbilrazil heslo, že Balkán patří Slovanům a nikdo jiný by se neměl míchat do balkánských záležitostí, zdůrazňoval, že by Rakousko si mělo získat sympatie balkánských slovanských národů, neboť by se mohly balkánské státy stát „největšími a nejlepšími konsumenty průmyslových a hospodářských výrobků našich a tolikéž dobrým pramenem nákupním všech surovin a potřebních prostředků“.²⁰³ Příbil přímo vybízel rakouskou monarchii, aby si ve vlastním zájmu připoutala slovanské státy na Balkáně, poskytla jim ochranu a pomoc, zvláště pak Makedonii.

Později rozváděl svou myšlenku o pomoci Rakouska Makedonii a o směrech rakouské politiky na Balkáně: ... „Ne za heslem ‚Divide et impera‘, ale upřímnějším chováním musí si Evropa a hlavně Rakousko obyvatelstvo a národy slovanské na Balkáně nakloniti a získati. Pak také tito, když jim bude poskytnuta svoboda, volnost a možnost pokroku, stanou se důležitými činiteli v národohospodářském odbytu a na světovém trhu pro rakouskou říši! Jen tím způsobem, když budeme přátii vývoji a rozvoji balkánských států, stanou se tito největšími a nejlepšími konsumenty průmyslových a hospodářských tovarů a výrobků našich. Tím bude i blahobyť v naší říši zlepšen a rovněž pak bude Makedonie i ostatní slovanské státy pro nás, levný a dobrý pramen nákupní a všech surovin a potřebních prostředků.“

„Turecká státní správa překáží každému sblížení se a každému spojení

²⁰² František Příbil, *Makedonie. Obrázky z říše padišachovy*, Osvěta, roč. 37, díl I, 1907, str. 1–7 a 199–205.

²⁰³ Tamtéž, str. 205.

národů pod její svrchovaností žijících. Ano, zamezuje pokrok a vývoj svých podřízených národů, nepřipouští je vzdor nátlaku velmocí k spoluúčinkování a k účasti ve státní správě. Tyto nejdůležitější základní podmínky rozvoje každého národa je dlužno, pak-li to nejde po dobrém, vynutiti pro slovanské národy v Makedonii mocí. Rakousko jako nejbližší soused, je dnes nejpovolanějším činitelem, aby k svému vlastnímu prospěchu, již z nejpřednější podmínky světového trhu a k získání odbytu svých výrobků a tovarů, které přes naše hlavy z říše německé a z Francie na Balkán dováží a tam nalézají odbytu, samo upřímným a nesobeckým jednáním, mravní podporou (podtrhl Fr. Příbil) slovanských států na Balkáně sobě tyto naklonilo a tímto způsobem je k sobě připoutalo, čímž by se celé Rakousko hospodářsky povzneslo a sesílilo. Rakousko ve vlastním zájmu svém musí považovati za příkaz nutnosti, aby ne výbojem, ale naopak svým velmocenským postavením ochranu a pomoc menším svým sousedním zemím poskytlo a mají-li tyto sousední, slovanské státy na Balkáně vzhledem k Makedonii i pohlížeti na Rakousko s důvěrou, pak je nezbytností, by Rakousko nejen radou, ale skutkem pomohlo slovanským národům na Balkáně osvoboditi Makedonii.²⁰⁴

Tak jako jeho předchůdce E. Fait, také Příbil vždy spojoval Makedonii s městem „slovanských věrozvěstů Cyrilla a Methoděje“. Se svou cestou do „nejdůležitějšího a hlavního města Makedonie“ podrobně seznámil čtenáře *Světozoru* a doložil ji mnoha velmi zajímavými a některými dnes vzácnými snímky o způsobu života makedonského obyvatelstva a o makedonských povstalcích.²⁰⁵ Autor hluboce cítil se „slovanskými bratry“ a s bojem za osvobození. „Bolestné jest pro našince, když slyší i jest svědkem krutého pronásledování těch dobrých a upřímných slovanských bratří našich úlisnými Řeky a sverpými Turky. Je to zápas o národní bytí, o osvobození Makedonie! Kolik obětí si vyžádá ještě tento nerovný boj!“²⁰⁶ Příbil na vlastní oči se přesvědčil o krutých poměrech, jaké vládnou v Makedonii, a mohl o tom vydat svědectví. Byl zcela na straně spravedlivého boje Makedonců a povstalce nazýval „hrdiny za svobodu své domoviny“. Zvláště silně muselo působit na čtenáře Příbilovo líčení poměrů v Bitole, kterou sám správně označil za „středisko neutuchajícího povstání Makedonců za osvobození své vlasti“. S velkým soucitem píše Příbil o povstalcích, které viděl sám na vlastní oči a které odváděli Turci do vyhnanství do Malé Asie. Toto vyprávění doprovodil vzácnými dnes snímky makedonských povstalců, spoutaných kolem krku železem jeden s druhým. Také srdcervoucí scény z loučení s povstalcí, odváděnými na smrt, muselo působit na čtenáře a vzbuzovat jejich lásku a soucítí s obyvatelstvem v Makedonii. „Cítil jsem i já s nimi ten jejich nezměrný bol, neboť se loučili naposledy se živými, tak drahými jim bytostmi, které se nevrátí, s kterými se v životě více neshledají — nikdo z těchto mučedníků za osvobození své vlasti se nevrací...“²⁰⁷ Příbil se rovněž dotkl také jednoho velmi palčivého problému makedonského obyvatelstva — vystěhovalectví. Příčinu viděl autor v poměrech politických, protože jinak, říká Příbil, ma-

²⁰⁴ František Příbil, *Makedonie. Z cest po Balkáně*, Praha 1912, str. 40–41.

²⁰⁵ Fr. Příbil, *Ze Soluně do Bitolje (Monastyru)*. Causerie z cest do severozápadní Makedonie, *Světozor*, čís. 35, 1908, str. 829–832 a čís. 36, str. 854–856.

²⁰⁶ Tamtéž, str. 831.

²⁰⁷ Tamtéž, str. 856.

kedonská rovina při „racionálním vzdělávání“ by mohla stačit pro „veškeré obyvatelstvo celé Makedonie“.

Psal-li Přibíl o Makedonii jako o krásné zemi, obdařené nejen přírodními krásami, nýbrž i jako o obilní zásobárně dokonce celého Turecka a o špatném obdělávání půdy, pak tím také zřejmě chtěl naznačit, jakým směrem by se měly ubírat zájmy české zemědělské buržoazie, kde by se měla hledat odbytí pro vývoz zemědělských strojů a nástrojů.

Přibíl o něco později přímo upozorňoval české průmyslové podnikatele na možnost dobývání nerostného bohatství v Makedonii. „Makedonie je přírodními dary štědře obdařena. Bohatství nerostů a rud dosud nepovšimnuté, čeká na slibnou činnost podnikatelů“ — psal Přibíl začátkem roku 1909. „V bohatství na dary přírodní předčí málo která země krásnou Makedonii, která je dosud nevyčerpateľná... Makedonie poskytne široké pole příjmů důmyslnému podnikateli“.²⁰⁸

Autor seznamoval české interesenty s různými tureckými zákony, které udělovaly koncese na dolování i s nejnovějším horním zákonem turecké vlády, podle něhož „mohou býti i cizincům práva kutací udělena“. Upozorňoval na pronikání francouzského a anglického kapitálu do Makedonie a přímo vybízel český průmyslový kapitál k zakládání a zřizování horních podniků na území turecké Makedonie. „Těžba zlata by byla daleko výnosnější, kdyby se zde rýžování důmyslně a podnikateli odbornými provádělo“ — poznamenává Přibíl. Makedonie mohla poskytnout českému důlnímu a hutnímu průmyslu velké možnosti vývozu strojů nebo zakládání nových průmyslových podniků, neboť přestože už tam částečně pronikl německý a rakouský kapitál, skýtala velké možnosti.

Makedonie zůstávala stále jednou z nejzaostalejších tureckých provincií. Turecká vláda nevěnovala žádnou nebo téměř žádnou pozornost rozvoji průmyslu a jiných hospodářských odvětví. Udivovalo to i Přibila, který konstatoval, že „vůbec se v Makedonii věnuje těžení kovů tak málo pozornosti, že to přímo zaráží. Tak málo pozornosti k takovému bohatství.“ Přitom, říká Přibíl, není k tomu potřeba mnoho, aby dobrý podnikatel hodně vytěžil. „K dolování je třeba pouhého povolení, žádná státní koncese, takže zúčastnění takového podniku je umožněno.“²⁰⁹ Podobná Přibilova vybízení však bohužel zůstala bez větší odezvy.

Přibíl byl také první, kdo psal v roce 1910 o rozvoji makedonského průmyslu.²¹⁰ Podal stručný přehled o rozvoji domácího zpracování hlavně bavlny, vlny, hedvábí, o výrobě mýdla, cukrovinek apod., o nedostatečném strojním vybavení mlýnů, pivovarů, knihtiskáren, koželužen, aj. Zdůrazňoval také v tomto příspěvku, že „veškeré podmínky k zařizování průmyslových závodů jsou v této zemi po ruce.“²¹¹

Dobrou informací pro české průmyslníky byly také Přibilovy hospodářské kapitolky, popisující dopravu a lesní poměry v Srbsku a Makedonii.²¹² Přibíl věnoval zvláštní pozornost Soluni, která byla po Cařihradu nejdůležitějším přístavním městem v evropském Turecku. Z jeho výkladu vyplývá, jak je důležitý soluňský přístav pro srbský vývoz a dovoz průmyslo-

²⁰⁸ Fr. Přibíl, *Bohatství nerostů v Makedonii. Z cest po Balkáně*. Hornické a hutnické listy, roč. 10, čís. 1, 1909, 10. ledna 1909, str. 9–10, čís. 2, 10. 2. 1909, str. 23–24.

²⁰⁹ Tamtéž, str. 24.

²¹⁰ Fr. Přibíl, *Makedonie. Z cest po Balkáně...*, str. 41–48.

²¹¹ Tamtéž, str. 48.

²¹² Fr. Přibíl, *Království srbské*, vlast. náklad, Plzeň 1909.

vých a zemědělských výrobků a jak je pro Srbsko „životně důležitý“. Podle Příbila největší zájem na udržení plavby se soluňským přístavem měla rakouská společnost Lloyd, která musela čelit cizí, především italské konkurenci. „Při oblibě a sympatiích, které loďstvo rakouského Lloydu na Východě požívá, lze očekávat, že zaujme nejčelnější místo mezi loďařskými společnostmi, které Soluň s cizinou spojují.“²¹³

Také Alois Knotek ve své knize o balkánských zemích a o situaci v Makedonii neopomněl zdůraznit, že Makedonie je „země bohatá, skutečný ráj“, v níž se může „rozvíjet průmysl, zemědělství a blahobyt...“²¹⁴ Knotkova svědectví jsou cenná proto, že podávají obraz Makedonie po Ilindenském povstání. „Makedonie je jako řešeto“ — psal Knotek. „Je tak zmučena, tolik velkých a krvavých ran v sobě nosí, že celá století spokojeného vývoje je nebudou moci vyléčit.“ Knotek byl člověk bez filologické průpravy a bez hlubokých politických znalostí, a nemohl se proto orientovat, v čem spočívá politická podstata makedonské problematiky. I tak si však nemohl nepovšimnout rozdílů mezi jednotlivými dialekty, na jejichž základě vyvodil, že „makedonština je přechodným jazykem mezi srbštinou a bulharštinou“.

V roce 1910 přinesl čtrnáctidenník *Nový lid*²¹⁵ *Dopis z Řecka*, který dosti dobře charakterizuje vztah českého lidu a zvláště české pokrokové inteligence k Makedonii. Redakce sice v úvodní poznámce k dopisu napsala, že nesdílí autorovy názory, ovšem těžko dnes zjistit, zda se neztotožňovala s ostrým autorovým tónem, namířeným proti Řekům, o nichž píše, že „to jsou bastardi řecko-románsko-slovansko-turečtí“ nebo s tím, co autor napsal o Makedonii. Pro zajímavost a novost pohledu tohoto anonymního „brněnského Čecha“ uvedeme zde tu část dopisu, která se týká Makedonie. „A v Makedonii — tam to vypadá! Konstituce nic nemůže napravit. Vinni jsou tím Bulhaři, jež stále vysílají nové čety k udržování nepokojů, aby se pak mohlo rvát na Evropu, že Turci nestačí na zavedení reform. Ve skutečnosti si Slované makedonští stojí lépe než rakouští a kdyby se nechalo hloupých propagand bulharsko-srbsko-řeckých a více se dbalo o zlepšení kulturního a materiálního stavu, nebylo by třeba vměšování Evropy. Evropa nikdy nezreformuje Makedonii, protože nerozumí, nebo nechce rozumět pravé příčině makedonských poměrů.“²¹⁶ Makedonie patří Makedoňanům a Makedonci nejsou ani Bulhary, ani Srby, nýbrž jest to osobitý národ slovanský, přechodní mezi Bulhary a Srby, stejně jako i jejich jazyk vznikl ze staroslovanského a pouze pomíchán je srbismy a bulharismy. Bylo by třeba (smějte se ideálům!) vypěstovati spisovnou makedonštinu. — Jsem autonomista vzhledem k Makedonii.

Turecko se za každou cenu musí v Evropě udržet. Ono zachránilo na Balkáně živel slovanský, Turci nikdy neodnárodňovali. Řekové vždy. Bez Turků ovládl by jiný národ Balkánský poloostrov — a jistě ne národ slovanský.“²¹⁷

Názory brněnského Čecha jsou v každém případě pozoruhodné. Na jedné straně prohlašuje Makedonce za samostatný národ, je pro autonomii

²¹³ Tamtéž, str. 7.

²¹⁴ Alois Knotek, *Balkán. (Poměry v Makedonii)*, Most 1909.

²¹⁵ *Nový lid*, čís. 38, 20. září 1910, str. 3—4.

²¹⁶ Podtrženo anonymním autorem *Dopisu z Řecka*.

²¹⁷ Tamtéž, str. 3—4.

Makedonie, ale ze strachu před Němci a hlavně Řeky je pro zachování statu quo na Balkáně, je pro to, aby Turci vládli dál.

Výstižnou charakteristiku vztahů Srbska, Bulharska a Řecka k Makedonii, zvláště přehled tendenční literatury, která o Makedonii v těchto jazycích vycházela, podal anonymní autor cestopisných črt z Balkánu v době anexe Bosny a Hercegoviny.²¹⁸ Zachycené „obrázky hrozného života křesťanů v říši turecké, ve Starém Srbsku a Makedonii“ měly vzbudit soucit se slovanským obyvatelstvem v Makedonii, Autor kladl důraz na slovanské bratrství, tolik prý hlásané a velebené, ale ve skutečnosti se nedokázalo zastat utlačovaného národa slovanského v Makedonii. Podobný záměr měly zřejmě také údaje o hrůzách v Makedonii, které autor čerpal z knihy *Fin d'année rouge*.

Cvijićova teorie o stupni národnostního uvědomění makedonského slovanského obyvatelstva si získávala také v Čechách čím dál tím více stoupců. K nim patřil (vedle mnoha jiných) také autor *Vzpomínek z Balkánu*. Národnostní otázku chápe autor především jako církevní a školskou. Skutečnou překážku k jejímu řešení viděl v tzv. reglementu o statu quo z roku 1903. Podle něho totiž v roce 1903 se každý obyvatel Makedonie musel hlásit k nějaké národnosti a v následujících letech pak nemohl se přihlásit k národnosti jiné. A to bylo v době, kdy ani minimální požadavky „makedonských Slovanů“ o školu a církev nebyly splněny.

Mýšlenka slovanské konfederace na Balkáně zůstávala stále živou. V tom se spatřovala také spása ujařmených makedonských Slovanů a posílení Slovanstva.²¹⁹ Jak jsme již jednou poznamenali, po anexi Bosny a Hercegoviny nastal ve vztazích srbsko-bulharských jistý relativní klid. V tom se viděla také jedna z cest ke sblížení a klidnému soužití obou států.

V listopadu 1909 se konala konference jihoslovanské sociální demokracie v Lublani, které se kromě delegátů ze Srbska, Bosny a Hercegoviny, Istrie, Gorice, Terstu, Charvátska a Štýrska zúčastnil také dr. B. Šmeral a sekretář výkonného výboru české sociálně demokratické strany A. n. t. B r ů h a. Německou sociální demokracii zastupovali dr. V. A d l e r a dr. K. R e n n e r. Chyběli však Bulhaři, „Dalmatinci“ a socialisté evropského Turecka. V přijaté rezoluci k jihoslovanské otázce se pravilo, že všichni jižní Slované rakousko-uherské monarchie, třebaže jsou nestejného jména, tvoří přece jeden jednotný národ s jedním národně-politickým úsilím o úplnou národní sjednocenost všech Jihoslovanů bez ohledu na jméno, náboženství a způsob pravopisu.“ Bylo to stanovisko federalismu Rakousko-Uherska s národnostně autonomními a rovnoprávnými národy. Nebylo dostatečně propracované a nediferencovalo vztah k Srbsku, Černé Hoře, Bulharsku ani ke Slovanům v evropském Turecku.²²⁰

Počátky makedonského socialistického hnutí, jak už jsme se zmínili, se datují od konce minulého století. Makedonská dělnická skupina v čele s V a s i l e m G l a v i n o v e m si kladla už počátkem roku 1898 ve svém programu za cíl úplné politické a hospodářské osvobození národů, které

²¹⁸ *Vzpomínky z Balkánu*, Červánky, roč. 24, čís. 48–50, 27. listopadu, 4. a 11. prosince 1912.

²¹⁹ Vladislav Šak, *Co se dělo před zábořem Bosny a Hercegoviny*, Česká demokracie, roč. 2, čís. 2, 1910, str. 44.

²²⁰ H. C a p p o n i, *Jihoslovanská sociální demokracie a idea jihoslovanská*, Slovanský přehled, roč. 12, 1910, 172–177.

osídlují Makedonii a Odrinsko.²²¹ Program Glavinovy skupiny však nedostatečně jasně formuloval ještě své stanovisko k otázce národnosti slovanského obyvatelstva v Makedonii.

Makedonský Tajný výbor, vytvořený roku 1898, jehož program byl anarchisticko-narodnický, vystupoval proti pasivnímu očekávání svobody Makedonie ze strany Ruska nebo evropské diplomacie a zdůrazňoval, že se Rusko vždy řídilo především svými hospodářskými zájmy. Docházel k závěrům, že je nezbytné vytvořit balkánskou konfederaci, která by „nedovolila žádnému Rusku a žádné evropské diplomacii hrát si s osudem Balkánu.“²²²

Makedonská socialistická skupina V. Glavinova se od počátku stavěla za osvobození Makedonie cestou revoluce a rovněž poukazovala na iluzornost myšlenky čekat, až ji osvobodí Rusko. Bez ohledu na to, že existovaly rozdíly mezi socialistickou skupinou a názory ideologů Vnitřní makedonské revoluční organizace, Glavinovova skupina měla výrazný vliv na ideově politický růst členů VMRO. Socialistická skupina usilovala už od roku 1896 o navázání přímých styků s VMRO. Někteří významní makedonští socialisté (N. Rusinski, N. Karev, P. Kostov, L. Glavinov aj.) se účastnili první socialistické konference v Makedonii v polovině roku 1900. Mnozí makedonští socialisté byli významnými představiteli Vnitřní makedonské revoluční organizace. Po porážce Ilindenského povstání se prohloubily ideově politické rozdíly uvnitř VMRO. Makedonští socialisté aktivně přispěli k ideovému zformování pokrokového křídla ve VMRO, které je často označováno za levicí VMRO.

Po mladoturecké revoluci z července 1908 spolu se změnou režimu stala se znovu aktuální národnostní otázka. Lenin předvídal, že úspěch mladoturecké revoluce by jistě posílil „snahu k autonomii a opravdové demokracii u všech balkánských národů“.²²³

Zavedení konstitučního režimu mělo vliv také na posílení dělnického hnutí v Turecku a zvláště v Makedonii.²²⁴ Makedonský socialistický tisk po mladoturecké revoluci však zároveň vystupoval proti nositelům nového režimu a proti ústavě, protože vylučovali „federaci autonomních národností, z nichž se skládalo turecké impérium“.²²⁵ Nutno však říci, že koncepce makedonských socialistů o charakteru makedonské národnostní otázky byla chybná, zdůrazňovala jen politický, nikoliv však národnostní charakter tohoto problému. Názory makedonských socialistů o bezpředmětnosti společensko-politické úlohy „národnosti“ nebo národa nemohla odpovídat potřebám formujícího se národního povědomí makedonských Slovanů. Vycházejíce čistě z pozic třídního boje, makedonští socialisté tvrdili, že se vznikem kapitalismu národy (národnosti) ztrácejí svůj svébytný charakter – tedy dekomponují a deformují stát. Lenin naproti tomu dokazoval, že proces vytváření vnitřního kapitalistického trhu a vytváření ekonomických celků v tom kterém národním území znamenají kvalitativní

²²¹ D. Zografski, *Jugoslovenskite socijalisti za makedonskoto prašanje*, Skopje 1962, str. 30–31.

²²² D. Zografski, tamtéž, str. 45–46.

²²³ V. I. Lenin, *Sočinenija*, tom XV, 4. vyd. Moskva 1947, *stať Sobytiija na Balkanach i v Perstii*, str. 199.

²²⁴ D. Zografski, *Jugoslavenskite socialisti . . .*, str. 67n.

²²⁵ Tamtéž, str. 70.

skok ve vytváření národů.“²²⁶ Chybné stanovisko zaujímali makedonští socialisté pod vlivem některých sektářských názorů bulharských těsných socialistů také v agrární otázce.²²⁷

To všechno dokazuje, že makedonští socialisté nebyli schopni pochopit opravdový charakter národně osvobozenického hnutí v Makedonii a jeho tendence, ani požadavky zemědělského obyvatelstva k provedení sociálních reforem.

První balkánská sociálně demokratická konference v Bělehradě na počátku roku 1910 měla vliv na další ideově politickou organizaci a praktickou činnost makedonských socialistů.²²⁸ Socialisté balkánských zemí vyjádřili potřebu sjednocení balkánských národů a obrany proti imperialistické politice i potřeby vymanit se z hospodářské závislosti na evropské finanční oligarchii.²²⁹

Makedonští socialisté, bez ohledu na to, jaké bylo jejich chápání národnostní otázky, vystoupili na bělehradské konferenci proti anexionisticko-expanzivním snahám buržoazie balkánských zemí v otázce Makedonie. V přijaté rezoluci z konference bylo formulováno také stanovisko k národnostní otázce. Východisko k jejímu řešení viděli balkánští socialisté ve vytvoření jediného státního útvaru – balkánské federativní republiky, v níž by Makedonie byla rovnoprávným členem.²³⁰ Tím se vylučovalo rozdělení Makedonie mezi sousední státy a nepřímo a dosti mlhavě se přiznávala individualita Makedonie. Program balkánské federace obsahoval perspektivní řešení národnostních sporů, což Lenin považoval za nejvhodnější způsob „pro důsledné řešení národnostní otázky na Balkáně“.²³¹

V období po bělehradské konferenci makedonští socialisté zaměřili své úsilí na popularizaci myšlenky balkánské federace a v duchu rezoluce z této konference se domnívali, že jedině nesmiřitelným třídním bojem proletariátu lze dosáhnout národnostního sjednocení balkánských národů.²³² Zdůrazňovali přitom, že balkánské federace lze dosáhnout revolucí, kterou musí uskutečnit uvědomělý a silný proletariát – silná revoluční sociální demokracie.²³³

Pokusy o vytvoření jednotné sociálně demokratické strany v Makedonii

²²⁶ V. I. Lenin, *O prave nacij na samoopredelenie, Sočinenija*, tom XX, 4. vydání, Moskva 1948, str. 368–369.

²²⁷ D. Zografski, *Jugoslovenskíte socijalisti ...*, str. 75; viz též *Odbrani materijali od „Rabotničeska Iskra“*, 1909–1911, Skopje 1958, str. 35–36.

²²⁸ D. Zografski, *Jugoslovenskíte socijalisti ...*, str. 79; Srbští sociální demokraté zdůrazňovali, že balkánská otázka musí být vyřešena samotnými balkánskými národy cestou hospodářského, politického a kulturního svazku a vytvořením balkánského společenství – federace nebo konfederace balkánských republik. Toto své stanovisko formulovala na I. balkánské sociálně demokratické konferenci v Bělehradě koncem roku 1909. Konference se zúčastnili zástupci Bulharska, Řecka, Rumunska, Srbska, Bosny a Hercegoviny, Charvátska, Slovinska, Arménie, Makedonie a delegáti pokrokového hnutí Černé Hory a Albánie. Viz Gjorgji Abadžiev, *Balkanskíte vojni i Makedonija*, Skopje 1958, str. 175.

²²⁹ *Socijalistički pokret u Srbiji 1900–1919*, Istorijski arhiv KPJ, tom III, Bělehrad 1950, str. 281–283; V. Strugar, *Socialna demokratija o nacionalnom pitanju jugoslovenskih naroda*, Bělehrad 1956, str. 206–207.

²³⁰ *Socijalistički pokret u Srbiji ...*, str. 207.

²³¹ V. I. Lenin, *Novaja glava vseмирnoj istorii*, Sočinenija, tom XVIII, 4. vydání, Moskva 1948, str. 340.

²³² D. Zografski, *Jugoslovenskíte socijalisti ...*, str. 84; *Odbrani materijali od Rabotničeska Iskra ...*, str. 213.

²³³ *Odbrani materijali od Rabotničeska Iskra ...*, str. 54.

z jednotlivých existujících socialistických a dělnických skupin v letech 1909–1911 v Bitole, Skopji, Soluni, Tetovu a jinde se nesetkaly se souhlasem ani Bulharské sociálně demokratické strany (těšňáků), ani Srbské sociální demokracie,²³⁴ ačkoliv z hlediska národnostního by mohla dále rozvíjet socialistické hnutí v Makedonii, která tenkrát byla nejpokrokovější částí turecké říše.

Anexe Bosny a Hercegoviny, jak jsme již poznamenali, byla vážným varováním pro balkánské státy, především pro Bulharsko a Srbsko, aby zanechaly na čas sporů o Makedonii a spojily se k uhájení svých zájmů. Za pomoci Ruska nastalo jisté smíření mezi Srbskem a Bulharskem, které trvalo rok. Rusko chtělo pomoci balkánským státům rozdělit si evropské Turecko, a tak dovršit své národní ideály a samo získat Bospor. Na válku však nebylo připraveno, a proto pracovalo diplomaticky na dohodě balkánských států. Dokonce Rusko bylo ochotno na jistou dobu připustit i vytvoření všebalkánské federace s Tureckem v čele. Ta měla trvat do té doby, než budou Rusko a balkánští Slované schopni vyhnat Turky z Evropy. Ovšem byla to kombinace neuskutečnitelná, neboť Slované na Balkáně usilovali o konec turecké nadvlády. Srbsko-bulharské sblížení vedlo dokonce k projektu srbsko-bulharské smlouvy o vzájemné pomoci, v níž bylo zahrnuto také příští rozdělení tureckého evropského území – tedy Makedonie. Rusko však vystoupilo zásadně proti takovému nebezpečnému sblížení a trvalo na tom, aby spolek bulharsko-srbský měl čistě obranný charakter a zaručoval status quo.²³⁵

Ruská diplomacie se snažila především zabránit nebo snížit pronikání rakousko-uherského vlivu na Balkáně. Proto Rusko podporovalo vytvoření balkánské koalice, která měla bránit pronikání německého a rakouského vlivu. Ovšem válečné úmysly vytvářejícího se balkánského svazu znepokojovaly jak Rusko, tak i Francii. Francie navrhovala, aby Rakousko a Rusko, jako státy nejvíce zainteresované na balkánské otázce, zaujaly stanovisko ke vzniklé balkánské krizi. Rakousko-Uhersko a Rusko prohlásily, že berou na sebe realizaci reform v Makedonii a že trvají na zachování statu quo. Ovšem ani toto prohlášení a varování už nemohlo zabránit válečnému konfliktu.

Jak známo, hr. Berchtold navrhl velmocím, aby naléhaly na Turecko provést urychlené reformy v Makedonii a Albánii, a tím aby byl učiněn konec krvavým vzpourám. Makedonské výbory na druhé straně prohlašovaly, že jedině válka může vyřešit makedonskou otázku. V Berlíně spatřovali v Berchtoldově návrhu pokus rakouské vlády dělat na Balkáně aspoň částečně samostatnou politiku, zatímco Berchtoldova výzva měla opačný ohlas v Srbsku, Řecku a Bulharsku, které viděly pro sebe právě příznivou situaci.²³⁶ Sociálně demokratická Rovnost však zároveň poznamenala v polovině září 1912, že „... jiskra nepokoje zalétla již mezi věčně nespokojené a po svobodě toužící národy Makedonii obývající“.²³⁷

Jaký byl vztah české veřejnosti k Balkánu v předvečer a v průběhu

²³⁴ D. Zografski, *Jugoslovenskí socialisti...*, str. 89.

²³⁵ Jan Slavík, *Ruská politika na Balkáně před světovou válkou*, Praha 1927, str. 12–13.

²³⁶ O Berchtoldových plánech a rakousko-uherské politice na Balkáně v předvečer balkánské války viz M. Paulová, *Balkánské války 1912–1913 a český lid*, Rozpravy ČSAV, seš. 4, roč. 73, Praha 1963, str. 24n.

²³⁷ *Rovnost*, čís. 209, 14. září 1912, str. 1.

balkánské války? D. Šlaisová na základě archivního materiálu ukázala, jaký byl ohlas první balkánské války po stránce hospodářské a jak tato válka zasáhla některá česká průmyslová odvětví.²³⁸

Poměr představitelů jednotlivých politických stran k Balkánu vyplýval hlavně z obchodně politických zájmů. České vývozní podniky potřebovaly udržet a rozšířit svá průmyslová odbytiště. Materiální podporu poskytla balkánským Slovanům především česká buržoazie, třebaže i ostatní méně majetné vrstvy přispěly svými skromnými finančními prostředky na pomoc bojovníkům slovanského jihu.

Ve vztahu k Balkánu však byly všechny vrstvy české společnosti jednotné — totiž jednotně vystupovaly proti politice rakouské monarchie, která hájila na Balkáně status quo. Na druhé straně měl tento pozitivní vztah k balkánským Slovanům a tento nesouhlas se zahraniční politikou Rakouska neblahé následky především pro české dělnictvo, pro rozvoj českého školství, pro snížení životní úrovně apod.

Nutno říci, že Česká strana národně sociální byla jediná, která i po Ilindenském povstání hájila právo makedonských Slovanů na samostatnost. Na plenární schůzi rakouské delegace začátkem října 1912 vystoupil V. Klofáč s obšírným projevem o situaci na Balkáně a prohlásil, že to, co se děje v Makedonii „nás nesmí nechávat lhostejnými, musíme se na události dívat jako civilizovaní a kulturní lidé, pro nás prolévání krve není žádnou radostí“. Zdůrazňoval, že Makedonci mají spravedlivé požadavky a že koneckonců nežadají nic více, než to, co jim zaručoval Berlínský kongres, totiž autonomii. „V roce 1903 na vlastní oči viděl jsem na hranici makedonské a v rylském monastyru tisíce uprchlíků z Makedonie, starce, ženy a děti, viděl jsem s tvářemi vpadlými a se zrakem ze stálého strachu vytřeštěným, strhané, namnoze i zmrzačené a to strašně zmrzačené, a tehdy pochopil jsem celou tu aktualitu tzv. macedonské otázky a jako Evropan, vida to zoufalství, vida ty oběti mohamedánské surovosti, zastyděl jsem se za Evropu!“²³⁹

Tisk národně sociální strany na prahu balkánské války obviňoval Evropu, že nedovedla vyvinout takové úsilí, aby provedla 23. článek berlínské smlouvy a plně stál na straně makedonských Slovanů. „Nuže — lid ten v zoufalství sahá k posledním prostředkům svépomoci, aby se zbrani v ruce získal to, co mu od věků náleželo a co mu patří a především aby slovanskému lidu v turecké říši zajistil aspoň trochu snesitelný lidský život. ... Na Balkáně nepromluvili králové, ale promluvil lid. Vox populi — vox dei. Smekáme před vůlí lidu, který dává přednost boji před ponížením, zoufalstvím a otroctvím.“²⁴⁰ Přitom se zdůrazňovalo, že Makedonci nebojují s Tureckem za svobodu proto, aby se dostali potom do poroby jiné. Poukazovalo se na to, že hrozí nebezpečí vyhubení křesťanského obyvatelstva Makedonie tureckou správou, žádala se autonomie a přiznání přirozeného svrchovaného práva na existenci.²⁴¹

Je znám protiválečný postoj Internacionály, která o nebezpečí války jednala jak na stuttgartském kongresu (srpen 1907), tak i později na kodaňském (1910) a basilejském kongresu (1912). Nás zde bude zajímat pře-

²³⁸ D. Šlaisová, *Ohlas první války balkánské v českém prostředí*, Slovanské historické studie, I, 1955, str. 227–240.

²³⁹ *Balkánský problém a Rakousko*, České slovo, 9. října 1912, str. 3.

²⁴⁰ *Na prahu balkánské války*, České slovo, 4. října 1912, str. 1–2, 5–6.

devším vztah československé sociální demokracie k nebezpečí války na Balkáně a k balkánským sociálně demokratickým stranám. Tisk československé sociální demokracie poukazoval už před vypuknutím balkánské války na to, že na Balkáně se staví proti válce jedině sociálně demokratický proletariát. V *Manifestu socialistů Turecka a balkánských zemí*, který uveřejnila brněnská Rovnost,²⁴² se rozebíraly následky války pro lid balkánských zemí a poukazovalo se na to, že případným vítězstvím nad Tureckem stejně případnou nejbohatší částí Balkánského poloostrova imperialistickým mocnostem. Rakousko by získalo přístup k Soluni, Rusko na Bosporu a ve východní Anatolii, Anglie v Arábii, Německo v ostatní Anatolii, Itálie v jižní Albánii — tak lícili mapu Orientu sociální demokraté po případném rozpadu Turecka.²⁴³

Socialisté Turecka a balkánských zemí byli sice proti válce, ale zároveň uznávali právo balkánských národů a národností na samostatný vývoj. „Právo národností a autonomní život jest přímo konsekvencí, Internacionálou žádané národnostní a politické rovnosti“ — psalo se v manifestu. Balkánští a turečtí sociální demokraté v souladu s Leninovým učením zároveň podtrhovali, že „měšťáctvo a nacionalism jsou neschopny uskutečnit opravdovou a trvalou národnostní jednotu“.²⁴⁴ Přitom chápali nutnost spojení všech národů Balkánu a blízkého Orientu „bez rozdílu plemen a náboženství co nejtěsněji v demokratický útvar“, jak to bylo již proklamováno mezinárodní socialistickou konferencí v Bělehradě začátkem roku 1910. Balkánští a turečtí socialisté nemohli nebrat ohled také na požadavky makedonských levicově orientovaných revolučních organizací, které žádaly úplnou autonomii národností a svobodný rozvoj škol, církve, provedení agrární reformy apod.

Československá sociální demokracie v průběhu první balkánské války se velmi často vyslovovala proti válce a organizovala na mnoha místech Čech a Moravy veřejné schůze lidu, na nichž sociálně demokratičtí zástupci mluvili proti válce na Balkáně, vystupovali v rakouské sněmovně s interpelacemi o situaci na Balkáně apod. Sociálně demokratičtí poslanci poukazovali na vinu mocností a apelovali, aby se Rakousko nevměšovalo do balkánských událostí a nejednou mluvili o slovanské solidaritě.

Na zasedání říšské rady koncem října 1912 vystoupil poslanec B. Šmeral s obsáhlým projevem, namířeným proti vměšování Rakouska do balkánské války. Třebaže Šmeral považoval každou válku za neštěstí a zločin na lidech, prohlásil, „že tureckými držiteli moci ovládnání národové balkánští mají právo a mají přímo dějinnou nutnost, aby se osvobodili, aby balkánské kmeny slovanské se národnostně sjednotily a sjednotivše se byly

²⁴¹ *Válečné nebezpečí*, České slovo, 6. října 1912, str. 1.

²⁴² Rovnost, čís. 238, 17. října 1912, str. 2–3.

²⁴³ Po vyhlášení mobilizace v zemích čtyřspolku a v Turecku, socialisté Turecka se postavili proti válce. Soluňská socialistická federace, arménské socialistické strany (Dašnagcutun a Hinčak), židovská socialistická strana (Poalecion) a rumunská socialistická strana, zastoupena jejím předákem dr. Krstem Rakovským, vydaly společný manifest proti balkánské válce. Manifest byl vypracován zástupci socialistických stran v Cařihradě za účasti K. Rakovského a za aktivní pomoci bývalého ruského revolucionáře, tehdy sociálního demokrata a německého publicisty Parvuse. Manifest byl rozšiřován v Soluni francouzsky a publikován v tehdejší makedonském, tureckém a arménském tisku. Jeho text rovněž přinesly srbské Radničke Novine ze dne 1. října 1912. Viz G. A b a d ž i e v, cit. dílo, str. 227.

²⁴⁴ Rovnost, čís. 238, 17. října 1912, str. 2–3.

schopny také politicky opravdu samostatně být a žít. Ale tento cíl národnostní sjednocenosti a politické svobody slovanských kmenů na Balkáně nemá jednoho nepřítele, nýbrž dvě skupiny nepřátel: Turecko, ale také tři balkánské dynastie. Dnes jest lid slovanských národů na Balkáně komandem dynastií, intrikami ruské a neodpustitelnými chybami naší vlastní rakousko-uherské politiky, vehnán do války, ne aby byl opravdu osvobozen, nýbrž jenom aby jednu formu poroby zaměnil za jinou.²⁴⁵ Toto zajímavé stanovisko a tento realistický pohled československé, ale i srbské a bulharské (těsňáků i širokých) sociální demokracie bylo mnohem správnější, než stanovisko vnitřních sil v Makedonii, které pouze doufaly v osvobození z tureckého područí, ale toto nové nebezpečí ne dosti dobře postřehly.

V rezoluci československé sociální demokracie ze začátku října 1912 se protestovalo proti každé válce vůbec a zároveň se pravilo: „Uznáváme plně právo všech národů Balkán obývajících na úplnou svobodu a samostatnost. Tohoto cíle však nemohou národové balkánští dosíci ani válečnými podniky svých vlád, ani doufáním v zakročení kterékoliv z evropských velmocí, nýbrž jen revoluční organizací a revolučním bojem svých vlastních širokých vrstev lidových, které jedině mohou mítí vůli a také moc přetvořit poměry na Balkáně vytvořením demokratické, republikánské federace balkánských národů.“²⁴⁶

Český lid ústy svých sociálně demokratických poslanců vystupoval proti vměšování Rakouska a evropských velmocí do balkánských záležitostí a žádal, aby byly provedeny „nutné vnitřní reformy“, aby vyřešilo národnostní otázky ve své říši.²⁴⁷

Sociálně demokratický tisk přinášel na svých stránkách také projevy evropské sociální demokracie (francouzské, německé, anglické aj.) proti válce. Na základě usnesení mezinárodního sekretariátu se konaly v řadě evropských měst v listopadu 1912 velké manifestace proti válce, na nichž hovořili přední představitelé mezinárodního socialistického hnutí (např. Vandervelde, Adler, Plechanov, Liebknecht, Hervé aj.). V Praze a v Brně mluvil Pierre Troëlstra.

Česká sociální demokracie razila zásadu, že čím méně se vměšujeme do balkánských záležitostí, tím více tam můžeme hospodářsky růst. Sociálně demokratičtí poslanci ve svých vystoupeních na schůzích rakouské delegace přitom poukazovali na to, že Rakousko může přispět k vyřešení jiho-slovenského problému nejlépe tím, že udělá pořádek doma ve svých jižních zemích.

Jak známo, po vypuknutí první balkánské války odjela na Balkán řada zpravodajů listů jednotlivých politických stran.²⁴⁸ Korespondentem *Práva lidu* a *Rovnosti* byl Emanuel Škatula, který přinášel zprávy ze srbského i bulharského bojiště. *Rovnost* přinesla začátkem prosince 1912 významný medailónek o životě a činnosti předního představitele bulhar-

²⁴⁵ *Rovnost*, čís. 249, 31. října 1912, str. 1.

²⁴⁶ *Rovnost*, čís. 233, 12. října 1912, str. 2.

²⁴⁷ *Právo lidu*, čís. 250, 1. listopadu 1912.

²⁴⁸ Dopisovateli *Národních listů* byli Vladimír Sís, Čeněk Štěpánek a Emil Čermák, který žil v Sofii a jež přispíval rovněž do pařížského *Matinu*. České slovo reprezentoval prof. Vladislav Šak, Karel Mečíř byl vyslán časopisem *Venkov* a do *Národní politiky* psali váleční zpravodajové Jaroslav Krejčík a Jan Hejret.

ské sociální demokracie (těšňáci) Dimitra Blagoeva, který pocházel – jak poznamenal Škatula – „z nejzápadnějších hranic Makedonie“. Pokud je nám známo, byla to první a do té doby nejobsáhlejší informace o vůdci bulharské sociální demokracie i o názorech jeho strany na řadu aktuálních a zásadních otázek. V rozhovoru se Škatulou Blagoev analyzoval vnitřní rozložení sil v Bulharsku, poukázal na úmysly bulharské vlády i jednotlivých politických stran i na zneužití vlasteneckých a nacionalistických citů bulharského lidu Národně liberální stranou, která byla pro rozšíření teritoria, tj. pro dobytí Makedonie. Blagoev předpokládal, že po válce může dojít sice k průmyslovému rozmachu, předvídal však správně, „že svobody v Makedonii nebudou o nic zvětšeny, leda že se bulharské buržoazii tam dostane velkých nadpráví“. Blagoev se obával dokonce zavedení vojenského režimu.

Bulharská sociální demokracie se nevzdávala myšlenky republikánské federace balkánských národů. Podle Blagoeva tato myšlenka „odpovídá principům strany, odpovídá historickému vývoji balkánských národů, odpovídá skutečnosti a požadavkům. Federace balkánských národů – říká Blagoev – byla by ideální, kdyby v ní mohli být zastoupeni i Turci.“

E. Škatula rozebral rovněž vztah těšňáků k širokým, hlavně k Jankovi Sakázovovi, který vystupoval v bulharském parlamentu energicky proti válce. Sakázov, jak známo, vystupoval proti vytvořenému balkánskému vojenskému spolku a tvrdil, že „jednota balkánských národů by měla být vybudována především na sociálním, etnickém a politickém základě“.²⁴⁹ Politický a hospodářský svaz balkánských národů s jediným parlamentem, s jednou celní unií hlásali také těšňáci, třebaže vytýkali širokým, že málo bojují proti válce. Rozdílný byl podle Škatuly také přístup srbských a bulharských socialistů (těšňáků) k některým základním otázkám další taktiky a jednotného postupu. Srbští socialisté totiž požadovali, aby na II. balkánské konferenci byli zastoupeni vedle těšňáků také širocí, což těšňáci kategoricky odmítli s tím, že široké nepovažují za socialisty, nýbrž za buržoazní frakci.²⁵⁰

Škatula seznámil čtenáře Rovnosti a Práva lidu také s názory srbských sociálních demokratů, kteří stejně jako bulharští těšňáci byli pro federaci republik balkánských států. Jeden z vůdců srbské sociální demokracie

²⁴⁹ V Bulharsku, jak známo, existovaly fakticky dvě sociálně demokratické strany – „těšňáci“ a „širocí“. Těšňáci zaujíмали principiálnější stanovisko jak proti válce vůbec, tak i proti balkánské válce zvláště. Odsoudili „politiku bomb“ vrchovistů, kteří inscenovali atentáty ve Štipu a v Kočanech. Kritizovali politiku bulharské buržoazie, která usilovala o autonomii Makedonie, a ukazovali na to, že za tímto heslem se skrývají anexionistické choutky. Spolu se srbskými socialisty kritizovali velkobulharské stanovisko širokých v otázce Makedonie. Viz G. A b a d ž i e v, cit. dílo, str. 215. D. Blagoev na stránkách čas. Novo vreme kritizoval taktiku širokých a proti jejich požadavkům na autonomii Makedonie stavěl jednotnou politiku balkánských národů, národní sjednocení a sociální rozvoj v rámci balkánské federativní republiky. Viz Manifest na CK na BRSDP (t. s.) ze dne 17. (30.) dubna 1913, v knize *Materiali po istorija na BKP*, Sofie 1952, str. 112.

²⁵⁰ Srbští socialisté trvali na tom, aby na II. balkánské konferenci byli zástupci všech stran balkánské sekce Internacionály. Zvláštním dopisem se obrátili na Bulharskou sociálně demokratickou stranu, v němž zdůrazňovali potřebu svolání konference v Sofii, bez ohledu na zostřené vztahy mezi „těšnými“ a „širokými“. Dokonce se obrátili na mezinárodní sekretariát se žádostí svolat konferenci. Sekretariát se chopil iniciativy svolat II. balkánskou konferenci, ovšem začátek války Černé Hory s Tureckem jejím svolání zabránil. Viz G. A b a d ž i e v, cit. dílo, str. 180n.

D. Lapčević správně viděl labilitu čtyřspolku a nebezpečí sporu mezi jeho členy kvůli Makedonii. Skatula vedl rozhovory také s Makedoncem Dimitrem Vlachovem, prvním socialistickým poslancem v tureckém parlamentu, který byl zvolen už v roce 1909. Vlachov zastupoval makedonské, turecké a židovské socialistické organizace v Soluni, které byly dosti silné.

Projevy slovanské solidarity s jižními Slovany vyjadřovala také mladočeská publicistika, zvláště *Národní listy*. Po zahájení války vyslaly na Balkán svého korespondenta Vladimíra Síse, úzce spjatého s Karlem Kramářem, s bulharským ministerským předsedou Ivanem Gešovem i přímo s carem Ferdinandem. Své dojmy z bulharského bojiště Sís uveřejnil též v samostatné publikaci. Sís píše mj. také o osvobození některých makedonských měst, o účasti českých dobrovolníků v bulharských oddílech, kteří prý dokázali slovanofilství skutky. Nejvíce chvály však v nich píše carovi a jeho rodině, kteří prý přispěli k osvobození svých bratří za Rylou a Rodopami.²⁵¹

Den po zahájení útoku Černé Hory na Turecko vystoupil dr. Karel Kramář v delegacích dne 8. října s projevem, v němž hájil právo balkánských národů na sjednocení. Vystoupil proti statu quo, který prozrazovalo Rakousko a Rusko. Uznával právo Srbska a Bulharska vyřešit si své otázky na Balkáně samostatně a byl proti vměšování mocností. Vysloužil si za to dík jak srbské vlády, tak i samotného bulharského cara Ferdinanda.²⁵² Na plenární schůzi delegací o pět týdnů později vystoupil Kramář s projevem znovu, v němž se postavil proti vzniku italského přístavu na Jaderském moři. Ovšem tentokrát hlavní pozornost věnoval Albánii. Upíral Albáncům, jako spojencům Turecka, právo na státní samostatnost.

Balkánská válka vzbudila v Čechách velký a kladný ohlas. „V historii českého národa těch dob nebylo události ani chvíle, ve které by se bylo projevil tolika bratrského citu, nadšení a obětavosti, skrytých v duši lidu, jako za balkánské války“ — píše M. Paulová.²⁵³ Tyto sympatie a postoje českého lidu jsme do jisté míry mohli sledovat už v projevech představitelů jednotlivých politických stran.

Bezprostředně po zahájení nepřátelství začaly se organizovat sbírky, expedovat lékařský materiál apod. Jedněmi z prvních, kdo se chopili organizace sbírek, byli předseda Slovanského klubu dr. Vratislav Černý a místopředseda klubu, starosta České obce sokolské, dr. Josef Scheiner. Psali jsme o nich v souvislosti s organizováním schůzí a sbírek na pomoc makedonskému obyvatelstvu v roce 1903. Vratislav Černý a Josef Scheiner byli jedněmi z mála Čechů, kteří stáli v době Ilindenského povstání i po něm na straně porobeného lidu v Makedonii, kteří s bojem

²⁵¹ Vladimír Sís, *Z bulharského bojiště. Dojmy válečného zpravodaje*, Praha 1913.

²⁵² M. Paulová, *Balkánské války 1912–1913 a český lid*, str. 53.

²⁵³ Tamtéž, str. 47.

makedonského lidu vše sympatizovali a kteří na veřejných schůzích vystupovali v jeho prospěch a proti Turkům. I po Ilindenském povstání Slovanský klub, který pěstoval „slovanskou vzájemnost“, sbíral a poskytoval pomoc uprchlíkům z Makedonie. Slovanský klub uveřejnil v denním tisku v druhé polovině října provolání k českému lidu, v němž se mimo jiné pravilo: „Započala slovanská válka — hodna jména toho, ježto posvěcena veliké myšlence svobody... Lide český! Ty, který nad jiné rozumíš, co znamená slovo boj za právo a svobodu, ty, který vždy jsi stál po boku trpících bratří, v této chvíli posvátné, v této dějinné válce Slovanů za osvobození, přispěj nebohým obětem války! ... Přispěj každý podle svých sil na zmírnění ran a bolu slovanským bojovníkům Černé Hory, Bulharska a Srbska, kteří krvácejí za bratry své.“²⁵⁴ Provolání podepsal V. Černý a J. Scheiner. Brzy po tom se na stránkách denního tisku objevovala jména dobrovolných dárců peněžní pomoci jihoslovanským bojovníkům a jejich rodinám. Z podnětu Slovanského klubu se rovněž organizovala lékařská pomoc.²⁵⁵

Na Balkán, do Srbska, Bulharska a na Černou Horu bylo vypraveno několik lékařských expedic. Slovanský klub konal na úhradu těchto výprav také pouliční sbírku a jeho členové chodili se sběracími archy po domech. Celkem vynesla tato akce obrovskou sumu 1,200.000 korun.

Balkánská válka, která byla v Čechách velmi populární, našla svůj ohlas také v české umělecké literatuře. V časopisech i v denním tisku vycházely články vojenských zpravodajů. Vedle toho představitelé české kultury opěvovali hrdinský boj balkánských národů, ukazovali na nekulturnost a zločiny turecké moci, na hospodářský a národnostní útlak. Někteří čeští literární tvůrci odjeli na balkánské bojiště, aby se na místě přesvědčili o hrdinství balkánských Slovanů, aby mohli světu podat svědectví o zániku nenáviděné turecké říše a o osvobození slovanských bratří. Byl to akt vědomí slovanské vzájemnosti a sounáležitosti.

Z iniciativy hlavně Vratislava Černého, Josefa Scheinera, ale i prof. dr. O. Kukuly, dr. J. Městeckého aj. a péčí české literární a umělecké obce vyšel počátkem roku 1913 almanach *Vzpomínáme Vás*, který věnovali „čeští umělci a spisovatelé“ — jak se praví v podtitulu — „bohatýrům Balkánu“. Vedle peněžních příspěvků to byl další akt humanity a účasti české veřejnosti s bojem balkánských Slovanů proti Turkům, neboť „bolest bratří našich ozývala se i v hrudi naší, rány zasazené u Kumanova, Bitolje, u Lozengradu, Drinopole i Skadru hluboce se zarývaly v naše srdce, plná soucitu a vřelého zájmu o osudy bojujících bratří.“²⁵⁶

Almanach obsahoval 150 literárních, literárně teoretických, uměleckých a hudebních příspěvků, nejčastěji tematicky se vztahujících k Balkánu, nebo k osudovým dobám českých dějin. Vedle literárních jmen, dnes už téměř polozapomenutých nebo zcela zapomenutých, nacházíme v almanachu příspěvky významných představitelů české umělecké fronty — uveďme aspoň E. Krásnohorskou, Antonína Sovu, Josefa Holečka, Adolfa Heyduka, Jana Rokytu (Adolfa Černého). Sám fakt,

²⁵⁴ M. Paulová, *Ohlas balkánské války v české veřejnosti*, Československo-jihoslovanská Liga II(10), 1922, str. 105.

²⁵⁵ M. Paulová, *Balkánské války...*, str. 49.

²⁵⁶ *Vzpomínáme Vás. Bohatýrům Balkánu čeští spisovatelé a umělci*, Praha 1913, str. 86.

že sborník redigovali přední představitelé českého kulturního života M i k o l á š A l e š, J. H o f f m e i s t e r, F r. S. P r o c h á z k a aj., svědčí o tom, že zde byli zastoupeni nejen tvůrci druhého a třetího řádu, jak se v tehdejší kritice ne zcela právem tvrdilo.²⁵⁷ Ve svých verších, povídkách, vzpomínkách, črtách a obrázcích chtěli umělci upozornit na pevná pouta a staleté styky a vztahy českého lidu s lidem balkánských slovanských zemí, na odvěký vřelý vztah české literatury k lidu Balkánu. Chtěli „oslatit hrdinství balkánských reků“ (názyvy mnoha básní), zvěstovat, jak psal A n t. K l á š t e r s k ý, že

... Balkán k boji vstává
zjařmený a drásaný,
za svobodu, lidství práva
slávský orel křídlem mává,
trestá svoje katany.²⁵⁸

Několik dalších veršů Klášterského mohlo znít i jako výzva rakouským Slovanům netrpět věčně pod cizí nadvládou:

Dík, ó, bratři, že jste světu
zjevili, že když je běda,
Slovan dlouho trpí v hnětu,
ale věčně bít se nedá.

K a r e l V. R a i s obdivoval jednotu (tedy jednotu balkánského vojenského čtyřspolku) a úspěchy ve válce a zároveň se ptal: „A my u nás doma?“

K těm, kteří odjeli ke svým slovanským pobratimům na Balkán, patřil vedle Jana Rokyty, o němž pojednáme dále, také A d o l f H e y d u k. V básni *Balkánským rekům* navázal na slavné tradice v historii balkánských národů, především Srbů a Makedonců proti Turkům:

Svijeli se vlci strachem cele,
napadeni bohatýrů hněvem,
z nichž je každý Markem Kralevičem,
Markem i Milošem Obiličem,
sultána jenž zabil na Kosovu
a jenž rád by zdatně konal znovu!²⁵⁹

Obdobně i Fr. K v a p i l v básni *Car Lazar* v duchu jihoslovanské epické lidové poezie oživuje postavu srbského cara, jenž padl v slavné bitvě na Kosově poli a o němž lid zpíval v mnoha písních:

Půl tisíce let zašlo. Car Lazar zdvih' se zas;
Guslare, kletba věků již prchla, k činům čas!

²⁵⁷ N (Stanislav K. Neumann), *Vzpomínáme Vás – ale dopadá to bledě*, Lidové noviny, čís. 96, 9. dubna 1913, str. 1–2. Publikaci *Vzpomínáme Vás* hodnotil S. K. Neumann jako literární a umělecké fiasko a nazval ji paskvilem. Je prý to „obsahem i úpravou nicotná slátanina, jež před cizinou nás toliko kompromituje“.

²⁵⁸ Antonín Klášterský, *Poslání na Balkán*, sb. *Vzpomínáme Vás...*, str. 9.

²⁵⁹ Moravská orlice, zábavná příloha, čís. 288, 14. prosince 1912, str. 9.

Balkánem hučí bouře, blesk ryje čela hor,
a v duši slávských mužů zas hárá síla, vzdor!
Dej v polnice hrmit — dost již vrah slávskou krví syt —
kdo miluje svůj domov, spěj dávnou křivdu mstít!²⁶⁰

Na Kosovo upomínal také X a v. D v o ř á k ve stejnojmenné básni:

Tam v tuhém spánku bohatýři-spáči
snem svobody se jati zachvějí,
a ruka jejich rázem v bok se stáčí,
kde staletou rzí meče scházejí.²⁶¹

V dosti vznešené básni *Junákům Balkánským*, připomínající vliv srbské, bulharské i makedonské epiky hrdinské, ukázal A. Heyduk na silnou nenávist proti Turkům. Báseň byla také zhudebněna A. J. V y m e t a l e m. Jinde se Heyduk hlásí do boje proti Turkům a lituje, že nemůže „holé hlavy Turků“ kosit:

Škoda, škoda, že nemohu taky
s Vámi za svobodu — za junáky,
abych holé hlavy Turků kosil,
neb za Vámi aspoň zbraně nosil
na pronárod stále zlý a dravý,
za věkem, jenž stále nový věk
barví slávskou krví vlny řek,
šel bych rád, jak heyduk, Heyduk pravý!²⁶²

B o h d a n K a m i n s k ý, jehož kniha *Návštěvou u Chorého muže* byla velmi populární v době první balkánské války, věnoval „balkánským hrdinům“ oslavnou báseň, v níž mluví o „porobené, zmučené matce Slávě“.²⁶³

R. B o j k o umělecky mnohem zdařileji psal v rozsáhlé skladbě o všonárodním nadšení slovanských balkánských národů, kteří osvobodili své bratry v Makedonii. Nazývá je „osvoboditeli plačící země“.²⁶⁴

Čeští tvůrci, tak jako ostatně většina českého lidu, viděli v první balkánské válce uskutečnění pět set let trvajících snu balkánských Slovanů o svobodě. Proto vyjadřovali svou radost nad válečnými úspěchy. Ba dokonce psali o tom, že v nejednom směru jsou jim balkánské národy příkladem — především statečností a tím, „co dovedou i národové nepočetní vedení myšlenkou“. Oslavujíce statečnost slovanských bratrů, čeští literární tvůrci nejednou poukázali na osud svého „šizeného“ národa, „západní výspy slovanského rodu“, na dobytčnou politiku Německa:

Pod tou my dosud trpíme,
kruh železný nás koldokola svírá,

²⁶⁰ *Vzpomínáme Vás . . .*, str. 55.

²⁶¹ Tamtéž, str. 59.

²⁶² Máj, roč. XI, 1913, str. 89.

²⁶³ B o h d a n K a m i n s k ý, *Balkánským hrdinům*, Zvon, roč. XIII, 1913, str. 141.

²⁶⁴ R. B o j k o, *Mým bratrům*, Zvon, roč. XIII, 1913, str. 447—448.

však v srdcích našich jako Vám
tkví v slavné příští nezdolaná víra.²⁶⁵

Balkánská válka tedy naplňovala český lid nadějí, že se snad také jednou dočká osvobození a samostatnosti. Podobně jako Fr. S. Procházk a, rovněž E. Krásnohorská volala po tom, aby se také v Čechách zrodili „noví boží bojovníci“:

.....
kež krev ta hrdinská se obrodí
nám v otčině a v srdcích synů jejích!
Kež bojovníci boží v nových dějích
též naší vlasti opět vévodí
a v triumf nad křivdou ji provodí!²⁶⁶

Jiní litovali, že podobné vědomí jednoty balkánských slovanských národů v boji s cizími vetřelci neproniklo také u „nejinteligentnějšího kmene slovanského“, tj. v Čechách. I. Giesslerová je nazývá „hrdiny světa“. K. Jonáš vyjadřoval svou radost nad tím, že se konečně „uprázdnilo lože ve velké evropské nemocnici po nemocném muži“, jímž bylo všeobecně nazýváno Turecko.

Některé příspěvky uvedeného sborníku se dotýkaly otázky vztahu evropských mocností k balkánské otázce a obviňovaly evropskou diplomacii, „za jejíž hříchy se také prolévala krev na Balkáně“. Tak to viděli někteří čeští dramatičtí literární tvůrci. Slovanská království bojovala za to, aby kulturní Evropě, která je hanobila, „byla vrácena pověst evropské civilizace, aby civilizaci západu byla opět získána její klasická kolébka.“ Přesto však Evropa, většina křesťanské Evropy, stála na straně Turků.

Některé básnické skladby kritizovaly rakousko-uherské vztahy k balkánským národům, zvláště Berchtoldovu politiku uchování statu quo. Byly to skladby aktuální, politicky angažované ve prospěch balkánských Slovanů a proti Turecku a Rakousko-Uhersku. Jednou z takových byla také Karasova zkonfiskovaná báseň *Východní otázka*:

Na Balkáně Turčina,
zločiny jenž nasák,
chytili Slávi za bradu,
zahráli mu třasák.

Slované si stěžují,
že jsem jim vládl krutě —
a já přece vládl jim
jenom černožlutě.

A pak Turek třásl se
v převeliké muce —
a když nejhůř bylo mu,
k Rakousku vztáh' ruce:

Nehcete-li blamovat
svoje vlastní činy,
musíte mi hájit trůn,
nebo dáti jiný.“

„Honem páni, pomozte,
Slovanstvo mne trápí,
hajte slavné status quo,
rychle neb čas kvapí.

A ve Vídni strčili
hlavy dohromady:
Pravdu Turčín povídá,
zná on naše spády.

²⁶⁵ *Vzpomínáme Vás . . .*, str. 24.

²⁶⁶ Tamtéž, str. 25.

Musíme mu pomoci,
ať to co chce stojí . . .“
a německé žurnály
hlučno troubí k boji.

tělo jeho vysvlékli,
po ulicích vlekli,
jeho hlavu do Srbska
nesli vrazi vztekli“.

Zabili nám Procházkou,
to nás velmi pálí,
třista třicet osm ran
do něho jsou dali,

Znělo to jak pohádka,
pohádkou to bylo:
naše milé Rakousko
opět prohloupilo.

Bohužel ne poprvé,
naposledy též ne,
svět se bavil pohledem
na křiklouny směšné!“²⁶⁷

Autor satirické skladby havlíčkovského ražení Josef František Karas, bytostně srostlý s moravským prostředím, se zájmem sledoval nejen otázky českého národního obrození, nýbrž také boj slovanských balkánských národů za svobodu.²⁶⁸ Karas dovedl vníknout do složité problematiky rakouské zahraniční politiky, vidět rakouské aspirace v Srbsku a na Balkáně vůbec. Vedle uvedeně básně věnoval Karas balkánské válce také jednu ze svých divadelních her nazvanou *Bulharsko vítězící*.²⁶⁹ V pěti obrazech tu Karas pojednal o balkánské válce a především o vztahu Bulharů k osvobození „svých bratří“ v Makedonii. Český lid přijal hru s nadšením a tisk o ní psal dosti pochvalně. Hrály ji četné ochotnické spolky a její výtěžek věnovaly na pomoc raněným bojovníkům. Takto se hra zapojila do velké akce českého lidu na pomoc balkánským Slovanům. Smíchovský ochotnický spolek „Beneš Třebízský“ musel hru na žádost občanů opakovat celkem šestkrát.²⁷⁰

Hra *Bulharsko vítězící* je založena na skutečných událostech. Upomínají se tu všechna hlavní bojiště nejen bulharské armády (Lozengrad, Lüle-Burgas, Čorlu, Čataldži), ale i dalších spojeneckých vojsk – srbského, černohorského a řeckého. Tedy to, o čem čtenáři nacházeli v denním tisku bohaté zprávy, mohli zde znovu slyšet ve formě dialogu jednajících postav. Nikde ve hře sice jméno Makedonie nepadne, ale hned na počátku hry Jelena, jedna z jednajících postav, mluví o ukrutnostech, které páchají Turci na obyvatelstvu, „které mluví naším jazykem“, o „našich hynoucích bratřích“, které dělí (rozumí se od Bulharska) „jen jakási neviditelná čára, říkají tomu zemská hranice“. Autor hry zdůrazňuje všeobecné nadšení, jaké panovalo skutečně v Bulharsku pro válku s Tureckem. Bulharský lid, tvrdí Karas ústy svých postav, je si vědom, že „jde v této vojně o otčinu, o svobodu statisíců lidí, našich bratrů“. Ivanov, jedna z postav, říká: „To už je takový běh věcí. Naši otcové a dědové krváceli za nás, my musíme pomoci bratrům tam dole, pod horami. A pomůžeme jim, třeba to mnoho stálo.“

Starý učitel Černěv, který bojoval v době rusko-turecké války, hlásí

²⁶⁷ Josef Fr. Karas, *Politikův zápisník*, Jihlava 1913, str. 6–7.

²⁶⁸ J. Fr. Karas, *Kapitoly o menšinách*, 1912; *Habsburkové a český národ*, 1918, aj.

²⁶⁹ J. Fr. Karas, *Bulharsko vítězící*. Hra o vojně na Balkáně v 5 obrazech, Praha 1913.

²⁷⁰ Národní listy, čís. 350, 19. prosince 1912.

se sice dobrovolně do války s Tureckem, pro vysoké stáří však není do armády přijat. Zato šíří mezi nevzdělané sedláky zapadlých horských osad Ferdinandův manifest k bulharskému lidu, v němž se mluví o tom, že „tam za Rylou a Rodopami naši pokrevní bratři nebyli dodnes tak šťastní, aby se domohli snesitelného lidského života, kdežto my jsme třicet pět roků svobodni . . . Slzy balkánského otroka, nářky miliónového obyvatelstva křesťanského nemohly nedojmouti naše srdce, srdce jejich soukmenovců a souvěrců, kteří vděčí za svobodu a pokojný život velké křesťanské osvoboditelce.“²⁷¹

Ústy postav hry znějí nejčastěji slova o svobodě. „Osvobození musí osvobodovat“ – říká Jelena. „Kdo nejlíp hladovicímu rozumí? Jen ten, kdo sám mnoho hladověl. A my po svobodě staletí už lačněli.“

Hra si kladla za úkol pojednat především o tom, co nejvíce zajímalo českého člověka – o vztahu balkánských Slovanů k válce s Tureckem, o jejich nadšení pro to, aby už v Evropě nevládla turecká hrůzovláda. Mluví-li autor hry o vztahu Bulharska k Makedonii, pak mluví jako o vztahu Slovanů ke Slovanům, neupřesňuje nikde, že Makedonci jsou součástí bulharského národa, třebaže ze slov některých postav to nepřímou vyplývá. Autor hry zdůrazňuje vřelý vztah k porobeným Slovanům v Makedonii proto, aby tím více vyniklo pak nadšení pro válku s Turky, aby tím zřetelněji vystoupila do popředí hry nenávisť k turecké říši.

Ve hře vystupují tři typy postav. Na jedné straně starý učitel Černěv, jak už jsme uvedli, který se vyznamenal v rusko-turecké válce, vedle něho pak mladý a vzdělaný učitel Markov, který je zpočátku proti válce a věří ve vyřešení otázek cestou reformy a za pomoci velmocí. Třetí skupinu postav tvoří mladí lidé, kteří s nadšením jdou bojovat pro vlast a za svobodu. Zatímco Černěv razí myšlenku okamžité války s Tureckem, Markov dlouho uvažuje, co prospěje národu více, zda válka nebo rozvoj kultury a vzdělanosti, které by národ povznesly na úroveň kulturních evropských národů.

Je zajímavé, že Markov nikde nemluví o osvobození svých bratří, nýbrž jen o svém vlastním Bulharsku. Autor hry zřejmě musel vidět diferenciace i uvnitř všeobecného nadšení pro válku v Bulharsku. Markovovy názory nám tak trochu připomínají postoj některých představitelů sociálně demokratické strany „širokých“, kteří zpočátku byli proti válce, později však pod tlakem všeobecného nadšení se dali strhnout.

Hra *Bulharsko vítězí* neoplývá příliš uměleckými kvalitami. Líbila-li se českému divákovi, pak to bylo především pro její velmi aktuální obsah. Mnoho slov tureckého, bulharského i srbského původu dodávalo hře balkánský kolorit a uvádělo čtenáře a diváky jakoby do autentického prostředí.²⁷²

²⁷¹ Viz též Adolf Srb, *Válka na Balkáně v roce 1912–1913*, Praha 1913, str. 26–27.

²⁷² J. Fr. Karas se dotkl balkánské tematiky také v básni *Lokálkáf*, v níž se mj. vysmívá neúspěchu české politiky a pisálkům, kteří obrazejí pozornost jinam, nejčastěji na Balkán:

... o neúspěchu českém nemluvíti
je lépe, jinak pozornost je nutno
obrátit hbitě, by ta česká bolest
tak nebolela. Turek pět-li Vlachů
v Tripolsku zbijе, kolega můj báseň
už píše nadšenou: „Ten chorý člověk,
jenž v Cařihradě leta dokonával,

Tak jako samotní Makedonci, nebo většina z nich, tak také mnozí čeští a evropští umělci měli za to, že vyhnáním Turků z Evropy se dostane svobody i makedonským Slovanům, jejichž osud a vytrvalé boje za svobodu sledoval lid evropských zemí s takovým zájmem a s takovou účastí. Jedním z nich byl také básník, překladatel a historik Jan Rokyta (skutečným jménem Adolf Černý — 1864—1952), který se svým okruhem založil roku 1898 významný časopis *Slovanský přehled* a jenž se hlásil se značnými výhradami k slovanství českých realistů. Rokyta odjel na Balkánský poloostrov, aby mohl zblízka sledovat osudy jižních Slovanů. Černý si osobně i ve svém časopise všímal otázek slovanského života v přítomnosti, jak to také zdůraznil hned v prvním čísle *Slovanského přehledu*.²⁷³ Nermalou úlohu sehrál časopis pro poznání makedonské problematiky v období od svého založení až do balkánských válek i později. *Jan Rokyta věnoval makedonskému lidu jednu ze svých básnických skladeb, kterou nám budiž dovoleno uvést celou:

M a k e d o n i e
(Z balkánských motivů)

Vardar plyne skalinami,
od Rylu se řítí Struma —
na balvanech nad vodami
sedá zkrvavená duma.

Sedá v mlhách nad jezery,
sedá k chatě pobožené,
pláče pro bulharské dcery,
pro panenství zhanobené.

Sedá k dědin spáleništi,
v němž se Štěstí v krvi válí,
zří, jak vrahů zbraň se blyští
od požáru ještě z dáli.

K zabitému hospodáři,
k mrtvé jeho ženě sedá,
jejíž ňadro v ohně září
nemluvněte ručka hledá.

Do hor prchá od té hrůzy,
v lesní pustiny se hrouží —

všude, kam se šine v chůzi,
nad kořistí supi krouží.

A kde nezří čerstvé krve,
vybělené vidí kosti —
jak je dnes, že bylo prve,
dí ta mluva minulosti.

Prchá ještě výše k Rylu,
sedá k ohně září rudé —
zří tam povstaleckou sílu
snít, že jednou jinak bude!

S nimi v příští dobu patří:
podél Vardaru a Strumy
dvojím proudem táhnou bratři,
nesou volnost v smutné rumy.

Podali si posléz ruce,
nesou žalných dějů konec:
kde dřív jenom z m í r a l v muce,
ž í t i bude Makedonec! ...²⁷⁴

při síle ještě. Slyšme, leccos může
nadrobit světu. Palčivá je stále
otázka jeho bytí. Dardanelly
a dráhy východní i Albánie
i Trapezunt, Ercerum, Arabie,
a Levanta, och, o tom mluvit možno
pět, deset hodin. O Bulhařích také,
o Lozengradu, Štipu, Bregalnici
a kdo ví, o čem ...

Viz J. Fr. Karas, Hněv i žal. Verše z let 1913—1914, str. 50.

²⁷³ *Slovanský přehled*, 1898—1899, čís. 1.

²⁷⁴ Zvon, roč. XIII, čís. 12, 1913, str. 162. Tuto i jiné básně podobného obsahu pak autor sebral v samostatné sbírce *Balkánské zpěvy*, Praha 1913.

Kromě této skladby byla velmi oblíbena Rokytova zhudebnělá báseň *Sumí Marica*, která byla zpívána (ač byla úředně zakázána) na četných demonstracích českého lidu, které organizovaly politické strany, spolky a organizace na podporu balkánských slovanských národů.²⁷⁵

Vedle manifestací a schůzí, které organizovala československá sociální demokracie a o nichž jsme se zmínili, konaly se rovněž na mnoha místech Čech a Moravy četné schůze s jediným bodem programu: „Válka na Balkáně.“ Sociální demokracie rozšiřovala tajně zakázaný leták *Balkán hoří*.²⁷⁶ Konaly se přednášky, na nichž se pojednávalo o balkánské otázce jako o součásti celého komplexu ještě nevyřešených problémů v rámci tzv. východní otázky. Takové přednášky konal např. také bulharský poslanec JUDr. Kosta Spisarevski, který byl počátkem roku 1913 na návštěvě v českých zemích.²⁷⁷

Český lid sledoval boj balkánských Slovanů s tureckým púlměsíceím s mimořádným zájmem. Kromě bohatých agenturních informací, které přinášely denní listy, český čtenář měl možnost číst v denících a časopisech autentické zprávy, které posílali vojenští zpravodajové. O Vladimíru Sísovi a Emanuelu Škatulovi jsme se již zmiňovali. Uvedme zde ještě, že Škatula ve svých *Listech z balkánského bojiště* pojednal také o řadě makedonských měst a o jejich obyvatelstvu.²⁷⁸ Obrázky, vzpomínky, dojmy účastníků balkánské války (hlavně lékařů) přinesl také časopis *Máj*.²⁷⁹ V obrázkové revui *Světozor*, redigované básníkem A. E. Mužíkem, vycházely oblíbené *Handzlovy Črty z balkánského bojiště*. *Světozor* přinášel mnoho informací a obrázků z Balkánu zvláště po tom, co převzal úlohu obrázkového časopisu *Válka*.²⁸⁰ „Válka“ nevycházela jen od října do prosince 1912, jak mylně uvádí D. Šlaisová, nýbrž až do druhé poloviny března 1913.²⁸¹ Časopis *Válka* informoval všechny vrstvy české společnosti o průběhu válečných operací, přinášel dosti objektivní zprávy o jednotlivých bojištích a hlavně bohatý obrazový materiál. Kromě fotografií uveřejňoval také reprodukce tušových maleb akademických malířů O. Nejedlého, Olivy, Petříčka aj.

Od samého počátku časopis chápal válku proti Turecku jako válku za osvobození Makedonie a Thrákie. Proto své dosti rozsáhlé vyprávění o Makedonii nazval jeho autor František Příbil *Nad Makedonií svítá*... Příbil, který již několikrát předtím procestoval Makedonii, platil za odborníka, a proto seznamoval čtenáře s historií, národnostním složením, zeměpisem i přírodními krásami: „Všemožná matka příroda obdařila v nejhojnější míře všemi poklady Makedonii, která by mohla býti nejkrásnější a nešťastnější zemí Evropy, kdyby byl podmanitel, sverepý Turek, vůči svým probencům spravedlivý a dopřál jim svobody!“²⁸² V takové situaci,

²⁷⁵ Zvon, roč. XIII, čís. 11, 1913, str. 150 a též ve sb. *Balkánské zpěvy*, Praha 1913, str. 15.

²⁷⁶ Krajský archiv v Brně, MP-fasc. 1104/1913, čj. 396.

²⁷⁷ D. Šlaisová, *Ohlas první války balkánské*..., str. 259.

²⁷⁸ Rovnost, čís. 262, 16. listopadu 1912, str. 2.

²⁷⁹ *Máj*, roč. XI, 1913.

²⁸⁰ Obrazový časopis *Válka* nevycházel jen od října do prosince 1912, nýbrž od 24. října 1912 do 21. března 1913 a vyšlo celkem 52 čísel. Zodpovědným redaktorem byl Jaroslav Vlad. Otto a časopis vycházel jeho nákladem. „Válka“ vycházela v roce 1912 třikrát týdně: v úterý, ve čtvrtek a v sobotu. Od ledna 1913 do 21. března 1913 pak vycházela dvakrát týdně – vždy v úterý a v pátek.

²⁸¹ D. Šlaisová, *Ohlas první války balkánské*..., str. 260.

²⁸² *Válka*, čís. 4, 1912, str. 2.

kdy Evropa nečinně přihlížela k vraždění křesťanů v Makedonii – podotýká Příbil – utlačovaní Slované makedonští očekávali pomoc a osvobození ze strany Srbska a Bulharska. Národy balkánského čtyřspolku se chopily zbraní, aby osvobodily křesťany v Makedonii. Bylo jisto, že v této válce „Occidentu s Orientem“, v tomto zápase „křesťanství s islámem“, nebude moci Evropa nadále prosazovat svou diplomatickou fikci o nutnosti teritoriálního statu quo na Balkáně a o nedotknutelnosti tureckého území v Evropě.

Časopis *Válka*, na rozdíl od mnoha jiných, viděl jasně příčiny vzniku balkánského svazu. Neviděl je pouze v osvobození Makedonie, ve vyhnaní Turků z Evropy, nýbrž především v rozšíření území na úkor osvobozené Makedonie a Thrákie. Ujednání o vytvoření balkánského čtyřspolku se proto podle *Války* opíralo hlavně o dohodu o sférách zájmů v Makedonii.²⁸³ Naopak, vytvoření silné federace slovanských národů na Balkáně, jak se domníval časopis, by mělo velký význam pro rakouské Slované a mělo by vliv na vnitřní i zahraniční politiku Rakouska.

Časopis pravidelně referoval o pomoci českého lidu bojujícím balkánským Slovanům a také sám organizoval řešitelský turnaj ve „prospěch raněných bratří“, k němuž se připojily i redakce některých dalších časopisů.²⁸⁴ Turnaj měl u čtenářů velký ohlas.

Zmínil jsem se o Škatulových zprávách z Balkánu. Jeho „listy z bojiště“ vycházely v *Právu lidu* i v *Rovnosti*. Škatulova samostatná rozsáhlá publikace *Válka na Balkáně* podávala v té době neobjektivnější výklad nejen všech hlavních vojenských operací balkánských spojenců, nýbrž i národopisný, hospodářský a politický přehled Srbska, Bulharska i Albánie, pojednala o dějinách balkánských Slovanů i o rozkvětu a postupném pádu turecké říše. Škatulova kniha byla spolu se Svátkovými, Srbovými, Sísovými a jinými zprávami z bojiště velmi populární.

Na rozdíl od ostatních se však Škatulovy výklady vyznačovaly šířkou pohledu; cenný byl jeho příspěvek o makedonských komitech – o Janu Sandanském, Jovanu Bobunském, Ivanu Ognjanovovi a mnoha jiných. Autor neschvaloval všechno, „co dělali Slované“. Ukazoval na přínos komitů v národně osvobozeneckém hnutí, zároveň však kritizoval jejich stinné stránky. Nedíval se na ně jako na vrchol hrdinství a nelíčil je vždy jako nositele vlastenecké myšlenky a jako mstitele bezpráví v evropském Turecku. V tom se Škatula podstatně lišil např. od žurnalistiky strany národně sociální.

Český tisk přinášel bohaté informace také od lidí, kteří odjeli na balkánské bojiště pomáhat válkou postiženým vojákům. Jedním z nich byla také spisovatelka Helena Malířová, která pracovala delší dobu jako dobrovolná ošetřovatelka v nemocnici ve Skopji. Její hlubce procítěné osobní dojmy uveřejňované v *Lumíru*, *Lidových novinách* i jinde pomáhaly upevňovat vztahy českého lidu k balkánským Slovanům. V jednom dopise například Malířová napsala: „Jenom ten národ, který ví, zač se bije, může konat i divy statečnosti, před nimiž Evropa stojí ohromena.“²⁸⁵

²⁸³ Tamtéž. „Je jisto, že balkánští spojenci chtějí dobyté země podržeti nejen právem výboje, ale i právem přirozeným, . . . V tomto směru byla také při jednání balkánského svazu učiněna úmluva mezi jednotlivými státy balkánskými, kterou stanovily sféry zájmů, popřípadě příští hranice.“ *Válka*, čís. 5, 1912, str. 2.

²⁸⁴ Např. *Zlatá Praha*, *Světozor*, *Besedy lidu*, *Nové Pařížské Mody*, *Česká Selka*, vlastenecká družina *Máj* aj.

²⁸⁵ *Lidové noviny*, čís. 89, 2. dubna 1913.

Vedle zpráv a deníků válečných zpravodajů a očitých svědků byla velmi populární také útlá knížka *Matyáše Hajného Válka národů balkánských ve světle pravdy*, která během jednoho roku vyšla ve čtyřech vydáních.²⁸⁶ Hajný zdůrazňoval, že „válka balkánská je národní válkou za svobodu“. Stál jasně na stanovisku národně osvobozenického boje makedonského lidu a povstání z roku 1903 pokládal za jedině správný způsob, jak se osvobodit.

Naproti tomu tehdejší česká historická věda mnohem méně viděla všechny souvislosti balkánských událostí. Tak historik Jaroslav Bidlo ve stati *Úpadek moci turecké a osvobození balkánských Slovanů*²⁸⁷ rozebral sice vývoj makedonské otázky po Berlínském kongresu a ukázal na její klíčové fáze, nedovedl však vidět, že válka balkánských Slovanů a Řecka proti Turecku je vedena především s cílem rozdělení Makedonie.

Ze všeho toho, co jsme řekli, vyplývá, že balkánská válka, v níž bojovali také makedonští Slované, kteří věřili v osvobození své země z turecké poroby, posílila v českých zemích myšlenku slovanské sounáležitosti, vedla ke snaze o těsnější spolupráci se slovanskými balkánskými státy. Nelze přitom nevidět, že vedle Slovanského klubu, o němž jsme již psali, hlásal sblížení také týdeník českých beletristů *Máj*, který stál u kolébky tvořící se novoslovanské ideologie v českém prostředí. Na druhé straně Klofáčův pokus o jakési socialistické novoslovanství, třebaže nebylo formulováno určitěji do nějakého programu, konkurovalo novoslovanskému hnutí. Nepřineslo však žádné konkrétnější výsledky.

Většina české buržoazie usilovala o využití slovanské myšlenky ve svůj prospěch. České buržoazní strany se sice vyslovovaly proti případné účasti Rakousko-Uherska ve válce na Balkáně, nikdy však „nevystoupily na podporu všech oprávněných národně osvobozenických požadavků jihoslovanských národů“.²⁸⁸ Shoda mezi Kramářem, Masarykem a Klofáčem byla v tom, že všichni zdůrazňovali slovanskou hospodářskou vzájemnost, volali po hospodářské expanzi a že sjednocení Jihoslovanů viděli v rámci rakousko-uherské nadvlády.

Všechny projevy sympatií českého lidu k jihoslovanským bratřím, všechny manifestace, schůze a protesty (kromě hmotné pomoci) nabývaly však charakter protirakouského odporu a naplňovaly jej vírou, že se jednou snad také dočká svobodného života v samostatném státě, tak jako stejnou vírou naplňovaly i Slované makedonské.²⁸⁹

²⁸⁶ Matyáš Hajný, *Válka národů balkánských ve světle pravdy*, 4. vydání. Holešov 1913.

²⁸⁷ Jaroslav Bidlo, *Úpadek moci turecké a osvobození balkánských Slovanů*, Slovanský přehled, roč. 15, 1913, str. 149–165.

²⁸⁸ Karel Herman, *Slovanská myšlenka počátkem 20. století*, in: *Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*, Praha 1968, str. 317.

²⁸⁹ J. Fr. Karas např. v básni *České písničky* kritizoval nesvobodu v rakouské monarchii:

„Tam venku, ano, tam, tam za horami,
je světlo, vzduch a radost z života,
tam, je-li ples, je příroda ples samý
a člověk jen se v kole mihotá.

A u nás. U nás! Strašákem nám hrozí,
dupnout si u nás dávno nesmíme,
k muzikám našim oukradkem se lozí
a při sousedských div se nedříme.

Zde synek tak tak panenku že proved
a tu tam že slůvko propoví.
Nu ano. Ano! Skákat kdo by doved,
na nohou když má těžké okovy?“

Viz cit. sbírka Hněv a žal, str. 66–67.